

Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Vocational and Social Sciences of Turkey
Journal of VOSST

ISSN: 2687-3478

adamabdallaiddoom@gmail.com

ISPARTA
UYGULAMALI BİLİMLER
ÜNİVERSİTESİ

**YIL: 6 SAYI: 15
AĞUSTOS 2024**

TÜRKİYE MESLEKİ VE SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

(Journal of Vocational and Social Sciences of Turkey – Journal of VOSST)

ISSN: 2687-3478

Ağustos 2024, Yıl: 6, Sayı: 15

SAHİBİ

Prof.Dr. Yılmaz ÇATAL

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi adına

SORUMLU MÜDÜR

Prof.Dr. Ömer Kürşad TÜFEKÇİ (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)

EDİTÖRLER

Baş Editör: Prof.Dr. Ömer Kürşad TÜFEKÇİ (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)

Editör: Dr.Öğr.Üyesi İrfan SEKTİOĞLU (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)

EDİTÖR YARDIMCILARI

Dr.Öğr.Üyesi Nurcan YAĞMURLU (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Hidayet Hale KÜNÜÇEN, Başkent Üniversitesi

Prof. Dr. Hulusi DOĞAN, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Prof. Dr. Timuçin KODAMAN, Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Ömer Kürşad TÜFEKÇİ, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Doç. Dr. Murad Alpaslan KASALAK, Akdeniz Üniversitesi

Dr. Jateen Raof MAHMOOD, Iraq Ministry Of National Education

HAKEM KURULU

- Prof.Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof.Dr. Hulusi DOĞAN, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof.Dr. Timuçin KODAMAN, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof.Dr. Kemaleddin TAŞ, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof.Dr. Murat Ali DULUPÇU, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof.Dr. Ömer Kürşad TÜFEKÇİ, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Murat BATI Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof.Dr. Fatma YETİM, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof.Dr. Ümit AKCA, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof.Dr. Atila GÜL, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof.Dr. Sevim ATEŞ CAN, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof.Dr. Hüseyin GÜL, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof.Dr. Mehmet FİDAN, Selçuk Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa ÖZTÜRK, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof.Dr. Hakan DEMİRGİL, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof.Dr. Ali Karun NEMLİOĞLU, İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Hayri BOZGEYİK Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Fahrettin ÖNDER, Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Hacı Bayram KAÇMAZOĞLU, İnönü Üniversitesi
Doç.Dr. Murad Alpaslan KASALAK, Akdeniz Üniversitesi
Doç.Dr. Hakan Mehmet KİRİŞ, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Nezihe TÜFEKÇİ, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Müge DEMİR AYRAL, İstanbul Medipol Üniversitesi
Doç.Dr. Didar BÜYÜKER İŞLER, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Baran ARSLAN, Harran Üniversitesi
Doç.Dr. Elvettin AKMAN, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Çiğdem AKMAN, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Murşit IŞIK, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Ahmet Buğra HAMŞIOĞLU, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç.Dr. Mustafa GENÇ, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Turan KOCABIYIK, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Uğur KURTARAN, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç.Dr. Sevcan YILDIZ, Akdeniz Üniversitesi
Doç.Dr. Aykut SEZGİN, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Mustafa SOBA, Uşak Üniversitesi
Doç.Dr. Salih MEMİŞ, Giresun Üniversitesi
Doç.Dr. Hasan Hüseyin UZUNBACAK, Süleyman Demirel Üniversitesi

Doç.Dr. Hakan AKYURT, Giresun Üniversitesi
Doç.Dr. Hatice SARI GÖK, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Doç.Dr. Mehmet DİNÇ, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Doç.Dr. İhsan KÜRELİ, Gazi Üniversitesi
Doç.Dr. Mehmet YİĞİT, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Doç.Dr. Mehmet DİNÇ, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Doç.Dr. Erdal EKE, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Cihad ŞENTÜRK, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi
Doç.Dr. Mustafa NAL, Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Doç.Dr. Selen IŞIK MADEN, Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Eylem BAYRAKÇI, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Doç Dr. Osman Kürşat ACAR Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç Dr. Temel TOPAL Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Agah Kürşat KARAUZ Akdeniz Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman DOST Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç. Dr. F. Betül Aydın VAROL, Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Muhammed Hadi TEZOKUR, Dicle Üniversitesi
Doç Dr. Musa ÖZTÜRK, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Meral BÜYÜKYAZICI, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Oğuz NEBİOĞLU, Akdeniz Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Perihan EREN BANA, Yeni Yüzyıl Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Esra VONA KURT, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Onur DEMİREL, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Gürkan KALKAN, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Yunus GÜLCÜ, Fırat Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Ali Barış KAPLAN, İbn Haldun Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Gözde İKİZER, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Şerife DURMAZ, Akdeniz Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Gökhan TURHAN, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Ali TEHCİ, Ordu Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Ali Kemal NURDOĞAN, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Abdülmelik ARAS, Iğdır Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Süha ÇELİKKAYA, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Öznur AYDIN, Akdeniz Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Ülkü KÜÇÜKKURT, Afyon Kocatepe Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Güler YANIK, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Mehmet Akif ALTUNAY, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Hasan ŞENOL, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Dr.Öğr.Üyesi Adem YILMAZ, Kastamonu Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Özel SİLSÜPÜR, Trabzon Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Yener AKMAN, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Okan BÜTÜNER, Düzce Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Tahsin IŞIK, Kırklareli Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Ümit ALPEREN, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Seda EFE, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Tuğrul HOCAOĞLU, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Bülent ÖZGÜL, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Meriç PEHLİVAN, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Mustafa ÖZYÜCEL Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Burcu GÖK OLGUN, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Serpil KÖSE, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İmren PEKER KILIÇER Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tarık SÖYLEMİŞ Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet MART Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Malik ATIŞ, Adıyaman Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Oktay TATLICIOĞLU, Dicle Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Dilhan APAK, Haliç Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Ercan YAŞAR, Dumlupınar Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Yavuz DEMİRDÖĞEN, Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr.Öğr. Görevlisi Tuna YILDIRIM, Nişantaşı Üniversitesi
Dr. Halis ÖZERK, Uzman Psikolog
Dr. Venhar KAPLAN, Milli Eğitim Bakanlığı

İndeksler / Indexes:

Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi aşağıdaki veri tabanları/bibliyografya/indeksler tarafından taranmaktadır:

Journal of Vocational and Social Sciences of Turkey are indexed in the following databases/bibliographies/indices:

İletişim: Tel: 0246 4414334 E-posta: journalofvosst@gmail.com

TÜRKİYE MESLEKİ VE SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

(Journal of Vocational and Social Sciences of Turkey – Journal of VOSST)

Ağustos 2024

İÇİNDEKİLER

LEAN ACCOUNTING AND ITS IMPACT ON REDUCING PRODUCTION COSTS IN INDUSTRIAL COMPANIES: A FIELD STUDY ON INDUSTRIAL COMPANIES OPERATING IN THE STATE OF KHARTOUM/ SUDAN

Adam Abdalla Eldoom Adam.....1-20

TÜRKİYE'DE MEDYA YÖNETİMİ KONUSUNDA YAPILMIŞ OLAN AKADEMİK ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Aygün ÖZSALİH.....21-38

MALİ KRİZLERİN ETKENLERİ VE DENETİMİN KRİZLERLE MÜCADELEDEKİ ROLÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Uğur Üstün, Murat Ali Dulupçu.....39-51

MODERNLEŞMENİN EKSENİNDE KADIN İNŞASI:1956-1976 HAYAT MECMUASI ÖRNEĞİ

Figen Şengül.....52-73

OSMANLI DÖNEMİ YABANCI GERÇEK VE TÜZEL KİŞİLERİN TAŞINMAZ EDİNİMİ VE BUNA BAĞLI DÜZENLEMELER

Zeki Sabahoğlu.....74-81

TÜRKİYE KATILIM BANKALARININ AAOIFI STANDARTLARINA ADAPTASYONUNDA KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

İdris Yelsiz, Muhammet Yurtseven.....82-100

RESEARCH ARTICLE

Atıf için / for cited: Adam Abdalla Eldoom, A. (2024). *Lean Accounting And Its Impact On Reducing Production Costs In Industrial Companies: A Field Study On Industrial Companies Operating In The State Of Khartoum/Sudan.* *Journal of Vocational and Social Sciences of Turkey, Ağustos 2024, s.1-20.*

LEAN ACCOUNTING AND ITS IMPACT ON REDUCING PRODUCTION COSTS IN INDUSTRIAL COMPANIES: A FIELD STUDY ON INDUSTRIAL COMPANIES OPERATING IN THE STATE OF KHARTOUM/SUDAN

Adam Abdalla Eldoom Adam¹

ABSTRACT

Lean accounting was defined as the costs that are prepared and organized according to the concept of the value chain, which combines both financial and non-financial information in order to provide the organization with financial reports that reflect performance using financial and non-financial information. This study aimed to demonstrate the impact of lean accounting on reducing the cost of production in industrial companies. The analytical descriptive approach has been used in this study and it also tested the basic hypothesis which was the presence of any a statistical impact of lean accounting on reducing production costs. The study has come up with several results, including the presence of an impact of lean accounting on cost reduction. The study recommended several Recommendations, including the need for industrial companies to pay attention to continuous improvement, employees, and the performance linking scheme in order to contribute to reducing costs and pricing, beside competition locally and abroad.

Keywords: Lean accounting, Cost reduction, Industrial companies, Khartoum

JEL Classification Codes: O47, O53, E13, R11.

¹ 0000-0002-9959-7796, Asst. Prof. Dr., University of Nyala, adamabdallaeldoom@gmail.com

1. INTRODUCTION

The impact of the great development in the economic, technological, and social aspects, the intense competition, and the scarcity of capital, has affected the traditional accounting systems that have become unable to meet the requirements of modern manufacturing activities, so it has become necessary to implement a new accounting system represented in lean accounting that improves, develops, and increases. Efficiency and reducing production costs in addition to increasing the quality of production and making rational decisions.

1.1. The Study Problem

Because it contains a large number of losses and waste in resources and time, the application of traditional accounting is often accompanied by a lack of information about costs in order to make decisions, and with the steady development in industrial production processes, industrial establishments had to find new accounting systems that keep pace with these developments and seek to solve industrial problems. By adopting lean accounting and what it will provide in terms of reducing production costs in order to make rational decisions, where the problem of the study was formulated through the main question, is there a statistical effect of lean accounting on reducing costs, and it is divided into the following questions.

- Is there a statistical effect of continuous improvement on cost reduction?
- Is there a statistical effect of employee satisfaction on cost reduction?
- Is there a statistical effect of the performance linking scheme on cost reduction?

1.2. Objectives of the Study

The objectives of the study were as follows:

- State the impact of continuous improvement on reducing production costs.
- Highlighting the impact of employee satisfaction on cost reduction.
- Show the impact of the performance link scheme on cost reduction.

1.3. The scientific and practical importance of study:

The scientific and practical importance of the study is as follows:

Scientific importance: The scientific importance of the study was represented in the following:

- The scientific enrichment of libraries due to the scarcity of studies that dealt with this subject (lean accounting).
- Studying the impact of lean accounting to provide appropriate information that helps in making rational decisions.

Practical importance: The practical importance of the study was represented in the following:

- Solving industrial problems by finding modern costing methods.
- Contribute to providing high quality information with the aim of making decisions by managers.

1.4. Study Methodology

This study relied on the historical and descriptive analytical method for the purpose of collecting data and information from its primary and secondary sources such as references, previous studies, publications on the Internet, and the questionnaire.

1.5. Study Hypotheses

Based on the study problem and its objectives, the following hypotheses were put forward:

- The first hypothesis: There is a statistical effect of continuous improvement on cost reduction.
- The second hypothesis: There is a statistical effect of employee satisfaction on cost reduction.
- The third hypothesis: There is a statistical effect of the performance link scheme on cost reduction.

1.6. Study Structure

The subject of the study was addressed through three main axes:

- The first axis: introduction and previous studies.
- The second axis: the theoretical framework and dealing with lean accounting, reducing production costs.
- The third axis: the field study.

Conclusion: It includes findings and recommendations.

2. PREVIOUS STUDIES

Safaa (2015 AD, p. 60) the study aimed to determine the role of lean accounting in improving the overall performance of the establishments by following specific agility methods and procedures for this approach. Fundamental differences between the traditional accounting system and the lean accounting system, where the lean accounting system can only be applied in an environment that produces lean thinking, and lean accounting is committed to complying with the systems and requirements of the accounting profession.

Israa (2016 AD.) the study aimed to determine the extent to which rational accounting is used to achieve a competitive advantage in light of the comprehensive quality management approach. The study was applied in Bank of Palestine and its branches. It uses lean accounting tools, so the relative computational average reached 85%, and the most applied lean accounting tools in order are (target cost tool, value stream maps, and employee satisfaction tool) and that the rest of the variables have a weak effect. The study recommended the need for a gradual approach to applying Lean accounting system and take advantage of its multiple advantages.

Jamal (2017 AD, p. 243) the study aimed to study the impact of adopting the components of intellectual capital in building the lean accounting method in Jordanian industrial companies, in order to achieve radical, pioneering changes in their manufacturing business. The study concluded that there is a statistically significant effect In order to adopt the components of intellectual capital in its various dimensions in building the foundations of the lean accounting method in these companies, the study recommended the need for industrial public shareholding companies to focus on applying all lean accounting tools and their integration with the different dimensions of intellectual capital, to reach an increase in the level of application of lean accounting because of its impact on Reducing production costs.

Mumpuni (2018, p. 166-175) the problem of the study was to identify the factors that affect the application of lean accounting in Indonesian companies, the study aimed to identify the factors that affect the application of lean accounting in the companies of Astra International and Tbk Group in Indonesia, tested The study hypotheses the following hypotheses: the application of the continuous improvement method leads to the implementation of lean accounting, the application of the value stream cost method leads to the activation of lean accounting, the application of the just-in-time production method leads to the implementation of..

Emmanuel Emeakponuzo, Patience Etimp (2018, p 1-11) the study aimed to determine the level of awareness of the usefulness of lean accounting principles in the management of process waste in the beverage industry, especially in Nigeria, and to study the impact of lean accounting principles in waste management in the private beverage industry in Nigeria. The study hypotheses the following: The application of lean accounting affects waste management in the beverage industry, the study sample. Nigerian industrial companies adopt the lean accounting method. This whole concept and from this result, the study concluded that there is no significant effect of the practice of lean accounting on waste management in the private drink industry for the study sample in Nigeria. It aims to effectively manage waste to provide good quality of its products which will ultimately add value to all stakeholders in the long term.

Suleiman El-Dalahmeh (2018, p. 390-406) the study aimed to determine the extent to which the cost approach is implemented to reduce the costs of public shareholding companies in Jordan, and to determine the availability of components for implementing the target cost approach for food industries in Jordan and to identify the extent to which Jordanian shareholding companies are aware of industries Concepts, principles and importance of target costing and the extent to which Jordanian companies contributing to food industries companies use cost to improve profitability and the extent to which Jordanian shareholding companies in food industries use value engineering to reduce the cost of their products to reach the target cost, and to identify the difficulties that impede the adoption

of target cost engineering and value engineering in joint stock companies Jordanian food industries in Jordan, the study discussed the following hypotheses: The Jordanian joint stock companies for food industries do not have the components necessary to apply the target cost approach, the Jordanian joint stock companies for food industries do not understand the concept, principles and importance of applying the target cost approach, the Jordanian joint stock companies for food industries do not use cost management Targeted to improve its profitability, the use of value engineering does not reduce costs to reach the target cost in the Jordanian shareholding companies for food industries, there are no difficulties in adopting the cost goal and value engineering in the Jordanian shareholding companies for food industries, the study concluded that improving profits depends on the availability of cost application components Targeted costs, and companies' awareness of these concepts and principles, and companies use value engineering to achieve cost to reach target costs, and the results showed that there are some difficulties that impede the application of target costs and value engineering in Jordanian joint stock companies specialized in food industries. The most significant difficulties were: Lack of sufficient knowledge of company management on how to implement target costing and value engineering. Lack of research related to cost benefits target and value engineering. The application costs are greater than the expected benefits, the study recommended that there is a need for more research in this regard due to the lack of sufficient knowledge of the company's management on how to implement the target cost and value engineering and the lack of research and publication related to the benefit cost and the target value of engineering and the application costs are greater than the expected benefits.

Enaam, Akeel, Ameer Shaker (2019, p 589) the study aimed to search for the impact of lean accounting information on the financial performance of health care institutions and analyze the impact of the value stream cost as a simple accounting tool in improving financial performance indicators for health care institutions. The study tested The following hypotheses: There is a statistical relationship between the application of lean accounting and increased profitability, there is a statistical relationship between the cost of value and the discrimination between activities, there is a statistically significant relationship between estimating value-added and competitive advantage, there is a statistical relationship between estimating the cost of value and added value, saving resources and eliminating their waste, The study concluded that the implementation of value estimation costing enables administrators to distinguish between value-added activities and non-value-added activities, thus eliminating waste and providing available resources for more effective use. Therefore, health care managers can benefit from accounting information to determine the true cost of their services, and then improve Financial performance indicators, and the study concluded that analyzing activities into value-added and non-value-added activities allows managers to improve competitive advantage by taking advantage of reducing the earned cost, and estimating the cost of value to determine a lower price for their services, as there is little literature that discusses the relationship between Estimating the costs of value and financial performance in the health care environment, and it also provides health care managers with the necessary information to improve both competitive advantage and financial performance by revealing the real cost of hospital services. The study recommended the need to apply these results to private hospitals in Iraq and other developing countries to improve their advantage competitiveness at the international level.

Raed (2019 AD, p. 329) the study aimed to know the modern methods of costing and then how to apply them, due to the difference between traditional and lean methods in both financial accounting and rational costing. The study concluded that the development in the use of lean accounting helps in the aspect The supervisory and strategic reports of the economic units, and its financial statements and administrative and cost-related reports are in a brief style, and can be understood by everyone and ready upon request at any time by higher managements and other practices that help in decision-making.

Ruqaya (2019 AD, p. 589) the study aimed to demonstrate the role that the application of lean accounting plays in achieving leadership by focusing on two tools, which are continuous improvement and employee satisfaction. I reached results, including that the application of lean accounting represents a bridge to reach leadership. And it achieves a competitive advantage and new innovation in higher education institutions. The study recommended recommendations, including the necessity of consolidating the quality strategy that achieves leadership. Continuous improvements must be added and future studies should be done to measure the role of lean accounting tools.

Walid et al. (2020, pg. 73) the study aimed to identify the availability of the possibility of applying value stream analysis as one of the lean accounting tools in the institutions under study, and to achieve the objectives of the study, a questionnaire was designed with the subject and objectives of the study. A random sample of 90 managers

was chosen. And the managers and accountants of the institutions in the state of the Valley, I came to the conclusion that the capabilities are available for these institutions to transform into the application of lean accounting, and the most important tool of its tools is the analysis of the value stream.

Walid Mirghani and Zakaria Damdum (2022 AD, p. 189) The study aimed to highlight the role of lean accounting as a modern approach to controlling costs and reducing waste in resources, which helps organizations to enhance their competitive strategy. The study relied on the analytical descriptive approach, as it reached the study indicates that there is a tangible effect of lean accounting practices on the competitive strategy based on the lowest cost in the Algerian business environment.

Jabbar Kazem (2022 AD, p. 135) this study aims to determine the numerical value of errors, waste and loss of time and various resources in the approved accounting work for the salary unit. Resources (human, service, commodity, time) through the elimination of wasted time by exploiting the wasted time for the unit of records, which is characterized by efficiency on the quality of information.

3. THEORETICAL FRAMEWORK

This axis includes lean accounting and reducing production costs.

3.1. Lean Accounting

3.1.1. The Concept of Lean Accounting

There is a set of definitions related to lean accounting, as some writers mentioned them (Mohammadi and Al-Mahdi, 2018 AD, p. 125). Lean accounting was defined as the costs that are prepared and organized according to the concept of the value chain, which combines both financial and non-financial information in order to provide the organization with financial reports that reflect performance using financial and non-financial information. Agile and lean production that provide appropriate foundations for the use of accounting information that supports the accounting systems applied in the institution.

Lean accounting was also defined as a set of principles and methods to reduce costs by simplifying procedures and processes and identifying useless activities that do not add value, and then deleting them in a way that saves effort and cost (Khalid, 2015 AD, p. 7).

Until the year 2006 AD, lean accounting practices were not clear-cut because they were developed by different individuals and different industrial establishments. In September 2005 AD, the first conference titled Lean Accounting was held in Detroit in the United States of America. And given the development of lean accounting practices in the past ten years that are still developing, the need has emerged to document modern accounting solutions that include lean accounting principles, practices and tools (Sirwan and Muhammad, 2015 AD, pp. 119 and 120).

3.1.2. Goals of Lean Accounting

Lean accounting aims at the following (Haider and Ali, p. 117):

- a. Elimination and development: that is, eliminating activities that do not add value and improving customer service and control with the participation of everyone.
- c. Increasing sales: It provides more information for decision-making, because the use of standard costs to make pricing decisions, product quality, profitability, and capital investment is often wrong, so the organization needs lean accounting tools such as the value stream to make a better decision.
- c. Clear identification of the financial impact of lean improvements: It clearly defines lean improvements because using traditional models to evaluate the benefits of lean improvement does not achieve the goal.
- d. Encouraging lean improvement.
- e. Providing appropriate information: Lean accounting provides accurate, timely and understandable information, which leads to motivation towards lean transformation and helps in making decisions, which leads to increased customer value and growth in profitability.

f. Commitment to international accounting principles: Lean accounting is fully consistent with accounting principles and external and internal reporting systems.

Lean accounting also seeks to achieve a number of other goals (Khalil and Riyadh, 2015 AD, pg. 5), which are as follows:

- a. Provide timely, relevant and understandable information to stimulate the transition to a lean production system across the region and assist in the decision-making process.
- b. Using streamlining tools to eliminate waste in accounting treatments while maintaining comprehensive financial control.
- c. Compliance with generally accepted accounting principles.
- d. Reporting of external regulations and internal reporting requirements.
- e. Support a lean culture by stimulating investment, providing information, and enabling continuous improvement at every level of the organization

3.1.3. The Importance of Lean Accounting

The importance of lean accounting lies in the fact that it is (Bazqari and Bin Sahel, 2018 AD, pg. 97):

- a. Availability of information to make better decisions that lead to improved profitability.
- b. Reducing time and cost and eliminating waste by eliminating unnecessary operations.
- c. Determine the necessary financial benefits expected from applying the idea of wasted and wasted manufacturing.
- d. Encouraging improvements by providing information and statistics.

3.1.4. Advantages, Obstacles and Requirements for the Application of Lean Accounting.

Lean accounting has advantages, obstacles and requirements as follows (Mozarin and Khalaf Allah, 2019 AD, pp. 12-13):

Advantages of applying lean accounting

- I. Assistance in reducing losses in accounting operations in a way that liberates the time of financial and operational personnel and makes them more effective and active with the help of the economic institution and the implementation of its strategies.
- II. Supporting a lean culture by stimulating and providing appropriate information and encouraging continuous improvement at all levels of the economic enterprise.
- III. Compliance with generally accepted accounting principles with regard to preparing internal and external reports.

Obstacles

The obstacles that hinder lean accounting are as follows:

- I. Lack of training and lack of understanding of production processes, because the current situation of rapidly changing operational processes requires accountants to gather all the correct accounting skills for the purpose of understanding the work and the ability to gain full knowledge of the initial operations and follow up on all commercial releases.
- II. It requires the management accountant to link all the figures he obtains to the financial statements and leave the historical cost process in preparing its financial statements for the institution.
- III. Feeling of professional superiority: Some professional institutions of lean accounting withhold information and periodic reports to spread the culture of lean accounting.
- IV. There is a basic tenet of lean manufacturing. Anything that does not add or improve value should be discarded.

Requirements for applying lean accounting

There are basic requirements for the application of lean accounting are:

- I. Creation of job indicators and information reports about Licensing Department.
- II. Linking these indicators and value streams to the strategic objectives.
- III. Establish a pricing system for value products and listings within the value streams.
- IV. Develop a financial, operational and sales plan.
- V. Applying rationalization methods in the financial and other departments.

3.1.5. Lean Accounting As a Performance to Reduce Costs

The lean accounting system works to reduce the need for reports and measures of values that are almost negligible, and this indicates that the operations have become smaller and that there are no differences in the costs of production, operations, employees, equipment and demand, and as a result, the lean accounting system works to reduce waste And the loss in resources and activities that do not add any value to the production process, and the system works to provide more space to work on increasing productivity and improving and raising the value and quality of the product, and companies that use the lean accounting system are expected to reduce the processing time of orders and reduce damage in the production process And increasing the possibility of using resources, improving the value of the product, increasing productivity, reducing costs (Linda and Babiker, 2019 AD, p. 111).

3.1.6. Principles of Lean Accounting

There is a set of different principles on which lean accounting are based, including (Haider and Ali, 2014 AD, p. 116):

- a. Agile accounting business.
- b. Accounting operations that support the transition to agility.
- c. Communicate information clearly and in a timely manner.
- d. Planning from the perspective of agility.
- e. Strengthening internal accounting control.

One of the most important basic principles of lean accounting is measurement and bias. Measurements of lean accounting are positive gains by initiating lean alternatives in several ways, such as reducing inventory, reducing production cycle time, improving production, and then increasing total capacities. On the other hand, accounting motivates companies to continue promoting their lean initiatives instead of providing numbers as traditional accounting works (Raed and Saad, 2013 AD, pg. 294).

3.1.7. Lean Accounting Tools

There are tools for lean accounting, which are as follows:

Value stream maps:

It is considered one of the basic tools in lean accounting, as the value streams of products in lean companies constitute an advanced stage in the transition to lean management. Where there are reasons to adopt the performance of the value stream, including (Slah, Waff & Zaki, 2013, p 90):

- I. Information and tools can be collected quickly and simply, and value stream costs are collected on a weekly basis in order to be simple and understandable.
- II. The information provided by the value stream is direct information and promises the lowest costs, as the cost information is immediately understandable when used by decision makers.
- III. The information provided by the value stream is relevant and actionable by the value stream managers, as the value stream management is responsible for the revenues, costs and profits of the value stream.

Performance Measurement Link Scheme: Where performance measures are divided into two types, which are cell performance measures and value stream performance measures as follows (Bahadir, 2011, p25).

Cell performance metrics: By implementing agile principles on accounting practices, new performance measures are required to support the manufacturing of agile operations, as they provide appropriate information for decision-makers with control over operations within agile cells, as these measures are collected and used by individuals in the cell that displays the first steps taken in The right time, where there are four measures of value performance are:

- I. Effectiveness of operational equipment.
- II. Quality report the first time.
- III. Hourly daily report.
- IV. Report production under actual operation to production under standard operation.

As for the performance measures of the value stream, the goal is to It is to push one or more teams for continuous improvement in operations within the value stream, and unnecessary operations are excluded. It is used on a weekly basis to indicate the financial impact and operational capacity and measure it to obtain performance results and current profitability.

Target cost: This approach is based on an idea that determines the price of the product, and improvement processes, taking into account the needs of customers and the price they want to pay. Its main goal is to clarify the needs and value of customers and it aims to reduce costs during the product life cycle to improve the provision of a product that fits the needs of the target consumer (Al -Kabeji, 2014, p. 172).

Kizen (Continuous improvement): Continuous improvement is known as continuous improvements in place, materials, work, and production methods by encouraging suggestions and ideas by work teams in the economic unit or the factory, and aims to raise the level of quality, performance and reduce cost (Kazem, 2011, p. 188).

H-points box: It is a report that appears weekly through the performance of the value current that is used to assess the financial impact and make decisions to improve the improvement, and the main purpose of this report is to focus the interest of the value stream team on the areas that can benefit from continuous improvement efforts, and improvement of the results of the weekly value current can be tracked As an indication of the effectiveness of continuous improvement efforts (Maskell & Kenddy 2007, p. 59)

3.2. Reducing Production Costs

3.2.1. The Concept of Production Costs

The cost reduction was defined as a positive plan developed to improve efficiency by excluding loss or excessive production, and increasing efficiency in all fields using advanced means to reduce this extravagance (Ben Bira, 2021, p. 128),

It is the transition from the current cost level to a lower level of it, as this requires taking measures that lead to changing the operating conditions so that the facility can produce the same product but at a lower cost (loyalty to Ali, 2011, p. 2), as it is intended to move from the level of costs Currently to the level of costs less than it, for example, a new machine that performs the same processes at a lower cost, or gives greater production at the same cost, immortal, 2015, p. 7).

3.2.2. Goals to reduce cost

The main goal of reducing the cost is the following (Zakaria, 2009, p. 3):

- a. Economic and optimal use of available resources, which reduces the areas of excessive and misuse.
- b. Increased competition ability.
- c. Achieving consumer satisfaction by providing a product with the quality and specifications required and at the lowest possible price.

3.2.3. The Importance of Cost Reduction

The importance of cost reduction can be highlighted through the following points (Loay, 2021, p. 13):

- a. Supporting the competitive position of the establishment, because the progress of the economic units depends on the ability of these units to sell at moderate prices in order to be able to compete with other units.
- b. Increasing profits by reducing the cost of production, which leads to strengthening its capital, and then it can carry out expansions in economic activity plans by providing the achieved financial abundance towards new horizons for society and the economy.
- c. Care and economy in the use of production elements and the elimination of waste and extravagance and the reduction of losses, which leads to an increase in production efficiency.
- d. The reduction represents a shield and immunity for the establishment to face future changes resulting from external sources, for the issuance of a law to increase the tax rate imposed on the establishment or to increase the guarantee share in which the establishment contributes.
- e. Reducing costs represents a goal or incentive that workers seek to achieve, especially if the reduction process is associated with granting incentive rewards to people who cooperated or achieved the reduction process.

3.2.4. Types of Cost Reduction

The following types of cost can be distinguished (Rashid, 2015 AD, p. 12):

a) Distinction over the stability of the establishment, which is represented in:

- Reducing the dwell cost

This reduction is applied in the event that the conditions of the facility are stable and depend on one level of production with the stability of the external conditions of the facility.

- Reducing the movement cost.

This method applies in the event that the establishment relies on unique production levels, each of which is commensurate with the prevailing conditions and the surrounding market conditions. This method is effective in the case of activities costs for which it is difficult to set specific standards, such as sales and maintenance activities.

b) Discrimination on the basis of the purpose of the investigation:

It means those operations that focus on organizing profits and reducing the share of the unit without prejudice to the total costs. This reduction is achieved by the following methods:

- Increase production.
- Increase in selling prices.
- The impact of central state decisions.
- The impact of internal decisions of the facility.
- Real cost reduction.

3.2.5. Reducing and Controlling Costs

The process of reducing costs requires methods and procedures that differ from those used in control, because cost control is the establishment of a control system over the operations and activities of the facility on planning budgets, whether fixed or flexible, and standard costs, which in turn gives differences from the plans drawn when comparing the performance achieved with them. It provides management with an effective cost control tool, i.e. the ability to subject costs to planned behavior. The goal of control methods is to find a measure to control and improve work efficiency while it lacks dynamism due to several factors affecting costs, while the reduction process depends on the method of continuous challenge to the cost reality by comparing it with Continuously established standards in light of the changes that occur as a result of filling the time required by the cost planning process in reducing a dynamic process as a result of technological developments, production processes, product design, marketing, procedures, manpower, and the study of time and movement and its distinction (Swilam, 2009 AD, p. 73).

3.2.6. Methods of Cost Reduction

The traditional method of cost reduction appeared in European companies, and this method is based on designing the product first, then determining the cost, and finally knowing whether the product can be sold first. If the cost is too high, the product is returned for redesign, and under this traditional method, cost reduction activities begin. At a late stage in the product life cycle, where this method aims to reduce the dimensional costs of the current products, it does not seek a specific cost goal, but only to reduce the cost periodically and not continuously, there are also other ways to reduce the cost in the manufacturing or purchasing stage, These methods focus on reducing the cost of current products through the use of systems to exclude familiarity, reduce the cost of activities associated with manufacturing, and through the use of modern manufacturing systems (Ali Jaber, 2013 AD, p. 249).

3.2.7. Principles of Cost Reduction

There are principles and foundations that must be taken into account when reducing costs, which are (Nabih, 1997 AD, p. 249):

- a. Focusing first on the elements that bear the largest reduction in costs with the least efforts compared to other elements.
- b. The study and analysis of costs and the implementation of proposals should not be greater than the reduction in costs.
- c. The reduction in costs does not lead to a reduction in quality, which affects the total revenues.
- d. Cost reduction should not lead to wrong decisions such as dispensing with a fixed asset that the project may need in the near future.
- e. Reducing costs should not lead to weakening the morale of workers, which affects productivity.

3.2.8. Factors That Lead to Cost Reduction

Among the most prominent factors that lead to cost reduction (Ahmed, 2021 AD, pp. 184-185) are:

- a. Savings achieved from increasing the curve of experience and learning among employees.
- b. Less investment in raw materials with advanced storage systems.
- c. Upgrading the level of utilization of the available energies in the company's assets to reduce the impact of fixed costs on the total cost per unit of production.
- d. Adopting a distribution policy that is consistent with the specificity of the product and preserving it and its safety from damage.

3.2.9. The Advantages of Reducing The Cost of Production

Reducing the cost of production is represented in the following (Yusra, 2018 AD, p. 107):

- a. It provides the facility with protection for its products against the competitive forces that it may be exposed to, whether in the local or international markets.
- b. Supporting research activities as a more effective tool to achieve cost reduction in any facility through innovative research or research to develop the characteristics of existing products in order to achieve the facility's production excellence feature.
- c. The facility's ability to provide the product with the highest required quality, at the lowest competitive rate, and then at the lowest competitive price.
- d. Responding to technological developments, especially advanced manufacturing technology, and thus working to update the product.

3.2.10. Reducing Costs in Light of Lean Accounting

The entrance to lean accounting reflects the philosophy of management in stability and survival in the competitive market and increasing its market share by achieving short and long-term goals, maximizing the value provided to

customers, and strengthening mutual relations between the parties in the value chain. The lean accounting method works to reduce waste, and loss in resources and getting rid of activities that do not add value to the production process. Lean accounting also contributes to providing space for work and making good use of it, and to increasing productivity and improving the quality of the product (Issa, 2021, p. 188).

4. FIELD STUDY

4.1. The Study Population and Sample

The study population consists of all companies operating in the state of Khartoum, while the study sample included (55), and (55) questionnaires were distributed to the study sample, and 49 were collected, or 89%.

4.2. Tool of the Study

To obtain data and information for this study, the researcher designed a questionnaire for the study entitled "Lean Accounting and its Impact on Reducing Production Costs for Industrial Companies." It consisted of two parts. And the second section included the basic study phrases represented by the study axes through which the study variables are identified. The arithmetic of this scale is (3) and therefore the response levels are as follows:

1. from 4 to greater than 3.5 positive approvals.
2. from 3.5 to greater than 3 average degree of approval (leaning to positive).
3. From 3 to greater than 2.5, moderate degree of non-positivity (leaning towards negativity).
4. Disagreement (negative) from 2.5 to greater than 2.
5. Less than 2 strongly disagree (very negative).

The study sample was also asked to determine their response to what each phrase describes in the questionnaire related to the subject of the study, represented by (18) phrases. These phrases were distributed into two variables as follows:

Table 1. Shows the variables and the number of their expressions

	Variables (axes)	Number of phrases
1	The first dimension of the first axis	5
2	The second dimension of the first axis	4
3	The third dimension of the first axis	4
4	The second axis	5
Total		18

Source: prepared by the researcher from the data of the field study 2023 AD.

4.3. The Statistical Analysis Method Used in the Study

The researcher used the following statistical tools:

1. Descriptive statistics methods.
2. Statistical treatments.

Descriptive statistics methods: to describe the characteristics of the study sample's vocabulary by making frequency tables that include frequencies and percentages of the personal data of the respondents to identify the general trend of the sample's vocabulary for each single variable as in the tables shown below:

Table 2. Shows the frequency and relative distribution of the study sample according to the academic qualification

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Pre-university	4	8.2	8.2	8.2
Collegiate	37	75.5	75.5	83.7
Above university	8	16.3	16.3	100.0
Total	49	100.0	100.0	

Source: prepared by the researcher from the data of the field study 2023 AD.

It is clear from Table No. (2) above that the majority of the respondents are university students, as they numbered (37) individuals at a rate of 75.5%, and (8) of them were postgraduates at a rate of 16.3% and (4) before university at a rate of 8.2%, and this indicates that the sample Those to whom the questionnaire was distributed are scientifically qualified and provide opinions that increase the strength of the study.

Table 3. Shows the frequency and relative distribution of the study sample according to scientific specialization

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Accounting	19	38.8	38.8	8.2
Administration	9	18.4	18.4	83.7
Economy	10	20.4	20.4	100.0
Administrative costs and accounting	5	10.2	10.2	
Banking studies	6	12.2	12.2	
Total		100.0	100.0	

Source: prepared by the researcher from the data of the field study 2023 AD.

It is noted from Table No. -3- above that the questionnaire was distributed to individuals related to the subject of the study, and this contributes to the quality of the results.

Table 4. Shows the frequency and relative distribution of the study sample according to job title

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Director of Department	19	38.8	38.8	38.8
Financial Manager	10	20.4	20.4	59.2
Accountant	9	18.4	18.4	77.6
Internal Auditor	5	10.2	10.2	87.8
Cost Accountant	6	12.2	12.2	100.0
Total	49	100.0	100.0	

Source: prepared by the researcher from the data of the field study 2023 AD.

It is clear from Table No. (4) Above that most of the respondents have a job related to the subject of the study, and this is useful in knowing and understanding the vocabulary and phrases of the study and answering them clearly.

Table 5. Shows the frequency and relative distribution of the study sample according to experience

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
5 years and less	1	2.0	2.0	2.0
6-10 years old	6	12.2	12.2	14.3
11-15 years old	10	20.4	20.4	34.7
16-20 years old	11	22.4	22.4	57.1
21-25 years old	16	32.7	32.7	89.8
26 years and over	5	10.2	10.2	100.0
Total	49	100.0	100.0	

Source: prepared by the researcher from the data of the field study 2023 AD.

It is clear from Table (5) that most of the respondents have appropriate practical experience, and this helps in the accuracy of the answers they give and increases the strength of the study.

Statistical Treatments

The study data was collected through a questionnaire that has two axes, where the second axis consists of five dimensions. The questionnaire covered these axes. Among the most important statistical treatments are the following:

- The arithmetic mean and standard deviation to find out the direction of the study sample's opinions about the statements of the study axes.
- The multiple regression test and the reason for choosing it over other measures is because it is a measure that tests the effect between variables.

The arithmetic mean and standard deviation: It is used to find out the direction of the study sample's opinions about the statements of the study axes, so the researchers calculated the arithmetic average of the statements of each dimension of the study axes to know the direction of the respondents' answers, which are as follows:

Table 6. Arithmetic means and standard deviation

Expressions	Arithmetic mean	Standard deviation	Decision
The company is interested in training its employees in order to reduce waste in costs	4.3878	.53293	Accepted
The company seeks to reduce wastage in time to the lowest possible extent	4.4898	.68076	Accepted
There is no surplus labor in this company	4.0816	.93177	Accepted
The products offered in the market are able to meet the desires of the consumer.	4.3469	.87918	Accepted
The products of this company are competitive in the market	4.4490	.81806	Accepted

Source: prepared by the researcher from the data of the field study 2023 AD.

It is clear from Table No. (6) that:

- There is high agreement by the respondents on the statements of the first dimension of the first axis, because the average of those statements exceeded the hypothetical mean (3).
- The highest statement in terms of arrangement that the respondents strongly agreed on in this dimension is the second statement, with an arithmetic mean of 4.4898 and a standard deviation of (.68076), followed by the fifth statement, then the first statement, then the fourth, and then the third statement.
- The lowest statement in terms of arrangement agreed upon by the respondents in this dimension is the third statement, with an arithmetic mean of (4.0816) and a standard deviation of (.93177), and this indicates that most of the respondents agree with the statements of the first dimension of the first axis.

Table 7. The arithmetic mean of the expressions of the second dimension of the first axis

Expressions	Arithmetic mean	Standard deviation	Decision
The company is keen to pay reasonable wages to its employees.	4.4286	.67700	Accepted
The company is keen to provide free treatment services to employees	3.9796	.85366	Accepted
The company compensates workers when they are injured during work.	4.4286	.81650	Accepted
Bonuses paid by the company to employees after the end of the service period are good and contribute to employee satisfaction	4.3265	.80072	Accepted

Source: prepared by the researcher from the data of the field study 2023 AD.

From the above table no. (7) It is clear that:

1/ There is high agreement by the respondents on the statements of the second dimension of the first axis, because the average of those statements exceeded the hypothetical mean (3).

2/ The highest statement in terms of arrangement that was strongly agreed upon by the respondents in this dimension are the first and third statements, as their arithmetic average was (4.4286), followed by the fourth statement, and then the third statement.

3/ The lowest phrase in terms of arrangement agreed upon by the respondents in this dimension is the third phrase, with an arithmetic mean of (3.9796) and a standard deviation of (.85366), and this indicates that most of the respondents agree with the statements of this dimension.

Table 8. The arithmetic mean of the expressions of the third dimension of the first axis

Expressions	Arithmetic mean	Standard deviation	Decision
The company has good information to make pricing decisions	4.6531	.63084	Accepted
The company prepares daily reports on the results of its work	4.4490	.86750	Accepted
The company is keen to exclude unnecessary operations in its business	4.3265	.80072	Accepted
The company is keen to evaluate its profitability periodically	4.2857	.95743	Accepted

Source: prepared by the researcher from the data of the field study 2023 AD.

From the above table no. (8) it is clear that:

1/ There is high agreement by the respondents on the statements of the third dimension of the first axis, because the average of those statements exceeded the hypothetical mean (3).

2/ The highest statement in terms of arrangement that was strongly agreed upon by the respondents in this dimension is the first statement, with an arithmetic mean of (4.6531) and a standard deviation of (.63084), followed by the second statement, then the third, then the fourth statement.

3/ The lowest phrase in terms of arrangement agreed upon by the respondents in this dimension is the fourth phrase, with an arithmetic mean of (4.2857) and a standard deviation of (.95743), and this indicates that most of the respondents agree with the statements of this dimension

Table 9. The arithmetic average of the phrases of the second axis

Expressions	Arithmetic mean	Standard deviation	Decision
The company's management is interested in constantly raising the efficiency of employees	4.4898	.81961	Accepted
The company's employees are interested in reducing the cost of production without compromising the quality of the final product	4.2449	.72257	Accepted
The products of this company are marketed for their low price and high quality	3.9796	.90115	Accepted
The company's senior management is interested in cost reduction policies, as it follows up on the implementation of other departments	4.3469	1.03181	Accepted
Low-cost production has the ability to compete externally	4.3061	.89452	Accepted

Source: prepared by the researcher from the data of the field study 2023 AD.

From the above table no. (9) it is clear that:

1/ There is high agreement by the respondents on the statements of the second axis, because the average of those statements exceeded the hypothetical mean (3).

2/ The highest statement in terms of arrangement that was strongly agreed upon by the respondents in this axis is the first statement, with an arithmetic mean of (4.4898) and a standard deviation of (.81961), followed by the fourth statement, then the fifth statement, then the second, then the third statement.

3/ The lowest phrase in terms of arrangement agreed upon by the respondents in this axis is the third phrase, with an arithmetic mean of (3.9796) and a standard deviation of (.90115), and this indicates that most of the respondents agree with the statements of this axis.

Multiple regression analysis

This measure is used to find out the direction of influence between the variables, in order to find out the effect or lack of influence of each independent variable on the dependent variable, as well as knowing the size of this effect, and the following tables show that.

A- Testing the first hypothesis: There is a significant effect of continuous improvement on reducing production costs.

Table 10. Corrected coefficient of determination (R^2) for the first hypothesis

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.235 ^a	.055	.035	.44603

a. Predictors: (Constant)

Source: prepared by the researcher from the data of the field study 2023 AD.

It is clear from Table No. (10) above that the corrected coefficient of determination is .035 It represents the ability of the independent variable (continuous improvement) to interpret and explain the total change in the values of the dependent variable (reducing production costs), and the rest of the percentage is attributed to random error in estimation, or to the failure to include other independent variables that could have been included in the model.

Table 11. Shows the results of the analysis of variance test for the first hypothesis

Model		Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.545	1	.545	2.741	.104 ^b
	Residual	9.350	47	.199		
	Total	9.896	48			

a. Dependent Variable

b. Predictors: (Constant)

Source: prepared by the researcher from the data of the field study 2023 AD.

We note from the above table No. (11) that the calculated value of F amounted to 2.741, and that the level of significance sig reached .104, which is greater than the level of significance 0.05, which indicates the non-significance of the statistical model used, and confirms the impact of the independent variable on the dependent variable in a non-significant manner. In the sense that continuous improvement has an immaterial effect on reducing production costs.

Table 12. Shows the results of the regression model coefficients for the first hypothesis

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	T	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
1					
(constant)	3.073	.728		4.221	.000
continuous improvement	.276	.167	.235	1.656	.104

a. Dependent Variable

Source: prepared by the researcher from the data of the field study 2023 AD.

We note from the above table no. (12) that the calculated T value amounted to 1.656, and that the level of significance sig reached .104, which is greater than the level of significance 0.05, which indicates the non-significance of the statistical model used, and confirms the non-significant effect of the independent variable on

the dependent variable. In the sense that continuous improvement has an immaterial effect on reducing production costs.

B- Testing the second hypothesis: There is a significant effect of employee satisfaction on reducing production costs.

Table 13. The corrected coefficient of determination (R^2) for the second hypothesis

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.441 ^a	.195	.178	.41176

a. Predictors: (Constant)

Source: prepared by the researcher from the data of the field study 2023 AD.

It is clear from Table No. (13) Above that the corrected coefficient of determination is 178. It represents the ability of the independent variable (employee's satisfaction) to interpret and explain the total change in the values of the dependent variable (reducing production costs). Other independent could have been included within the model.

Table 14. Shows the results of the analysis of variance test for the second hypothesis

Model	Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.	
1	Regression	1.927	1	1.927	11.364	.002 ^b
	Residual	7.969	47	.170		
	Total	9.896	48			

a. Dependent Variable:

b. Predictors: (Constant),

Source: prepared by the researcher from the data of the field study 2023 AD.

We note from the above table no. (14) that the calculated value of F amounted to 11.364, and that the level of significance sig amounted to .002, which is less than the level of significance 0.05, which indicates the significance of the statistical model used, and confirms the significant effect of the independent variable on the dependent variable, meaning that Employee satisfaction has a significant impact on reducing production costs.

Table 15. Shows the results of the regression model coefficients for the second hypothesis.

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	T	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	2.306	.586		3.933	.000
	employee satisfaction	.458	.136	.441	3.371	.002

a. Dependent Variable

Source: prepared by the researcher from the data of the field study 2023 AD.

We note from the above table no. (15) that the calculated T value amounted to 3.371, and that the level of significance sig amounted to .002, which is less than the level of significance 0.05, which indicates the significance of the statistical model used, and confirms the effect of the independent variable on the dependent variable statistically, meaning Employee satisfaction has a significant impact on reducing production costs.

C- Testing the third hypothesis: There is a significant effect of the performance linking scheme on reducing production costs.

Table 16. Corrected coefficient of determination (R^2) for the third hypothesis

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	.200 ^a	.040	.019	.44961

Source: prepared by the researcher from the data of the field study 2023 AD.

It is clear from Table No. (16) above that the corrected coefficient of determination is .019, which represents the ability of the independent variable (performance linkage scheme) to interpret and explain the total change in the values of the dependent variable (reducing production costs), and the rest of the percentage is due to random error in estimation, or For not including other independent variables that could have been included in the model.

Table 17. Shows the results of the analysis of variance test for the third hypothesis.

Model		Sum of Squares	Df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	.395	1	.395	1.952	.169 ^b
	Residual	9.501	47	.202		
	Total	9.896	48			

Source: prepared by the researcher from the data of the field study 2023 AD.

We note from the above table no. (17) that the calculated value of F amounted to 1.952, and that the level of significance sig reached 0.169, which is greater than the level of significance 0.05, which indicates the non-significance of the statistical model used, and confirms the impact of the independent variable on the dependent variable in a non-significant manner, meaning The performance link scheme has a non-significant effect on reducing production costs.

Table 18. Shows the results of the regression model coefficients for the third hypothesis.

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	T	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	3.284	.711		4.618	.000
	Linking performance	.223	.160	.200	1.397	.169

a. Dependent Variable:

Source: prepared by the researcher from the data of the field study 2023 AD.

We note from the above table no. (18) that the calculated T value amounted to 1.397, and that the level of significance sig amounted to .169, which is greater than the level of significance 0.05, which indicates the non-significance of the statistical model used, and confirms the effect of the independent variable on the dependent variable, which has a non-statistical effect In the sense that the performance link scheme has a non-significant effect on reducing production costs.

5. CONCLUSION

It includes findings and recommendations.

5.1. Results

Based on the field study, the following results were reached:

1. There is a non-significant effect of continuous improvement as one of the lean cost dimensions on reducing production costs.
2. There is a significant impact of employee satisfaction as one of the lean cost dimensions on reducing production costs.
3. There is a non-significant effect of the performance linking scheme as one of the lean cost dimensions on reducing production costs.
4. Most of the study sample companies are interested in training their employees in order to reduce waste in costs, and they also seek to reduce wastage in time to the lowest possible extent.
5. The study sample companies are keen to pay reasonable wages to their employees, and they also compensate them when they are injured during work.
6. The surveyed companies prepare daily reports on the results of their work, and they have good information to make pricing decisions.
7. The management of the surveyed companies is interested in continuously raising the efficiency of the employees, and the employees are also interested in reducing the cost of production without compromising the quality of the final product.

5.2. Recommendations

Based on the previous results, the study recommended the following:

1. The need for industrial companies to pay attention to continuous improvement in their products and all stages of production, because of its importance in reducing costs and thus the ability to compete.
2. The need for industrial companies to pay attention to employees and link performance so that this will reflect positively on their products and costs in order to ensure their continuity and achieve greater profits.
3. Industrial companies should pay attention to all means that reduce costs in order to ensure competition in the local and foreign markets.
4. Industrial companies should develop their products and maintain their quality in order to reduce costs and prices.

REFERENCES

- Abdel-Fattah, E. E., Introduction to inductive descriptive statistics using spss.
- Abdo, R. M. and Awwad, S. S. (2013 AD). Using Lean Accounting Tools to Reduce Costs, (Baghdad: Institute for Accounting and Financial Studies, University of Baghdad, Journal of Accounting and Financial Studies, Volume VIII, Issue 25.
- Abdullah, L. Q. (2021). The Impact of the Cost Accounting System and Leveraging Competitive Advantage (0 Government Support) in Reducing Costs in Public Sector Companies, Bilad Alrafidain Journal of, Humanities and Social Science Vol 1, No 1.
- Ahmed, R. A. A. (2019 AD). The Role of Agile Accounting in Achieving Leadership in Higher Education Institutions from the Point of View of the Accounting Faculty Members at King Fahd University, Algeria: Martyr Hama Lakhdar University - Al-Wadi, Economics of Money and Business Journal, Volume 3, Issue 2.
- Ahmed, W. A. (2011 AD). Cost Reduction Methods between Intellectual Development and Practical Application, (Cairo: Cairo University, Faculty of Commerce, unpublished master's thesis.
- Al-Afif, J. H. (2017 AD). The Impact of Adopting the Components of Intellectual Capital in Building the Lean Accounting Method Foundations from the Point of View of Cost Accountants in Jordanian Industrial Companies, Anbar: Anbar University Journal of Economic and Administrative Sciences, Volume 9, Issue 20.
- Al-Bukhari, S. A. A. (2018 AD). The role of using open records accounting in reducing production costs, unpublished PhD thesis in accounting, Al-Neelain University, College of Graduate Studies.
- Al-Habr, N. A. (1997 AD). Towards a Proposed Approach to Reducing Costs in Saudi Industrial Facilities, Journal of Financial and Commercial Studies, Administrative Sciences, Cairo University: Faculty of Commerce, Beni Suef, Issue 3.
- Al-Kabji, M. W. (2018). The extent to which target costing and value engineering are applied as an input to reduce costs in industrial public shareholding companies, Gaza: Journal of Administrative Sciences, Vol. 41, No. 2.
- Allah, L. A. A. and Al-Siddiq, B. I. (2019 AD). The Impact of Integration between Resource Consumption Accounting and Lean Accounting System in Reducing Costs, (Khartoum, Sudan University of Science and Technology, Journal of Economic and Administrative Sciences, Deanship of Scientific Research, Volume 19 (1).
- Almusawi, E., Almagtome, A. and Shaker, A. S. (2019). Impact of Lean Accounting Information on the Financial performance of the Healthcare Institutions: A Case Study, Journal of Engineering and Applied Sciences Volume: 14, Issue: 2.
- Al-Nawafa'a, S. (2009). The application of total quality management in private hospitals, Journal of Specific Education Research.
- Al-Saudi, H. A. J. and Al-Qusaibi, A. A. H. (2018) Integration between Lean Accounting Techniques and the Sustainable Balanced Strategic Scorecard, Iraqi Journal of Administrative Sciences, University of Karbala, Iraq, Volume 12, Number 50.
- Ayca, B. (2011). The role of management Accounting System in implementing lean Business Strategies Master Thesis Accounting, Erasmus University Rotterdam, the Netherland.

- Briam, M. And Frances, A. K. (2007). Why do we need lean Accounting and How des it work? Journal of corporate Accounting and Finance , Vol 18.
- El-Dalahmeh, S. Extent of Implementing Target Costing and Value Engineering Approach to Reducing Costs: A Survey in Jordanian Shareholding Companies for Food Industries. Asian Journal of Finance & Accounting, Vol 10, No 1.
- Emeakponuzo, E. (2018). Patience Etim, Lean Accounting and Waste Management in Brewery Industry in Nigeria, Journal of Advances in Research, Vol 15, No 1.
- Fatoum, M. and Haggana, A. (2018 AD). Disclosure of Lean Accounting Using Value Stream, (Algeria: University of Zayan Ashour Al-Jaffa, Al-Muntada Journal for Economic Studies and Research, Fourth Issue.
- Hanafi, S. W. Z. (2013). Product costing la lean manufacturing Organization Research. Journal of Finance and Accounting, Vol 4, No 6.
- Hayat, B. and Wasila, B. S. (2018 AD). Lean Accounting and Customer Value Creation. Algeria: Kasdi Merbah University, Journal of Algerian Institutions Performance, Issue 13.
- Ismail, K. I. and Al-Bakri, R. H. (2015 AD). The Role of Lean Accounting in Supporting Corporate Governance to Achieve Competitive Advantage, Baghdad: Institute for Accounting and Financial Studies, University of Baghdad, Journal of Accounting and Financial Studies, Volume 32.
- Issa, I. T. and Abdel-Sayed, N. H. (2021). The Role of Lean Accounting Using the Value Stream Map in Reducing Product Costs, Basra: University of Basra, College of Administration and Economics, Volume 15, Issue 31.
- Kazem, H. J. (1998). The Role of Lean Accounting in Reducing Administrative Expenses, ARTICLE, Journal of University of Babylon for Pure and Applied Sciences, Vol 30, No1.
- Kazem, H. K. (2011, AD). Continuous Improvement by the Kaizen Costing Method and the Possibility of Adopting It in Tire Manufacturing Companies, Najaf, 0 Baghdad: Kufa Studies Journal, Volume 1, Issue 21.
- Majeed, M. A. and Youssef, K. B. (2019 AD). The Role of Lean Accounting in Achieving the Competitive Advantage of Industrial Enterprises in Light of the Lean Industrialization Approach (Algeria: Institute of Economic Sciences, Araa Journal for Economic and Administrative Studies, Volume 2, Issue 1.
- Mirghani, W. and Damdum, Z. (2022 AD). Lean Accounting and its Role in Enhancing the Cost-Based Competitive Strategy, Al-Basat for Economic Studies, Issue 7, Volume One
- Mohamed, S. A. (2015 AD). The Role of Lean Accounting in the Continuous Improvement of the Total Performance of Enterprises, (Port Said: Port Said University, Faculty of Commerce, Journal of Practical and Commercial Research, Vol. 1.
- Mohsen, E. A. S. (2016 AD). The extent to which lean accounting tools are used to achieve a competitive advantage in light of total quality management. Gaza: Al-Azhar University, Deanship of Graduate Studies, Master's thesis in Accounting, Faculty of Economics and Administrative Sciences, unpublished.
- Mostafa, A. Z. (2009). An analytical study of methods and approaches to cost reduction in light of modern environmental changes, a proposed framework for application in the Egyptian environment, Helwan: Helwan University, Faculty of Commerce and Business Administration, unpublished master's thesis.
- Muhammad, R. M. A. (2019 AD), Procedures for applying lean accounting in economic units that turn into leanness, Baghdad: Baghdad University College of Economic Sciences Journal, Issue 57.
- Rima, B. B. (2021 AD), The Role of the Just-In-Time (JIT) Production System in Reducing Product Costs, University of Louis Ali Blida, Creativity Magazine, Volume 11, Issue 1.
- Saleh, A. J. (2013 AD). Factors Affecting Reducing the Cost of New Products, (Zagazig: Faculty of Commerce, Commercial Research Journal, Volume 35, Issue 1.
- Shuja, M. F. (2015 AD). The Role of Accounting in Reducing Costs, An Applied Study on Fine Sanitary Paper Company, Middle East University, Master's Thesis in Accounting, Department of Accounting, College of Business Administration.
- Sitoresmi, M. W. (2018). A manufacturing Industry Framework That Has Implications For The Lean Accounting, Economics and Accounting Journal, Vol. 1, No. 3.
- Sultan, R. (2015 AD). A proposed vision for the development of the Deanship of Community Service and Continuing Education at the University of Tabuk in the introduction to the Department of Excellence, Education (Al-Azhar), a peer-reviewed scientific journal for educational, psychological and social research, 34 (62).

- Walid, E. (2020 AD). The extent to which value stream analysis is applied as one of the lean accounting tools in economic institutions, Algeria: Hassiba Ben Bou Ali University Journal of Business Economic Leadership, Volume 6, Issue 4.
- Youssef, A. M. (2021 AD). The Impact of Resource Consumption Accounting and Project Resource Planning Systems in Reducing Costs and Supporting Competitive Advantage. PhD thesis in Accounting, unpublished.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Atf için / for cited: Özsalih, A. (2024). Türkiye’de Medya Yönetimi Konusunda Yapılmış Olan Akademik Çalışmaların İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma. Journal of Vocational and Social Sciences of Turkey, Yıl: 6, Sayı: 15, Ağustos 2024, s.21-38.

**TÜRKİYE’DE MEDYA YÖNETİMİ KONUSUNDA YAPILMIŞ OLAN AKADEMİK
ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

Aygün ÖZSALİH¹

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılmış olan akademik çalışmalarını kapsamlı bir şekilde inceleyerek, Türkiye’de henüz gelişmekte olan medya yönetimi alanının günümüzdeki durumunu alanda yapılmış olan akademik çalışmalar açısından ortaya koymaktır. Bu amaçla çalışmada Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılmış olan tezler, makaleler ve kitap bölümleri araştırma kapsamına dahil edilmiştir. Çalışmada veriler doküman incelemesi yoluyla toplanmış, elde edilen veriler bibliyometrik yöntemlerle analiz edilmiş ve çalışmanın nitel kısmı için de nitel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışma kapsamında Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılmış ve YÖK Ulusal Tez Merkezi’ne kayıtlı, erişime açık 4 adet teze, Dergipark sistemine kayıtlı 4 adet makaleye ve 2 adet de bu alanda yazılmış kitap bölümüne ulaşılmıştır. Çalışmada tezler; tezin türü, yılı, bağlı olduğu üniversite, enstitü, anabilim dalı, üniversite türü, kullanılan araştırma yöntemi, veri toplama aracı, tezin yazarı, tezin adı ve amaç ve bulguları açısından incelenirken; makale ve kitap bölümleri de yazarın adı, makale/kitap bölümü adı ve amaç ve bulguları bakımından incelenmiştir. Bulgularda, Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılan akademik çalışmaların hem tezler, hem de makale ve kitap bölümleri açısından yeterli düzeyde olmadığı, yapılan çalışmalarda ele alınan konuların birbirinden oldukça farklı olduğu ve farklı amaç ve bulgulara hizmet ettiği görülmüştür. Konu ile ilgili daha kapsamlı bir anlayışın geliştirilmesi ve alanın gelişmesi için daha fazla bilimsel çalışmanın yapılmasının gerekli olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Medya, Medya Yönetimi, Akademik Çalışmalar

JEL Sınıflandırma Kodları: L82, Z11, M21, Y40

**A RESEARCH ON REVIEW OF ACADEMIC STUDIES CONDUCTED ON MEDIA
MANAGEMENT IN TURKEY**

ABSTRACT

The aim of this study is to comprehensively examine the academic studies on media management in Turkey and to reveal the current situation of the media management field, which is still developing in Turkey, in terms of academic studies in the field. For this purpose, theses, articles and book chapters on media management in Turkey were included in the scope of the research. In the study, data was collected through document review, the obtained data was analyzed with bibliometric methods, and the qualitative content analysis method was used for the qualitative part of the study. Within the scope of the study, 4 open-access theses on media management in Turkey and registered in the YÖK National Thesis Center, 4 articles registered in the Dergipark system and 2 book chapters written in this field were accessed. Theses in the study; while examining the thesis in terms of its type, year, affiliated university, institute, department, university type, research method used, data collection tool, author of the thesis, name of the thesis, purpose and findings; articles and book chapters were also examined in terms of the author’s name, article/book chapter name, purpose and findings. In the findings, it was seen that the academic studies on media management in Turkey were not sufficient in terms of theses, articles and book chapters, and that the subjects covered in the studies were quite different from each other and served different purposes and findings. It was concluded that more scientific studies are necessary to develop a more comprehensive understanding of the subject and to develop the field.

Keywords: Media, Media Management, Academic Studies

JEL Classification Codes: L82, Z11, M21, Y40

¹ 0000-0003-4175-3001, Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, aozsalih@trabzon.edu.tr

1. GİRİŞ

Medya yönetimi alanı oldukça değişken ve karmaşık bir alan olduğundan, günümüzde tek tip bir “medya yönetimi” tanımı bulunmamakla birlikte, medya yönetimi; yönetim kavramının genel anlayışına dayanarak, medya kuruluşlarında belirlenen hedefleri gerçekleştirmeyi amaçlayan süreçlerin yanı sıra insan ve maddi kaynakların organize ve koordine edilmesi süreci olarak tanımlanabilir. Bu nedenle, diğer yönetim alanlarına benzer şekilde, medya yönetimi, bir medya kuruluşunun başarısına yönelik o kuruluşun iç operasyonları alanı içinde planlama, koordine etme, motive etme, tahmin etme, projelendirme ve yürütmeyi içermektedir. Aynı zamanda medya yönetimi, belirli kitle iletişim hedeflerinin gerçekleştirilmesi için insan ve maddi kaynakların seferber edilmesini içerir (Croteau ve Hoynes, 2003; Aris ve Bughin, 2009; Omenugha, 2019, s. 103-104).

Medya yönetimi, medya endüstrisinin evrimi ve teknolojik ilerlemelere paralel bir şekilde ve farklı dönemlerde farklı önceliklere ve gereksinimlere uyum sağlayarak gelişmiştir. Gazetelerin 18. yüzyılda yaygınlaşmasıyla başlayan medya yönetimi, zamanla 19. yüzyılda matbaa teknolojisinin gelişimi, 20. yüzyılın başlarında radyo ve daha sonra televizyonun yaygınlaşması, 21. yüzyılda ise dijital medya ile sosyal medya uygulamalarının da devreye girmesiyle son derece önemli bir hale gelmiştir.

Medyanın tarihi çok eski zamanlara dayansa da, medya yönetiminin modern anlamdaki -özellikle de akademik anlamda- gelişimi daha yakın tarihlerde başlamış, son yirmi yılda medya yönetimi, büyük ölçüde medya/ iletişim çalışmaları ile işletme/ ekonominin kesiştiği noktada konumlanan akademik bir alan olarak ön plana çıkmıştır. Medya yönetimi alanının akademik anlamda gelişimi 20. yüzyılın ortalarında başlamış, ancak medya yönetiminin kendi başına bir uzmanlık alanı olarak hayati öneme sahip olduğunun kabul edilmesi ise 21. yüzyılın başlarında gerçekleşmiştir.

Medya yönetimi, medya sektörünün hızla değişen ve dinamik doğasında medya işletmelerinin etkin bir şekilde yönetilmesini sağlar, sürdürülebilir bir başarı elde etmelerine yardımcı olur ve izleyicilere, okuyuculara, reklamverenlere ve diğer paydaşlara değer katar. Dolayısıyla medya işletmeleri için medya yönetimi stratejik bir öneme sahiptir.

Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılmış olan akademik çalışmaları kapsamlı bir şekilde inceleyerek, Türkiye’de henüz gelişmekte olan medya yönetimi alanının günümüzdeki durumunu alanda yapılmış olan akademik çalışmalar açısından ortaya koymak ve bu alanla ilgilenenlere temel teşkil edecek ilgili kaynakları doğrudan sunarak alanın gelişimine katkıda bulunmaktadır.

2. MEDYA YÖNETİMİNİN TANIMI

Yönetim, insan ve malzeme kaynaklarının organizasyonu ve koordinasyonunu içeren süreçlerin belirli hedeflere ulaşmak üzere yönlendirilmesini ifade eder (Frank, 2006; Deslandes, 2014). Yönetim kavramı, önceden belirlenmiş hedeflere ulaşmayı sağlamak için eylemleri başlatma, planlama, yönetme, koordine etme, projelendirme ve yürütme gibi bir dizi faaliyeti içerir (Anim, 2006; Deslandes, 2014; Akhator, 1997; Asemah, 2011; Odoh, 2007, s.70). Bu aynı zamanda etkili bir şekilde örgütsel amaçlara ulaşmak için kaynakları kullanma ve insan ve insan dışı çabaları organize etme sürecini de içermektedir (Mullins, 2007, s. 11; Nwanwene, 2005, s. 3). Hedefin doğası (rutin operasyon, verimliliğin artırılması veya kriz yönetimi vb.) gerekli yönetim stratejilerini belirler. Örneğin, gazete yönetimi bağlamında amaç, daha çok editoryal ve üretim tiraj teknikleri aracılığıyla güçlü pazar payını korumaktır (Omenugha, 2019, s.103).

Medya yönetimi alanı, değişkenlik ve karmaşıklık içeren bir yapıya sahip olduğundan, tek bir “medya yönetimi” tanımı mevcut değildir. Albarran’a (2010, s.2) göre, “mevcut durumu itibariyle medya yönetimi alanı ne açıkça tanımlanmış ne de tutarlıdır.” Ancak, yönetim kavramının genel anlayışına dayanarak, medya yönetimini, medya kuruluşlarında belirlenen hedeflerin gerçekleştirilmesini amaçlayan süreçlerin yanı sıra insan ve maddi kaynakların organize edilmesi ve koordine edilmesi süreci olarak tanımlayabiliriz. Dolayısıyla, diğer yönetim alanlarına benzer şekilde, medya yönetimi, bir medya kuruluşunun başarısına katkıda bulunmak için o kuruluşun iç operasyonları alanında planlama, koordinasyon, motivasyon, tahmin, projelendirme ve yürütmeyi içerir. Medya yönetimi, belirli kitle iletişimi hedeflerinin gerçekleştirilmesi için insan ve maddi kaynakların seferber edilmesini içerir (Croteau ve Hoynes, 2003; Aris ve Bughin, 2009).

Aina (2002), medya yönetimini, bir medya kuruluşunun etkin çalışması ve büyümesi için politika oluşturma ve uygulama, insan ve malzeme kaynaklarını organize etme ve kullanma sanatı olarak tanımlar. Ancak, bu tür tanımlar çok yönlüdür ve bir medya ortamında bu faaliyetlerin kesin sonuçlarını ele almaz. Owuamalam (2007) ise medya yönetimini, bir medya kuruluşunun idari, editoryal ve finansal süreçlerini koordine etme ve yürütme görevi olarak görerek bu belirsizliği ele alıyor gibi görünmektedir. Owuamalam (2007, s.77), medya yönetiminin “medyanın işleyişini yönlendiren tüm bu prosedürleri, politikaları, kararları ve eylemleri” kapsayan karmaşık bir bütün olduğunu iddia eder. Ayrıca, araştırmacı, medya yönetiminin idari muhakemeyi, ticari muhakemeyi, yaratıcı muhakemeyi, teknik muhakemeyi ve yasal/etik muhakemeyi de içerdiğini ifade etmektedir. Bu, karar verme, fikirleri başlatma, belirlenen hedeflere ulaşmak için bir medya kuruluşunun faaliyetlerini planlama, organize etme, personel sağlama, liderlik etme, yönlendirme ve denetleme sorumluluklarını içermektedir. Böylece, bir medya yöneticisi, organizasyonunu ayakta tutmak için yetkin bir şekilde idari, ticari, yaratıcı, teknik ve yasal/etik konularla ilgilenir (Porter, 2004; Pringle ve Starr, 2006; Küng, 2008). Dolayısıyla, medya yönetimi, içerik üretimi (editoryal), gelir elde etme ve yönetim alanlarında insanların ve materyallerin koordinasyonunu içerir (Omenugha, 2019, s. 104-105).

3. MEDYA YÖNETİMİ ALANININ GELİŞİMİ

Medya yönetiminin gelişimi, medya endüstrisinin evrimi ve teknolojik ilerlemelerle yakından ilişkilidir. Medya yönetimi, zamanla farklı dönemlerde farklı önceliklere ve gereksinimlere uyum sağlayarak gelişmiştir.

Medya yönetiminin tarihi, gazetelerin 18. yüzyılda yaygınlaşmasıyla başlamış, bu dönemde, gazetelerin içerik üretimi, dağıtım ve yönetimi önemli bir hale gelmiştir. 19. yüzyılda matbaa teknolojisinin gelişimi, gazetelerin ve dergilerin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamış, bu dönemde medya yönetimi, içerik üretimi, reklamcılık ve dağıtım konularında daha karmaşık hale gelmiştir. 20. yüzyılın başlarında radyo ve daha sonra televizyon, medya yönetimine yeni boyutlar eklemiştir. Radyo ve televizyon istasyonları, içerik üretimi, reklamcılık ve program yönetimi konularında özel becerilere ve yönetim yaklaşımlarına ihtiyaç duymuştur. 21. yüzyılda dijital medya, medya yönetimi için devrim niteliğinde bir değişime neden olmuş, İnternet, sosyal medya, çevrimiçi haber siteleri ve dijital reklamcılık gibi yeni teknolojiler, medya işletmelerinin içerik üretimi, dağıtım ve yönetimi konularında yeni stratejilere ve becerilere ihtiyaç duymalarına yol açmıştır. Günümüzde ise medya yönetimi, sadece geleneksel medya platformlarını değil, aynı zamanda dijital platformları, sosyal medya ve mobil uygulamaları da kapsamaktadır. Medya yönetimi, içerik oluşturma, dağıtım, izleme ve izleyici ilişkileri gibi çoklu platformları koordine etmeyi içermektedir.

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı gibi, medya yönetiminin tarihi, medyanın gelişimi ve evrimiyle yakından ilişkilidir. Medyanın tarihi çok eski zamanlara dayansa da, medya yönetiminin modern anlamdaki - özellikle de akademik anlamda- gelişimi daha yakın tarihlerde başlamıştır.

Akademik anlamda, medya yönetimi, medya/ iletişim çalışmaları ile işletme/ ekonominin kesiştiği noktada konumlanan akademik bir alan olarak gelişmiştir. İletişim okulundaki bilim adamları, medya içeriğinin üretimi ve geliştirilmesi için medya yönetiminin önemini kavrayarak, benzer şekilde işletme ve ekonomi alanında çalışan akademisyenler de medya endüstrilerinin yönetiminin önemini keşfetmişlerdir. Böylece alan olgunlaşmaya başlamıştır (Achtenhagen ve Mierzejewska, 2016, s. 23).

Medya yönetimi alanının akademik anlamda gelişimi 20. yüzyılın ortalarında başlamış, verilen derslerin ve yapılan çalışmaların daha çok medyayı içerdiği, yönetimi ise çok az içerdiği görülmüştür (Picard, 2008, s. 2). Ancak bu durum, 21. yüzyılın başlarında, medya yönetiminin kendi başına bir uzmanlık alanı olarak hayati öneme sahip olduğunun kabul edilmesiyle değişmeye başlamıştır. Alanın, 1970'lerin ikinci yarısında ve 1980'lerin başlarında başlayan eski medya ekonomisi alanı ile büyük ölçüde bir ilişkisi vardır. Medya yönetimi çalışmalarının başlatılmasında yer alan yenilikçilerin çoğu, uluslararası alanda tanınan medya ekonomistlerinden oluşmaktadır. Örneğin; Robert G. Picard, Alfonso Nieto, Karl Erik Gustafsson, Alan Albarran ve Steven Wildman en iyi bilinen ekonomistlerden sadece birkaçıdır (Lowe, 2016, s. 3).

Henüz kendisine özgü bir teorisi olmayan alan, doğası gereği disiplinler arasıdır. Alandaki kitaplar ve makaleler ekonomi, yönetim, sosyoloji, pazarlama ve diğer birçok alandan ödünç alınan literatürden oluşmaktadır (Chan-Olmsted, 2006b, s. xvii). Bu nedenle alanın teorik temelleri belirsiz ve oldukça parçalıdır. Journal of Media Economics (JME), International Journal on Media Management (JMM) ve Journal of Media Business Studies (JOMBS) dergileri alandaki üç önemli dergidir (Lowe, 2016, s. 12; Achtenhagen ve Mierzejewska, 2016, s. 24).

Medya yönetimi, hızla büyüyen ve gelişen bir alandır. Bu alanın oluşumu ve gelişimi birçok faktörde meydana gelen gelişme ve değişimlere paralel bir şekilde gerçekleşmiştir. Medya yönetimi; medya, iletişim ve teknoloji alanlarında yaşanan derin gelişmelere, araştırmacıların ve bilim insanlarının artan ilgisine yanıt olarak ortaya çıkmış ve ardından bu endüstriler etki ve boyut olarak büyüdükçe son 10 yılda canlı bir büyüme yaşamıştır. Son 10 yıl içinde, dünya genelinde medya yönetimi üzerine lisansüstü derslerin açılması, yeni akademik dergilerin oluşturulması ve bu alanda faaliyet gösteren akademisyenler arasında daha fazla tartışmayı teşvik etmek amacıyla akademik derneklerin kurulması gibi gelişmeler yaşanmıştır. Ancak, bu hızlı büyümeye rağmen, medya yönetimi özellikle kapsamı, amacı ve yöntemi açısından hala belirsizlik içeren bir alan olarak nitelendirilmektedir. Bu belirsizlik, büyümenin hızından kaynaklanan bir sonuç olarak görülmektedir (Küng, 2007, s. 21-22).

Medya yönetimi alanı Avrupa ve Amerika üniversitelerinde ve şimdilerde Asya'da da hızlı bir büyüme yaşamış ve bu alanda dersler verilmeye başlanmıştır. Özellikle alanın medyayla ilgili eğitimde giderek artan bir öneme sahip olduğunun anlaşılmasıyla birlikte, medya çalışmaları müfredatında hem lisansüstü düzeyde hem de lisans düzeyinde medya yönetimi derslerinin giderek daha fazla yer aldığı görülmektedir (Özsalih, 2023, s. 10-11).

Lowe'a (2016) göre, medya yönetimi dersleri, üniversitelerde yirminci yüzyılın ortalarında verilmeye başlanmıştır. Bu nedenle, medya yönetimi alanındaki akademik programlar henüz geliştirilme aşamasındadır. Genellikle, medya yönetimi müfredatları özellikle lisansüstü düzeyde, çoğunlukla uzmanlaşmış yüksek lisans derecesi programları olarak sunulmaktadır. Bazı durumlarda da, İsveç'teki Jönköping International Business School'daki Medya Yönetimi ve Dönüşüm Merkezi (Media Management and Transformation Center)'nde olduğu gibi medya yönetimi dersleri sadece doktora düzeyinde verilmektedir (Lowe, 2016, s. 3). Öğrencilere medya yönetimi konusunda derin bir anlayış kazandırmayı hedefleyen bu programlar, öğrencilere alanlarında uzmanlaşma fırsatı sunmaktadır.

1970'lerde ortaya çıkan yakından ilişkili olduğu medya ekonomisi alanının aksine medya yönetimi genç bir disiplindir. Alandaki başlıca akademik dergilerin her ikisi de oldukça yenidir. Bunlardan The International Journal of Media Management dergisi 1998 yılında St Gallen'de, The Journal of Media Business Studies dergisi ise 2004 yılında Jönköping'de kurulmuştur. Alan, biri 2004 yılında kurulan Avrupa Medya Yönetimi Derneği (European Media Management Association/ EMMA) ve diğeri de 2005 yılında kurulan Uluslararası Medya Yönetimi Akademisyenleri Derneği (International Media Management Academics Association/ IMMAA) olmak üzere iki önemli akademik derneğe sahiptir. Alana dair eğitim ve öğretim faaliyeti ise daha uzun bir süredir devam etmektedir. UCLA Anderson School of Management ilk dersi 1980'de başlatmış, ancak sektördeki gerçek büyüme, tüm dünyada bir dizi yeni medya yönetimi dersinin ortaya çıktığı milenyumun başında başlamıştır. Bu dersi başlatan girişimlerin küçük bir grubu işletme okullarından gelirken, çoğunluğu yönetim dışı kurumlardan veya bölümlerden gelmiştir (Küng, 2007, s. 22).

Türkiye'de de medya yönetimi alanı hala gelişmekte olan bir alandır. Özsalih, 2023 yılındaki çalışmasında Türkiye'deki üniversitelerin ders müfredatlarında medya yönetimi dersine yer verip vermediklerini ve bu bağlamda Türkiye'de medya yönetimi alanının gelişip gelişmediğini araştırmıştır. Çalışmada içerik analizi yoluyla Türkiye'de medya yönetimi dersinin hangi üniversitelerde, hangi fakülte/enstitü, bölüm/programda verildiği bilgisi ile derse ait diğer tanıtım bilgileri ve haftalık ders içeriklerine yer verilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, Türkiye'de medya yönetimi dersinin sadece birkaç üniversitenin ders müfredatında yer aldığı, diğer pek çok üniversitenin müfredatında ise yer almadığı görülmüştür. Çalışmada Türkiye'de medya yönetimi ya da medya yönetimi ve organizasyonu dersinin Anadolu Üniversitesi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi ve Bahçeşehir Üniversitelerinde verildiği ortaya çıkmıştır. Dersin hem İletişim/ İletişim Bilimleri Fakülteleri bünyesinde lisans; hem de sosyal bilimler enstitüsü bünyesinde lisansüstü düzeyde de verildiği görülmüştür. Çalışmada medya yönetiminin hem işletme hem de iletişim bilimi için önemi göz önünde bulundurulduğunda, alanın gelecekte daha fazla üniversitenin ders müfredatında yer alacağı ve aynı zamanda daha fazla araştırma konusu haline geleceğinin kuşkusuz olduğu sonucuna varılmıştır (Özsalih, 2023, s. 23-25). Sonrasında 2024 yılında medya yönetimi dersi Trabzon Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nde de 2023-2024 eğitim öğretim yılı bahar yarıyılında dördüncü sınıf lisans dersi olarak okutulmaya başlanmıştır.

4. YÖNTEM

4.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılmış olan akademik çalışmalarını kapsamlı bir şekilde inceleyerek, Türkiye’de henüz gelişmekte olan medya yönetimi alanının günümüzdeki durumunu alanda yapılmış olan akademik çalışmalar açısından ortaya koymak ve bu alanla ilgilenenlere temel teşkil edecek ilgili kaynakları doğrudan sunarak alanın gelişimine katkıda bulunmaktadır.

4.2. Araştırmanın Önemi

Bu çalışma, medya yönetimi alanında yapılmış olan akademik çalışmalarını inceleyerek, hem alanın Türkiye’de gelişimi açısından ne düzeyde olduğunu hem de bu araştırmaların eğitim ve mesleki gelişime ne derece katkı sağladığını ortaya koyması bakımından önemlidir. Ayrıca, çalışma, önemi gün geçtikçe artan medya yönetimi ile ilgili olarak öğrencilerin ve profesyonellerin bilgi düzeyini artırmak, becerilerini geliştirmek ve sektörde başarılı bir kariyer yapmak için gerekli olan kaynakları kolayca elde etmelerini sağlaması bakımından da önemlidir. Bu nedenle, medya yönetimi ile ilgili akademik çalışmaların sistematik bir şekilde incelenmesi, sektördeki ilerlemeyi teşvik etmek ve daha etkili medya politikalarının geliştirilmesine katkı sağlamak açısından büyük öneme sahiptir.

4.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, Türkiye’de medya yönetimi alanında yapılmış olan tüm akademik çalışmalar oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise Türkiye’de medya yönetimi alanında yapılmış ve YÖK Ulusal Tez Merkezi Veritabanı’na kayıtlı ulusal tezler, Dergipark sistemine kayıtlı makaleler ve alandaki kitap bölümleri oluşturmaktadır.

4.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmada Türkiye’de medya yönetimi alanında yapılmış akademik çalışmalar olarak sadece tezler, makaleler ve kitap bölümleri dikkate alınmıştır. Dolayısıyla çalışma Türkiye’de medya yönetimi alanında yapılmış ve YÖK Ulusal Tez Merkezi Veritabanı’na kayıtlı ve erişime açık tezler, Dergipark’a kayıtlı dergilerdeki makaleler ve Google Akademik’de yer alan kitap bölümleri ile sınırlıdır. Ayrıca sosyal medya yönetimi ile ilgili akademik çalışmalar araştırma kapsamı dışında tutulmuştur.

4.5. Araştırma Soruları

Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılmış olan akademik çalışmalarını (tezler, makaleler ve kitap bölümleri) inceleyen bu çalışmada aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmaktadır:

Araştırma Sorusu 1: Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılan tezlerin türü ve yıllara göre dağılımı nasıldır?

Araştırma Sorusu 2: Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılan tezler hangi üniversitelerde yapılmıştır ve dağılımları nasıldır?

Araştırma Sorusu 3: Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılan tezlerin enstitülere göre dağılımı nasıldır?

Araştırma Sorusu 4: Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılan tezlerin anabilim dallarına göre dağılımı nasıldır?

Araştırma Sorusu 5: Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılan tezlerin yapıldıkları üniversitelerin türüne göre dağılımı nasıldır?

Araştırma Sorusu 6: Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılan tezlerin kullandıkları araştırma yöntemlerine göre dağılımları nasıldır?

Araştırma Sorusu 7: Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılan tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımı nasıldır?

Araştırma Sorusu 8: Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılan tezler kim tarafından yapılmış, tezlerin adı ile amaç ve bulguları nelerdir?

Araştırma Sorusu 9: Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılan makaleler kim tarafından yapılmış, makalelerin adı ile amaç ve bulguları nelerdir?

Araştırma Sorusu 10. Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılan kitap bölümleri kim tarafından yapılmış, kitap bölümlerinin adı ile amaç ve bulguları nelerdir?

4.6. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılmış ve YÖK Ulusal Tez Merkezi Veritabanı’na kayıtlı olan tezler ile Degipark’a kayıtlı olan makaleler ve Google Akademik’te yer alan kitap bölümlerine ilişkin veriler doküman incelemesi yoluyla toplanmış, elde edilen veriler bibliyometrik yöntemlerle analiz edilmiş ve çalışmanın nitel kısmı için de nitel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

Çalışmada tezler; tezin türü, yılı, bağlı olduğu üniversite, enstitü, anabilim dalı, üniversite türü, kullanılan araştırma yöntemi, veri toplama aracı, tezin yazarı, tezin adı ve amaç ve bulguları açısından incelenirken; makale ve kitap bölümleri de yazarın adı, makale/kitap bölümü adı ve amaç ve bulguları bakımından incelenmiştir.

Çalışmanın istatistiksel kısmı için kullanılan bibliyometrik analize ilişkin veriler Microsoft Office Excel programına girilmiş, verilerin yüzde ve frekans dağılımları hesaplanmış ve tablolar oluşturularak elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

4.6.1. Doküman Analizi

Dokümanlar, uzun yıllardır araştırmalarda önemli bir rol oynamaktadır. Doküman türleri oldukça çeşitlidir. Doküman çeşitleri arasında kitaplar, mektuplar, dergiler, günlükler, haritalar, çizelgeler, istatistikler, anayasa ve yönetmelikler, yasal metinler, gazeteler, fotoğraflar, anılar, röportajlar, okul kayıtları, sağlık ve kamu kayıtları, resimler, videolar, mesajlar vb. sayılabilir (Kıral, 2020, s. 170). Tezler, makaleler ve kitap bölümleri de bu belgeler arasında gösterilebilir. Tüm bu belge türleri, araştırmacılara zengin ve çeşitli birer veri kaynağı sunmaktadır.

“Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar” (Yıldırım ve Şimşek, 2013, aktaran Yıldız, 2021, s. 611). “Doküman analizi, araştırma verilerinin birincil kaynağı olarak çeşitli dokümanların toplanması, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analizi olarak tanımlanabilen bilimsel bir araştırma yöntemidir. Bu yöntem, alanyazında çoğunlukla diğer araştırma yöntemlerinin tamamlayıcısı olarak hizmet ederken, tek başına bir yöntem olarak da kullanılmaktadır” (Sak vd., 2021, s. 228). Sak vd. (2021, s. 230) çalışmalarında doküman analizinin çeşitli yazarlar tarafından yapılmış tanımlamalarına yer vermiştir. Bu tanımlamalar aşağıda belirtilmiştir:

“Belgesel tarama olarak da bilinen doküman analizinde, var olan kayıt ve belgeler incelenerek veri elde edilmektedir. Doküman analizi, belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsamaktadır (Karasar, 2005). Bir başka ifadeyle doküman analizi, basılı ve elektronik (bilgisayar tabanlı ve internet erişimli) materyallerin incelenmesi ve değerlendirilmesi sürecinde gerçekleşen bir dizi işlemidir (Bowen, 2009). Aynı zamanda resmi ya da özel kayıtların toplanması, sistematik olarak incelenmesi ve değerlendirilmesidir (Ekiz, 2015). Diğer bir tanıma göre ise doküman analizi, birincil araştırma verileri kaynağı olarak çeşitli yazılı metin biçimlerini toplamak, gözden geçirmek, sorgulamak ve analiz etmektir (O’Leary, 2017). Kısacası, araştırma konusu hakkında diğer kişi ya da kurumlar tarafından yazılmış, hazırlanmış ya da yaratılmış çeşitli yazı, belge, yapım veya kalıntının toplanması ve incelenmesi doküman analizi olarak kabul edilmektedir (Seyidoğlu, 2016).”

Doküman analizinin çeşitli avantajları, sınırlılıkları ve zorlukları bulunmaktadır. Kıral (2020, s.178-180) bu avantaj ve sınırlılıkları aşağıdaki gibi özetlemiştir:

Doküman analizinin avantajları:

- Zaman kullanımını açısından verimli bir yöntemdir.
- Örneklem büyüklüğü istenilen şekilde araştırmacı tarafından ayarlanabilir.
- Pek çok doküman, özellikle internetin yaygınlaşmasıyla birlikte kamu malı haline gelmiş ve bunlara herkesin erişmesine imkân sağlamıştır.

- Doküman analizi, diğer araştırma yöntemlerine kıyasla daha düşük maliyetlidir ve yeni veri toplanamadığında genellikle tercih edilen bir yöntemdir.
- Dokümanlar, tekrar tekrar incelenmeye uygun haldedir. İsteyen araştırmacılar tarafından sayısız kez ve sürekli olarak kullanılabilirler.
- Veri toplama ve analiz etme, araştırmacının istediği ve belirlediği yer ve zamanda özgün olarak gerçekleştirilebilir.
- Olayların tam adları, referansları ve detayları dokümanları araştırma sürecinde avantajlı hale getirir. Bu kesin bilgiler, sonraki bilgilere ışık tutabilir.
- Dokümanlar, geniş bir kapsama sahiptir. Birçok olayı, uzun bir zaman dilimini ve çeşitli ortamları kapsayabilirler. Bu, araştırmacının ve incelenen konunun belirlediği bir durumdur.
- Diğer yöntemlerle karşılaştırıldığında, doküman analizi, görüşme ve gözlem gibi çalışmalarda katılımcıların tepkiselliği sorununa yol açmaz.
- Dokümanlar, erişilmesi zor olan verilere erişim sağlar. Tarihsel olaylar, olgular, kültürler veya geleneklere ilişkin dokümanlar, anonim kaynaklardan gelen veya hemen herkesin ulaşamayacağı kaynaklardan gelen dokümanlar zengin bir veri kaynağı sunar.
- Araştırılan konuyla ilgili dokümanların organize edilmiş ve sınıflandırılmış olması, araştırmacı için bir avantajdır. Bu şekilde, araştırmacı kendi konusuyla ilgili nitelikli veriyi kolayca kullanabilir.

Doküman analizinin sınırlılıkları ve zorlukları:

- Dokümanlar, genellikle araştırma amaçları dışında hazırlanır; dolayısıyla araştırma gündeminden bağımsız olarak oluşturulurlar. Araştırmacının o konuya olan ilgisi ona nitelik kazandırmaktadır. Dokümanlar tek başlarına araştırma sorularını cevaplamak için yeterli ayrıntıya sahip olmayabilirler.
- Araştırmacı, araştırdığı olaylara ve olgulara bizzat tanıklık etmediği ve ayrıntıları bilmediği için elde ettiği dokümanlara güvenmek ve dokümanlardan elde ettiği verileri doğru kabul etmek zorundadır.
- Dokümanlara erişim ve veriye ulaşma süreci sıkıntılı olabilir ve izin almak zaman alabilir. Verilerin tekrar oluşturulması veya ulaşılması güç olabilir. Bazı durumlarda belgelere erişim kısıtlanabilir veya yasal engellerle karşılaşılabilir.
- Dokümanlar, bazen yanlış veya önyargılı bir şekilde hazırlanmış olabilirler.
- Doküman içerisinde yer alan veriler, doküman içerisindeki şekliyle analiz edilmektedir. Onun dışındaki durum, ortam veya insansa duygu ve davranışları hakkında açıklayıcı bir bilgiye doküman analizi ile ulaşmak mümkün değildir.
- Dokümanlar zamanla kaybolabilir veya zarar görebilir.
- Dokümanlarda eksik veya kayıp bilgiler olabilir, hatta bazı bilgiler hiç kaydedilmemiş olabilir. Erişim izinleri, gizlilik nedenleriyle sınırlı olabilir.
- Dokümanlar, hazırlayan kişi, grup veya kuruluşun amaçlarına ve standartlarına göre farklılık gösterebilir, bu da araştırmacının karşılaştırma yapmasını zorlaştırabilir.
- Dokümanlar farklı formatlarda olabilir ve bilinmeyen veya az bilinen bilgiler içerebilir, bu da araştırmacının kategorize etme ve kodlama sürecini zorlaştırabilir.

4.6.2. Bibliyometrik Analiz

Bibliyometri, dergi, kitap, makale gibi bilimsel yayınların belirli özelliklerinin matematiksel ve istatistiksel araçlarla nicel analizde kullanılan ve ilgili alana, disipline, konuya ilişkin bazı ipuçları veren yöntemler bütünüdür (Ukşul, 2016, s. 13). Bibliyometrik analiz, araştırma performanslarının belirlenmesi için kullanılan kantitatif bir analiz şeklidir (Van Den Berghe vd., 1998). Daha teknik olarak ifade etmek gerekirse, bibliyometrik analiz; belirli bir konu, bölge ve dönemde gerçekleştirilen kişi veya kurumlarca hazırlanmış yayınlar ile bu yayınlar arasındaki muhtemel ilişkinin analizidir (Koçoğlu, 2018, s. 870, aktaran Sarı Gök, 2021, s. 1550-1551).

4.6.3. İçerik Analizi

“İçerik analizi; temaları, anlamları, kalıpları ve önyargıları tespit etmek amacı ile belirli bir materyalin dikkatlice, sistematik ve ayrıntılı olarak incelenmesi ve yorumlanmasıdır” (Biricik, 2020, s. 526). Bu çalışmanın nitel kısmı için de nitel içerik analizi yönteminden faydalanılmıştır.

4.7. Verilerin Toplanması

Çalışmada Türkiye’de medya yönetimi konusundaki tezlerin toplanması için YÖK Ulusal Tez Merkezi Veritabanı, makalelerin elde edilmesi için Dergipark sistemi ve kitap bölümlerine ulaşmak için de Google Akademik taranmıştır. Çalışmada Türkiye’de medya yönetimi konusunda YÖK sistemine kayıtlı 4 adet tez olduğu, bu tezlerin dördünün de erişime açık olduğu görülmüştür. Bu nedenle 4 adet tezin 4’ü de çalışma kapsamına dahil edilmiştir. Bu alandaki ilk tezin Türkiye’de ilk olarak 2011 yılında yapıldığı, alandaki son tezin de 2021 yılında yapıldığı görülmüştür. Böylece 2011 ve 2021 yılları arasında yapılmış olan tezler incelemeye alınmıştır. Tezlerin yayın yıllarının 2011, 2015, 2017 ve 2021 olduğu tespit edilmiştir. Tezler, makaleler ve kitap bölümleri 1 Nisan - 15 Nisan 2024 tarihleri arasında taranmıştır. Çalışmada makaleler açısından ise, Dergipark’ta arama yapılırken “makale başlığı” ve “anahtar kelimeler” kısmına “medya yönetimi” konu başlığı girilmiş, aramanın yapılacağı alan olarak da iletişim ve medya çalışmaları, gazetecilik, gazetecilik çalışmaları, iletişim çalışmaları ile kitle iletişimi gibi alanlar seçildiğinde, aramanın daraldığı ve bunun da alanla ilgili bazı makaleleri gözden kaçırmamanın olası hale gelmesine neden olabileceği gözlenmiştir. Bu nedenle aramanın yapılacağı alan daraltılmamış ve arama alanına “medya yönetimi” anahtar kelimesi girildiğinde ilgili konuda sıralanan tüm dergilerdeki makaleler taranmıştır. İlgili alanda kitap bölümlerinin tespiti için ise Google akademik kullanılmıştır.

5. BULGULAR

Bu çalışmada Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılmış olan tezlere yönelik geliştirilen araştırma sorularına ilişkin elde edilen bulgular aşağıdaki Tablo 1-7’de sunulmuştur.

Tablo 1. Türkiye’de Medya Yönetimi Konusunda Yapılan Tezlerin Türü ve Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
2011	1	25,0%	0	0,0%	1	25,0%
2015	1	25,0%	0	0,0%	1	25,0%
2017	1	25,0%	0	0,0%	1	25,0%
2021	1	25,0%	0	0,0%	1	25,0%
Toplam	4	100,0%	0	0,0%	4	100,0%

Yukarıdaki Tablo 1, Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılan tezlerin türünü ve yıllara göre dağılımını göstermektedir. Tablo 1’e bakıldığında, Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılan tezlerin 4’ünün de yüksek lisans tezi olduğu görülmektedir. Tezlerin yayınlandığı yıllara ilişkin dağılımlarına bakıldığında ise, medya yönetimi konusundaki tezlerin 2011, 2015, 2017 ve 2021 yıllarında yapıldığı ortaya çıkmıştır. Çalışmada Türkiye’de medya yönetimi konusunda doktora düzeyinde ise tez olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 2. Türkiye’de Medya Yönetimi Konusunda Yapılan Tezlerin Yapıldığı Üniversitelere Göre Dağılımları

Üniversite	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi	1	25,0%	0	0,0%	1	25,0%
Marmara Üniversitesi	2	50,0%	0	0,0%	2	50,0%
Dokuz Eylül Üniversitesi	1	25,0%	0	0,0%	1	25,0%
Toplam	4	100,0%	0	0,0%	4	100,0%

Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılan tezlerin yapıldığı üniversitelere göre dağılımlarını gösteren Tablo 2’ye bakıldığında, Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılan lisansüstü tezlerin sadece üç farklı üniversitede yapıldığı görülmektedir. Bu üniversiteler; Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Marmara Üniversitesi ve Dokuz Eylül Üniversitesi’dir. En fazla tezin Marmara Üniversitesi’nde (f=2 ve %50) yapıldığı, diğer üniversitelerin ise 1 teze Marmara Üniversitesi’ni takip ettiği görülmektedir.

Tablo 3. Türkiye’de Medya Yönetimi Konusunda Yapılan Tezlerin Enstitülere Göre Dağılımı

Enstitü	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Sosyal Bilimler Enstitüsü	4	100,0%	0	0,0%	4	100,0%
Toplam	4	100,0%	0	0,0%	4	100,0%

Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılan tezlerin enstitülere göre dağılımını gösteren Tablo 3’e bakıldığında, Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılan tezlerin sadece Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde yapıldığı görülmektedir. Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde yapılan bu tezlerin 4’ü de yüksek lisans düzeyinde olan tezlerdir.

Tablo 4. Türkiye’de Medya Yönetimi Konusunda Yapılan Tezlerin Anabilim Dallarına Göre Dağılımı

Anabilim Dalı	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı	1	25,0%	0	0,0%	1	25,0%
Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı	1	25,0%	0	0,0%	1	25,0%
Yönetim Bilişim Sistemleri Anabilim Dalı	1	25,0%	0	0,0%	1	25,0%
Halkla İlişkiler Anabilim Dalı	1	25,0%	0	0,0%	1	25,0%
Toplam	4	100,0%	0	0,0%	4	100,0%

Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılan tezlerin anabilim dallarına göre dağılımını gösteren Tablo 4’e bakıldığında, Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılan tezlerin Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Yönetim Bilişim Sistemleri Anabilim Dalı ve Halkla İlişkiler Anabilim Dallarında yapıldığı ortaya çıkmıştır. Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılan tezlerin ilgili anabilim dallarında 1’er adetten toplamda 4 adet tez yapılmıştır. Yapılan tezlerin ilgili anabilim dallarına göre dağılımının eşit olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5. Türkiye’de Medya Yönetimi Konusunda Yapılan Tezlerin Yapıldıkları Üniversitelerin Türüne Göre Dağılımı

Üniversite Türü	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Kamu Üniversitesi	4	100,0%	0	0,0%	4	100,0%
Vakıf Üniversitesi	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
Toplam	4	100,0%	0	0,0%	4	100,0%

Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılan tezlerin yapıldıkları üniversitelerin türüne göre dağılımını gösteren Tablo 5’e bakıldığında, Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılan tezlerin 4’ünün (%100) de kamu

üniversitelerinde yapıldığı görülmüştür. Türkiye’de vakıf üniversitelerinde ise medya yönetimi konusunda yapılan tez bulunmamaktadır.

Tablo 6. Türkiye’de Medya Yönetimi Konusunda Yapılan Tezlerin Kullandıkları Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımları

Araştırma Yöntemi	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Nicel Yöntem	2	50,0%	0	0,0%	2	50,0%
Nitel Yöntem	2	50,0%	0	0,0%	2	50,0%
Karma Yöntem (Nicel+Nitel)	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
Toplam	4	100,0%	0	0,0%	4	100,0%

Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılan tezlerin kullandıkları araştırma yöntemlerine göre dağılımlarını gösteren Tablo 6’ya bakıldığında, Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılan tezlerin hem nicel araştırma yöntemlerine (f=2 ve %50), hem de nitel araştırma yöntemlerine (f=2 ve %50) dayandığı görülmektedir. Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılan tezlerde karma yöntemin ise kullanılmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 7. Türkiye’de Medya Yönetimi Konusunda Yapılan Tezlerin Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

Veri Toplama Aracı	Yüksek Lisans		Doktora		Toplam	
	f	%	f	%	f	%
Görüşme	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
Anket/Ölçek	2	50,0%	0	0,0%	2	50,0%
Anket + Görüşme	0	0,0%	0	0,0%	0	0,0%
Diğer	2	50,0%	0	0,0%	2	50,0%
Toplam	4	100,0%	0	0,0%	4	100,0%

Tablo 7’de, Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılan tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımları incelendiğinde de, yapılan tezlerde en fazla anket/ölçek (f=2 ve %50) veri toplama tekniği ile “diğer” kategorisinde yer alan (f=2 ve %50) veri toplama tekniklerinin kullanıldığı görülmektedir. Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılmış olan tezlerde görüşme ya da anket+görüşme gibi veri toplama tekniklerinin ise kullanılmadığı tespit edilmiştir.

Bu çalışmada Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılmış olan tezlerin kim tarafından yapıldığı, tez adının ne olduğu ve tezlerin amaç ve bulgularının neler olduğu sorusuna ilişkin elde edilen bulgu ve yorumlar aşağıdaki Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Türkiye’de Medya Yönetimi Konusunda Yapılan Yüksek Lisans Tezleri

Araştırmacı	Tez Adı	Amaç ve Bulgular
Zeliha Begüm Memiş (2021)	Türk Dış Politika Krizlerine Bakışın Karar Alıcıların Medya Yönetimi ve Anketler Üzerinden Analizi	Bu çalışmanın amacı, Türk dış politikasında 2010-2020 yılları arasındaki krizlerde karar alıcıların medya yönetimini ve anketleri analiz etmektir (s. v). Çalışmada Türk dış politikasındaki krizler karar alıcıların medya yönetimi ve toplumdaki bireylerin algısı üzerinden analiz edilmiştir. Bu çalışmayla birlikte 2010-2020 yılları arasında Türk dış politikasındaki krizlere yönelik karar alıcıların tutumu medya yoluyla gözlemlenirken, anketler aracılığıyla da toplumun görüşleri açığa çıkartılmıştır. Çalışmada karar alıcıların yürüttüğü kamu diplomasisiyle halkın beklentilerine cevap veren bir iletişim dili kullandıkları gözlemlenmiştir. Ayrıca, uluslararası ilişkilerde karar alıcıların ulusal çıkarları üstün tutan ve Türkiye’nin dünya üzerinde gücünü niteleyen ifadelerle yer verildiği saptanmıştır. Çalışmada ayrıca toplumdaki bireylerin

		<p>2010-2020 yılları arası Türk dış politika krizlerine yönelik algısı ortaya konmuştur. Böylelikle, krizlere karşı karar alıcıların tutumunun toplum nezdinde nasıl yankı bulduğu belirlenmiştir. “Anket sonucuna göre, yaşanan krizlerin sebep olduğu temel sorunların ne olduğu ve uluslararası ilişkilerde sorun teşkil eden ülkeler açığa çıkmıştır. Bu minvalde, karar alıcılar halkın krizlere karşı tutumunu ön planda tutarak uluslararası stratejilerine yön verebilir. Karar alıcıların toplumsal güveni sağlaması, dış politika krizlerinin yönetiminde başarısını ortaya koyacak bir etkidir. Bu çalışma, karar alıcılarının medya söylemlerinin uluslararası diplomaside ülkenin itibarı üzerinde etkisi olacağını göstermiştir. Türkiye’nin demokratik ülke imajınının yolu, krizlerdeki medya yönetiminin başarısından geçmektedir.” (s.84-85).</p>
Damla Akar (2017)	Halkla İlişkilerde Medya Yönetimi: Sosyal Medya Açısından Bir İnceleme	<p>“Sosyal medya, kurumların medyayla olan ilişkilerinin yönetilmesinde de yeni bir dönemin başlamasına ve yeni araç ve yöntemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hedef kitlelerle iletişim, imaj ve itibar çalışmaları gibi birçok halkla ilişkiler faaliyetinin sanal mecralardan yürütülmeye başladığı bu değişim, halkla ilişkiler çalışmalarının önemli bir ayağı olan medya ilişkilerinin de bu sanal ortamda yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Bu tez çalışması, sosyal medyanın halkla ilişkiler uygulamalarına getirdiği yenilikleri ve kurumlar tarafından daha çok tercih edilen bir yöntem haline gelmesini incelemiştir. Çalışmada internet teknolojisinde yaşanan gelişmeler ve sosyal medya araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte halkla ilişkiler ajanslarının kurumlara verdikleri hizmet bağlamında bu yeniliklere yönelik yaptığı çalışmalar incelenmiş ve bu yeniliklerin ajansların iletişim stratejilerinde ne derece yer aldığı belirlenmiştir.” Çalışmada sosyal medyanın öneminin kurumlar ve halkla ilişkiler ajansları tarafından da anlaşıldığı ve bu yönde çalışmalar yapıldığı sonucuna varılmıştır (s.i).</p>
Cem Yıldız (2015)	Medya Yönetimi Amaçlı Platform Tasarımı ve Uygulaması	<p>“Bu çalışma, geleneksel ve dijital bilgilendirme platformlarının tanımlarını ve çeşitlerini genel bir bakış altında inceleyerek, birbirlerine göre olumlu ve olumsuz yönlerini ortaya koymaktadır. Karşılaştırmalı sonuçlar irdelenerek, geleneksel mecralardan dijital platformlara geçiş süreçlerinin neden ve sonuçları aydınlatılmaya çalışılmıştır. Dijital iletişim araçlarının eğitim kurumlarında ne ölçüde etkili olabileceği, bu etkilerin hangi faktörler tarafından desteklenebileceği örneklerle ortaya konmuştur. Eğitim kurumlarında açık kaynak lisansına sahip içerik yönetimi yazılımı ve mevcut donanımların yeniden kullanılarak medya oynatıcıların düşük maliyet ile yapılandırılması sağlanmıştır.” (s.iv).</p>
Belgin Nazan Diyaroğlu (2011)	Kriz İletişiminde Medya Yönetimi ve 2009 Türk Hava Yolları Krizi ve 2001 Amerikan Havayolları Krizi Karşılaştırmalı İncelemesi	<p>“Bu çalışmada, havayolları sektörünün en büyük kriz nedenlerinden olan uçak kazalarında havayolu şirketlerinin yaptıkları kriz iletişimine değinilmiştir. Amerikan Havayollarının 2001 yılında, Türk Hava Yolları’nın ise 2009 yılında yaşadıkları uçak kazalarıyla ilgili nasıl bir kriz iletişimi programı yürüttükleri ve medyayı kullanma şekilleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. İnceleme sonucunda THY ve AA’nın meydana gelen uçak kazaları sonrasında medya yönetimi ve kriz iletişimi becerilerinin ne ölçüde başarılı olduğu çeşitli basın kuruluşlarında çıkan haberler doğrultusunda değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda, Amerikan Havayollarının THY ile karşılaştırıldığında, daha etkili medya yönetimi yaparak kriz iletişimi sürecinde başarılı olduğu saptanmıştır.” (s.i).</p>

Bu çalışmada Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılmış olan makalelerin kim tarafından yapıldığı, makalelerin adının ve amaç ve bulgularının neler olduğu sorusuna ilişkin elde edilen bulgu ve yorumlar aşağıdaki Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9. Türkiye’de Medya Yönetimi Konusunda Yapılan Makaleler

Araştırmacı/lar	Makale	Amaç ve Bulgular
İge Pınar & Ruhet Genç (2009)	Turizm Kümelenmelerinde Medya Yönetiminin Önemi	Bu çalışmada turizm sektöründe, özellikle turistik kümelenmelerde, medya yönetiminin yeri ve önemi incelenmiştir. Turizm kümelenmeleri açısından medyanın etkin bir şekilde yönetilmesi büyük bir öneme sahiptir. Örneğin, Oregon Turizm Komisyonu’nun stratejik kararlar alarak medyaya tek bir amaç ve mesaj vermesi bu önemi göstermektedir. Etkin medya yönetimi, turizm sektöründe gerçeği yansıtmayan olumsuz imajlar veya kriz durumlarında aşırı talep düşüşü gibi sorunlarla başa çıkmayı kolaylaştırır. Ayrıca, etkin medya yönetimi ile maliyetler düşürülür, müşteri ile etkileşim hızlanır, müşteri beklentilerine göre hizmetlerin pazarlanması ve sağlanması kolaylaşır. Müşteri geri bildirimleri sayesinde hizmet kalitesi ölçülür ve artırılabilir. İnternet üzerinden yapılan rezervasyonlar ve ödemeler kolaylaşır. Medyanın etkin yönetimi, turizm sektöründeki işletmelerin insan kaynakları yönetimine de destek olur. Ayrıca, turizm kümelenmelerinin medyadaki imajının yönetilmesi, yerel ve bölgesel turistik merkezlere veya destinasyonlara yatırımları teşvik eder ve gelişimlerine katkı sağlar. Bu nedenle, medya yönetimi turizm sektöründe önemli bir rol oynar ve sadece reklam ve pazarlama değil, aynı zamanda sektörün gelişimine de büyük katkı sağlar. (s. 102).
Serhat Kaymas (2010)	İletişim Teknolojileri Politikaları ve Türkiye: Küresel Medya Yönetimi Çağında Ulus Devlet	Türkiye’yi, enformasyon ve iletişim teknolojileri özelinde değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışma şu iki soruya odaklanmıştır: 1) “Türkiye’de egemen politika üretme süreçleri içerisinde bakıldığında kamusal yarar ve kamu çıkarı kavramları nasıl yer almaktadır?” 2) “Bir ülkenin enformasyon teknolojilerinden yararlanabilmesinin ön koşulları nelerdir?”(s.13). Türkiye, enformasyon ve iletişim teknolojileri konusunda politika üretme noktasında daha çok dışarıdan politikaları ithal eden bir ülkedir. Ancak, gelişmiş ülkelerin önceden yaşadığı iletişim alt yapı sorunlarını çözmüş olmalarına rağmen, bu ülkelerin politikalarının Türkiye’ye aktarılmasının yeterli bir katkı sağlamadığı görülmektedir. Özelleştirme operasyonları ve düzenleyici otoriteler arasında koordinasyon eksikliği gibi faktörler, bu durumu göstermektedir. “Bununla birlikte, medya politikalarının işlevleri yalnızca medya sektörünü yönetmek değildir. Medya politikaları, toplumdaki çoğulcu ve çok sesli yapının yansıtılması bağlamında ülkenin siyasal yapısını da olanca açıklığı ile sergileyen düzenlemelerdir ve Türkiye’nin bu bağlamda, medya ve demokrasi arasında köprü oluşturmaya dair önemli görevleri bulunmaktadır.” Bu bağlamda Türkiye’nin iki alternatif arasında bir tercih yapması gerekmektedir. Birincisi, serbest pazar düzenlemelerini sürdürmek ve enformasyonu ticari anlaşmaların bir parçası olarak kabul etmek; ikincisi ise, “Amerika Birleşik Devletleri’nin vetosuna rağmen, otuz ülkenin onaylaması ile Mart 2007 tarihinde yürürlüğe giren ve Unesco tarafından düzenlenen “Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expression” sözleşmesine taraf olmayı, en azından düşünmesinden geçmektedir. Sözleşme, taraf olan diğer ülkelerde olduğu gibi, Türkiye’ye de hem gelişmenin

		<p>sömürgeleşme olmadığını yeniden hatırlatacak hem de Türkiye'nin, yayıncılığın görevleri arasında kamu hizmetinin de yer aldığını yeniden fark etmesini sağlayacaktır. Türkiye'nin enformasyon toplumu sağlayacaktır. Türkiye'nin ilerlemesi, süregiden özelleştirme ve bilgiyi ticari meta haline dönüştürmekten değil, kamu yararını yeniden düşünmesinden geçmektedir." (s.19-20).</p>
Serhat Kaymas (2011)	Türkiye ve Yeni Medya Politikaları: Küresel Medya Yönetimi Çağında Ulus Devlet için Umut Var mı?	<p>Bu çalışmada Türkiye'nin enformasyon ve iletişim politikalarındaki değişim süreci ele alınmakta ve neo liberal politikalar çerçevesinde, iletişim alanının yeniden yapılandırılmasının Türkiye için yarattığı sorunlar üzerinde durulmaktadır (s.1). Çalışma, eleştirel ekonomi politik bir yaklaşımdan yola çıkarak, Türkiye'nin iletişim teknolojileri politikalarını sorgulamakta ve gelişmesi engellenen bir ülkenin tarihini, çeşitli neo-liberal politika belgeleri aracılığıyla analiz etmekte ve "Türkiye, iletişim teknolojileri ve enformasyon sektöründe niçin geride bırakılmıştır" sorusuna yanıt aramaktadır. Çalışmanın sonucuna göre, Türkiye, enformasyon sektöründe yenilik yaratma ve yönetmesi bir yana, söz konusu alanda politika üretme iktidarını dahi kaybetmiştir (s.2). Çalışmada, özellikle Turgut Özal dönemiyle başlayan süreçte, Türkiye'nin ulusal yenilik yaratma kapasitesinin ve ulusal enformasyon altyapısının geliştirilmesinden keskin bir şekilde uzaklaş(tırıl)dığı vurgulanmıştır. Ayrıca "Türkiye'yi, enformasyon ve iletişim teknolojileri alanında ulusal yenilik yaratma ve yönetme kapasitesini kaybeden bir ülke olarak değil, kapitalist sermaye birikim düzeninin yeni yasaları doğrultusunda, böylesi bir yeterliliği kazanmak istemeyen bir ülke olarak değerlendirmenin daha doğru" olacağı sonucuna varılmıştır (s.21).</p>
Cem Yıldız & Vahap Tecim (2016)	Medya Yönetimi Amaçlı Platform Tasarımı ve Uygulaması	<p>Günümüzde kişi ve toplumlara iletilmek istenen mesaj, reklam ve duyuru gibi bilgilendirme içeriklerinde basılı materyaller kullanılarak yapılan klasik yöntemler etkisini halen sürdürmektedir. Bu yöntemlerin tercih edilmesinin sonucunda duyuruların kâğıtlar üzerine basım, baskı ve kâğıt maliyetleri, gerekli yerlere iletilmesinden doğan dağıtım maliyeti, baskıdan sonra meydana gelen değişikliklerin anında yansıtılmamasından doğan bilgi eksiklikleri gibi olumsuzluklar meydana gelmektedir. Bu durum özellikle kısıtlı imkânlarla sahip eğitim kurumlarının bütçelerine sürekliliğin sağlanması açısından (kâğıt ve mürekkep maliyeti, dağıtım maliyeti vb.) ek yük getirdiği gibi, iletilmek istenen mesajların, öğrenciler ve çalışan personel gibi hedeflenen kitlelere doğru ve zamanında ulaştırılmama riskini de beraberinde getirmektedir. Ayrıca bu amaçla kullanılan kâğıt ve metallerin geri dönüşüm döngüsünde yeterince değerlendirilememesi çevre kirliliğine neden olmaktadır. Bu çalışma kapsamında geleneksel bilgilendirme yöntemlerinin yerine kullanılacak içerik yönetimi tabanlı dijital bilgilendirme ekranları ve medya oynatıcıları tasarlanmıştır. Dijital Tabela uygulamalarında kullanılan ekranlar ve medya oynatıcılar yüksek maliyetler içerdiğinden uygulama bölümü, içeriklerin gösterildiği ekranlar ve medya oynatıcılar üzerinde yapılmıştır. Ekranların dikey veya yatay tek bir konumda çalışması yerine, gösterilecek içeriklerin yönlerine göre; kullanılan donanım ve yazılımlar ile ekranların otonom olarak</p>

		yönlendirilmesi sağlanmıştır (s.1). Çalışmada dijital bilgilendirme panolarının, uygun ve etkili iletişim araçları haline geldiği ve özellikle teknolojiye yatkın öğrenci kitlesiyle iletişimi güçlendirmek için kullanılacak güçlü bir araç olduğu sonucuna varılmıştır (s.11).
--	--	--

Bu çalışmada Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılmış olan kitap bölümlerinin kim tarafından yapıldığı, kitap bölümlerinin adının ve amaç ve bulgularının neler olduğu sorusuna ilişkin elde edilen bulgu ve yorumlar aşağıdaki Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10. Türkiye’de Medya Yönetimi Konusunda Yapılan Kitap Bölümleri

Araştırmacı/lar	Kitap Bölümü	Amaç ve Bulgular
Aygün Özsalih (2023)	Türkiye’deki Üniversitelerin Ders Müfredatlarında Medya Yönetimi Dersi ve İçerikleri	Bu çalışma, Türkiye’deki üniversitelerin ders müfredatlarında medya yönetimi dersine yer verip vermediklerini ve bu yolla akademik kurumlarda medya yönetimi alanının gelişip gelişmediğini ortaya koymaya çalışmıştır (s.11). Çalışmada içerik analizi yoluyla medya yönetimi dersinin hangi üniversite, fakülte/enstitü, bölüm/programda verildiği bilgisi ile derse ait diğer tanıtım bilgileri ve haftalık ders içeriklerine yer verilmiştir (s.23). Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, Türkiye’de medya yönetimi dersi bazı üniversitelerin ders müfredatında yer alsa da diğer pek çok üniversitenin müfredatında yer almadığı görülmüştür. Türkiye’de medya yönetimi ya da medya yönetimi ve organizasyonu dersinin Anadolu Üniversitesi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi ve Bahçeşehir Üniversitelerinde verildiği ortaya çıkmıştır. Dersin İletişim/ İletişim Bilimleri Fakülteleri bünyesinde hem lisans; sosyal bilimler enstitüsü bünyesinde de hem de lisansüstü düzeyde verildiği görülmüştür. Bölüm/ program olarak da dersin İletişim Tasarımı ve Yönetimi Bölümü, Görsel İletişim Tasarımı Tezli Yüksek Lisans programı, Gazetecilik ve Radyo, Televizyon ve Sinema bölümleri ile Dijital Medya Yönetimi Tezli Yüksek Lisans programlarında verildiği bulunmuştur. Çalışmada dersin içeriklerinin üniversitelerde birbirinden farklı olduğu ve alanın hala gelişmekte olan bir alan olduğu ortaya çıkmıştır (s.23-24).
Ahmet Tarhan & Zühal Fidan (2016)	Siyasal Halkla İlişkilerde Medya Yönetiminin Rolü ve Önemi: “1 Kasım 2015 Erken Genel Seçimleri Örneği”	Siyasal halkla ilişkilerin medya yönetimi faaliyetlerine odaklanan çalışma, politik aktörler tarafından medya yönetimi için önemli bir mecra haline gelen kurumsal web sayfalarının medyayla ilişkileri geliştirmede rolünün ne olduğu ve uygulamada hangi yöntemlerle bunu gerçekleştirdiğini sorgulamaktadır. Bu amaçla çalışmada, 1 Kasım 2015 Erken Genel Seçimleri öncesinde mecliste grubu bulunan partilerin siyasal halkla ilişkiler özelinde medya yönetim çalışmalarında kurumsal web sayfalarından nasıl yararlandıklarına ilişkin içerik çözümlemesi yapılmıştır (s.204-205). Çalışmada siyasal partilerin medya mensuplarının haber yapımında kimi zaman başvuracakları kurumsal bilgilere yeterli oranda yer vermedikleri belirlenmiştir. <i>Parti hakkında genel bilgiler ve parti organizasyon şemasının</i> tüm partilerin web sayfasında yer verdiği kurumsal bilgiler olduğu, ancak tarihçe, vizyon, misyon, genel başkan mesajı gibi haber yapımında yararlanılacak bazı bilgilerin yer bulmadığı tespit edilmiştir. Partilerin <i>adres, telefon, faks ve sosyal medya hesaplarına</i> yönlendirmeye yer verdikleri görülmüştür. “ <i>Basın Odası</i> ”, “ <i>Medya</i> ” ve “ <i>Basın</i> ”

	<p>gibi farklı adlarla da olsa analiz edilen tüm partilerin kurumsal web sayfalarının ana sayfalarında medya mensuplarının yararlanabileceği sanal basın odasının yer aldığı görülmüştür. Siyasal partilerin, medyaya sanal basın odalarından bilgi sağlama biçimleri ve materyallerine bakıldığında; <i>haberler, elektronik basın bülteni, seçim bildirgesi, parti genel başkanı fotoğrafı ve basın odası içerisinde arama yapma</i> özelliğinin tüm partilerce medya mensuplarına sağlandığı görülmüştür. <i>Partinin kurumsal dergisi, genel başkanın katıldığı tv programları, parti genel merkezi fotoğrafı ve parti kurumsal logosu</i> ise en az yer verilen bilgi sağlama biçimleri ve materyaller olarak dikkat çekmiştir. Siyasal partiler, medya mensuplarına kendileriyle ilgili haberleri sunarken hem metin hem de fotoğraftan yararlanırken; bu haberlerin medyadaki yansımalarına ilişkin gazete kupürlerine sadece AK Parti'nin yer verdiği tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca kurumsal web sayfalarından medya mensuplarına ve dolayısıyla seçmenlere ulaştırılan mesajların oranıyla ilgili de bir örtüşme gözlenmiştir. Siyasal halkla ilişkiler uygulamalarında medya yönetimi, politik aktörlerin mesajlarını hedef kitlelerine ulaştırması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu alanda faaliyet gösteren başta siyasal partiler olmak üzere içeriğini kendilerinin belirleyebildikleri yani kontrol edebildikleri bir araç olan kurumsal web sayfalarından yararlanmaları kaçınılmazdır. Siyasal partilerin kurumsal web sayfalarını daha aktif bir biçimde kullanmaları, gerçekleştirdikleri faaliyetlere ilişkin haber yapımında medya mensuplarına destek sağlayacak haber metni, fotoğraf, partiye ilişkin bilgi ve görselleri buradan sunmaları medyada daha fazla görünürlükleri açısından yarar sağlayacaktır (s.236-238).</p>
--	---

6. SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılmış olan akademik çalışmaları kapsamlı bir şekilde inceleyerek, Türkiye’de henüz gelişmekte olan medya yönetimi alanının günümüzdeki durumunu alanda yapılmış olan akademik çalışmalar açısından ortaya koymak ve bu alanla ilgilenenlere temel teşkil edecek ilgili kaynakları doğrudan sunarak alanın gelişimine katkıda bulunmaktır.

Bu amaçla çalışmada akademik çalışmalar olarak Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılmış olan tezler, makaleler ve kitap bölümleri araştırma kapsamına dahil edilmiştir. Çalışmada akademik çalışmalara ilişkin veriler doküman incelemesi yoluyla toplanmış, elde edilen veriler bibliyometrik yöntemlerle analiz edilmiş ve çalışmanın nitel kısmı için de nitel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Çalışma kapsamında Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılmış ve YÖK Ulusal Tez Merkezi Veritabanı’na kayıtlı, erişime açık 4 adet teze, Dergipark sistemine kayıtlı 4 adet makaleye ve 2 adet de bu alanda yazılmış kitap bölümüne ulaşılmıştır. Çalışmada tezler; tezin türü, yılı, bağlı olduğu üniversite, enstitü, anabilim dalı, üniversite türü, kullanılan araştırma yöntemi, veri toplama aracı, tezin yazarı, tezin adı ve amaç ve bulguları açısından incelenirken; makale ve kitap bölümleri de yazarın adı, makale/kitap bölümü adı ve amaç ve bulguları bakımından incelenmiştir.

Bulgularda, Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılan dört adet tezin dördünün de yüksek lisans tezi olduğu, tezlerin sırasıyla 2011, 2015, 2017 ve 2021 yıllarında, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi (1 adet), Marmara Üniversitesi (2 adet) ve Dokuz Eylül Üniversitesi (1 adet)’nde ve Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde yapıldığı görülmüştür. Medya yönetimi konusunda yapılan tezlerin Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Yönetim Bilişim Sistemleri Anabilim Dalı ve Halkla İlişkiler Anabilim Dallarında yapıldığı ortaya çıkmıştır. Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılan tezlerin 4’ünün (%100) de kamu üniversitelerinde yapıldığı, Vakıf üniversitelerinde ise medya yönetimi konusunda yapılan tezin bulunmadığı görülmüştür. Medya yönetimi konusunda yapılan tezlerin hem nicel araştırma yöntemlerine, hem de nitel araştırma yöntemlerine dayandığı, medya yönetimi konusunda yapılan tezlerde karma yöntemin ise kullanılmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, yapılan tezlerde en fazla anket/ölçek veri toplama tekniği ile “diğer” kategorisinde yer alan veri

toplama tekniklerinin kullanıldığı görülmüş, medya yönetimi konusunda yapılmış olan tezlerde görüşme ya da anket+görüşme gibi veri toplama tekniklerinin ise kullanılmadığı tespit edilmiştir.

Diğer taraftan, çalışmada ayrıca Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılmış 4 adet makalenin ve 2 adet de kitap bölümünün olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılan hem tezler hem de makale ve kitap bölümlerinde ele alınan konuların birbirlerinden oldukça farklı olduğu ve bu çalışmaların farklı amaç ve bulgulara hizmet ettikleri görülmüştür.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular, Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılan akademik çalışmaların yeterli düzeyde olmadığını ve bu alanda henüz gelişmekte olan bir durum olduğunu göstermiştir. Bulgular, Türkiye’de medya yönetimi alanının halen gelişmekte olan bir alan olduğunu ortaya koymuştur. Ancak bulgular, ilerleyen dönemlerde yapılacak daha fazla çalışma ile alanın daha fazla çeşitlilik ve derinlik kazanabileceğini de göstermektedir. Sonuç olarak, Türkiye’de medya yönetimi alanında daha kapsamlı bir anlayışın geliştirilmesi için daha fazla bilimsel çalışmanın yapılması gereklidir. Bu çalışmalar, medya işletmelerinde ve ilgili diğer alanlarda etkili uygulamalara yol gösterecek ve medya alanındaki akademisyenler ve uygulayıcılar için önemli bir ışık kaynağı olacaktır.

Son olarak, bu zamana kadar Türkiye’de medya yönetimi konusunda yapılmış ve bu çalışmada yer verilen çalışmalar dışında konu ile ilgili başka çalışmaların da yapılması alana ve alanın gelişimine önemli katkılar sağlayacaktır. Örneğin, dijital medyanın yükselişiyle birlikte, dijital medya yönetimi konusunda çalışmalar yapılabileceği gibi, çoklu platformlarda da medya yönetimini ele alan çalışmalar yapılabilir. Zira, günümüzde medya yönetimi, sadece tek bir platformda değil, birden fazla platformda gerçekleşmektedir. Bu nedenle, medya yönetiminin çoklu platformlarda nasıl ve ne düzeyde ele alındığını inceleyen çalışmalar, medya yöneticilerine ve uygulayıcılarına yol gösterebilir.

KAYNAKÇA

- Achtenhagen, L. & Mierzejewska, B. (2016). Managing Media Firms and Industries: What’s So Special About Media Management? In G. F. Lowe & C. Brown (Eds.), *The Development of Media Management As An Academic Field: Tracing The Contents and Impact of Its Three Leading Journals*, (pp. 23-42), Heidelberg: Springer.
- Aina, S. (2002). *Modern Media Management*. Abeokuta: Jedidiah Publishers.
- Akar, D. (2017). *Halkla İlişkilerde Medya Yönetimi: Sosyal Medya Açısından Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akhator, P. A. (1997). *Groundwork in Business Management*. Benin City: Ob-zed Publishers.
- Albarran, A. B. (2010). *The Media Economy*. New York and London: Rutledge.
- Albarran, A. B. (2010). *Management of Electronic Media (4th ed.)*. Boston: Cengage Learning.
- Anim, E. (2006). Inefficient Management As A Factor in the Collapse of Newspapers: Case Study of the ‘Defunct Sunray’. *International Journal of Communication*, 5, 46-59.
- Aris, A., & Bughin, J. (2009). *Managing Media Companies: Harnessing Creative Value (2nd edn.)*. London: Pluto.
- Asemah, E.S. (2011). *Selected Mass Media Themes*. Jos: University Press.
- Biricik, Y. S. (2020). Türkiye’de Spor Yönetimi Disiplininde Yapılmış Olan Tezlerin İçerik Analizi, *EKEV Akademi Dergisi*, 24 (81), 523-538.
- Bowen, G. A. (2009). Document Analysis as A Qualitative Research Method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.

- Chan-Olmsted, S. (2006b). Preface remarks. In A. B. Albarran, S. M. Chan-Olmsted, & M. O. Wirth (Eds.), *Handbook of Media Management and Economics*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Croteau, D. & Hoynes, W. (2003). *Media Society, Industries, Images and Audiences* (3rd edn.). Thousand Vaks: Pine Forge Press.
- Deslandes, G. (2014). *Management in Xenophon's Philosophy: A Retrospective Analysis*. Paper presented at 38th Annual Research Conference, Philosophy of Management, held July 14–16, 2014 at Chicago.
- Dişaroğlu, B. N. (2011). *Kriz İletişiminde Medya Yönetimi ve 2009 Türk Hava Yolları Krizi ve 2001 Amerikan Havayolları Krizi Karşılaştırmalı İncelemesi, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Ekiz, D. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Anı Yayıncılık.
- Frank, P. (2006). *People Manipulation: A Positive Approach* (2nd edn.). New Delhi: Sterling Publishers.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaymas, S. (2010). *İletişim Teknolojileri Politikaları ve Türkiye: Küresel Medya Yönetimi Çağında Ulus Devlet, Kurgu Online International Journal of Communication Studies, Vol.2, 1-23*.
- Kaymas, S. (2011). *Türkiye ve Yeni Medya Politikaları: Küresel Medya Yönetimi Çağında Ulus Devlet için Umud Var mı?, Akademik Bakış Dergisi Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Sayı 24, 1-32*.
- Kıral, B. (2020). *Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 15, 170- 189*.
- Koçoğlu, F.Ö. (2018). "Endüstri 4.0" Konusu Üzerine R Programlama Dili ile Bibliyometrik Analiz, Handan Asude Başal, Yasemin Ulutürk, Nazan Kerimak Öner (Ed.), *Modern Dönemde Edebiyat, Eğitim, İktisat ve Mühendislik içinde* (ss. 859-889), Berikan Yayınevi, Ankara.
- Küng, L. (2007). *Does Media Management Matter? Establishing the Scope, Rationale, and Future Research Agenda for the Discipline, Journal of Media Business Studies, 4 (1), pp.21-39*.
- Küng, L. (2008). *Strategic Management in the Media: From Theory to Practice*. London, England: Sage.
- Lowe, G. F. (2016). *Introduction: What's So Special About Media Management? In G. F. Lowe & C. Brown (Eds.), Managing Media Firms and Industries: What's So Special About Media Management? (pp. 1–20)*. Heidelberg: Springer.
- Memiş, Z. B. (2021). *Türk Dış Politika Krizlerine Bakışın Karar Alıcıların Medya Yönetimi ve Anketler Üzerinden Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Mullins, L. J. (2007). *Management and Organizational Behaviour* (8th edn.). Essex: Pearson Education Limited.
- Nwanwene, A. (2005). *Creative Advertising Strategies and Tactics*. Makurdi: Starix Communications.
- Odoh, L. (2007). *Understanding Management Information System for Effective Public Relations Practice*. In Nwosu, I. (ed.), *Nigerian Perspectives in Public Relations*. Enugu: Ezu Books Limited.
- O'Leary, Z. (2017). *The Essential Guide to Doing Your Research Project*. SAGE Publications Inc.

- Omenugha, N. O. (2019). Media Management and Disruptive Technology: The Nigerian Newspaper Industry Today. Doctor of Philosophy, University of Liverpool, United Kingdom.
- Owuamalam, E. (2007). Radio-TV Production. Owerri: Top Class Agencies Limited.
- Özsaliş, A. (2023). Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Gelişmeler 1, H. A. Kutlu (Ed.) İçinde Türkiye'deki Üniversitelerin Ders Müfredatlarında Medya Yönetimi Dersi ve İçerikleri, ss. 9-26.
- Pırnar, İ. & Genç, R. (2009). Turizm Kümelenmelerinde Medya Yönetiminin Önemi, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:2, Sayı: 1, 99-104.
- Picard, R. G. (2008). Improving the Harvest: Grafting Media Studies to Management Studies. Remarks to the Seminar Media Management as a New Academic Field: Reflections and Prospect for the Future. University of Tampere, Finland, 3-4 April.
- Porter, M. E. (2004). Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. New York: McGraw-Hill.
- Pringle, P. K. & Starr, M. F. (2006). Electronic Media Management (5th edn.). New York: McGraw-Hill.
- Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., & Nas, E. (2021). Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi. Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi, 4(1), 227-250. <http://doi.org/10.33400/kuje.843306>
- Sarı Gök, H. (2021). Gönüllü Turizm Konusunda Yapılan Araştırmaların Bibliyometrik Analizi: Scopus Örneği, Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 5(2): 1546-1567.
- Seyidoğlu, H. (2016). Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı. Güzem Can Yayınları.
- Tarhan, A. & Fidan, Z. (2016). 7 Haziran'dan 1 Kasım'a Türkiye'de Siyasal İletişim Uygulamaları İçinde Siyasal Halkla İlişkilerde Medya Yönetiminin Rolü ve Önemi: "1 Kasım 2015 Erken Genel Seçimleri Örneği", Literatürk academia, (Ed.) Doç. Dr. Şükrü Balcı, ISBN: 978-605-337-090-1, s.203-241.
- Ukşul, E. (2016). Türkiye'de Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Alanında Yapılmış Bilimsel Yayınların Sosyal Ağ Analizi ile Değerlendirilmesi: Bir Bibliyometrik Çalışma, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Van Den Berghe, H., Houben, J. A., De Bruin, R. E., Moed, H. F., Kint, A., Luwel, M. & Spruyt, E.H.J. (1998). Bibliometric Indicators of University Research Performance in Flanders, Journal of the American Society for Information Science, 49 (1): 59-67.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yıldız, C. (2015). Medya Yönetimi Amaçlı Platform Tasarımı ve Uygulaması, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız, C., & Tecim, V. (2016). Medya Yönetimi Amaçlı Platform Tasarımı ve Uygulaması. Yönetim Bilişim Sistemleri Dergisi, 2(1), 1-12.
- Yıldız, E. (2021). İletişim Alanındaki Yapay Zekâ Konulu Tezlerin İncelenmesi. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(3), 605 - 618.

İNCELEME MAKALESİ / REVIEW ARTICLE

Atıf için / for cited: Üstün, U., Dulupçu, M.A. (2024). Mali Krizlerin Etkenleri ve Denetimin Krizlerle Mücadeledeki Rolü Üzerine Bir Değerlendirme. Journal of Vocational and Social Sciences of Turkey, Yıl: 6, Sayı: 15, Ağustos 2024, s.39-51.

MALİ KRİZLERİN ETKENLERİ VE DENETİMİN KRİZLERLE MÜCADELEDEKİ ROLÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Uğur ÜSTÜN¹

Murat Ali DULUPÇU²

ÖZ

Son yüzyılda ekonomik entegrasyonda yaşanan hızlı gelişme olası mali ve ekonomik krizlerin hem etki alanını genişletmiş hem de yıkıcı gücünün artmasına sebep olmuştur. Bu nedenle böyle bir ortamda yaşanan krizlerin etkenlerinin tespiti ve kriz ile mücadelede uygulanacak doğru ekonomik politikaların seçimi son derece önemlidir. Bu politikaların rasyonel ve etkin bir şekilde uygulanmasında ve kriz ile mücadelede en büyük rol devlete düşmektedir. Devletin krizlerle mücadeledeki etkinliğinin kaynağını ise kuşkusuz denetim unsuru oluşturmaktadır. Bu çalışmada mali krize yol açan sebepler ile krizlerin küreselleşen dünya ekonomisinde yarattığı etkiler anlatılmış, ardından denetimin yeni dünya düzenindeki yerinden genel hatlarıyla bahsedilerek olası mali krizlerde denetimin önemi analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Mali Kriz, Denetim

JEL Sınıflandırma Kodları: F01, G01

FACTORS OF FINANCIAL CRISES AND THE ROLE OF AUDIT IN TACKLING CRISES

ABSTRACT

The rapid development of economic integration in the last century has both widened the scope and increased the destructive power of potential financial and economic crises. For this reason, it is extremely important to determine the factors of crises in this environment and to choose the right economic policies to be applied in combating the crisis. The biggest role in the rational and effective implementation of these policies and in the fight against the crisis falls to the state. The source of the state's effectiveness in combating crises is undoubtedly the element of control. In this study, the reasons causing the financial crisis and the effects of crises on the globalizing world economy are explained, and then the importance of auditing in possible financial crises is tried to be analyzed by mentioning the place of auditing in the new world order in general terms.

Keywords: Globalization, Financial Crisis, Audit

JEL Classification Codes: F01, G01

¹ 0000-0002-1289-6794, Bilim Uzmanı, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, eray_ugur_ustun@hotmail.com

² 0000-0001-9269-5978, Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, muratdulupcu@sdu.edu.tr

1. GİRİŞ

Küreselleşmenin etkisi ile birlikte dünyada yaşanan krizler ülke ekonomilerinde ağır tahribatlara sebep olmuş ve yaşanan bu krizler sadece krizin yaşandığı ülkeyi değil birçok ülkeyi etkilemiştir. Özellikle 1929 Büyük Buhran ve sonrasında 1973 ve 1979 yıllarında ortaya çıkan Petrol Krizleri, 1994 ve 1995 krizleri, 1997 Güneydoğu Asya krizi, 1998 krizi, 1999 krizi, 2000-2001 krizleri ve 2007 ABD'deki Mortgage Krizi sadece çıkış kaynağı olan ülke ve coğrafyada değil, sanayileşmenin ve küreselleşmenin etkisiyle tüm dünyada etkili olmuştur. Kısacası bir ülkede yaşanan kriz dünyanın diğer ucundaki başka bir ülkenin ekonomisini zor duruma sokmuştur. Özellikle az gelişmiş ülkelerin ekonomik ve mali yapısı düşünüldüğünde ekonomide yaşanan küreselleşme bu ülkelerin daha zor ekonomik süreçlerle karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler açısından ise hem küresel anlamda hem de yerel anlamda yaşanan krizler, bu ülkelerin rasyonel ve kalıcı ekonomi politikaları uygulamasını ve denetim unsuru başta olmak üzere yönetim sistemini daha etkin kullanarak ekonomide istikrarın sağlanmasını zaruri hale getirmiştir. Aksi takdirde ortaya çıkan bu krizler ülke ekonomileri için büyük bir tehdit unsuru haline dönüşmüş veya dönüşmesi ilerleyen zamanda kaçınılmaz olacaktır.

Son yüzyıldır yaşanan ekonomik ve mali krizleri doğuran sebeplerin analizine yönelik yapılan çalışmaların sonucunda da kamu sektöründeki yönetim faaliyetlerinin aksaklığı belirgin bir şekilde ortaya konmuştur. Daha da somutlaştırmak gerekirse son yaşanan Mortgage krizine baktığımızda krizin ortaya çıkmasında şüphesiz ekonomik ve mali yapının disiplinsizliği ile denetim eksikliğinin yanı sıra yönetim hatalarının büyük bir etkisinin olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Yönetim sisteminin yetersizliği ve sistemin etkin olmayışı ile birlikte küreselleşmenin de etkisiyle kriz kısa bir sürede tüm dünyaya yayılarak birçok ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir.

Yaşanabilecek olası krizleri önlemek veya krizlerin etkisini minimize edebilmek için kamu maliyesine disiplin getirmek, ekonomik ve mali yapıyı güçlendirmek, sorumluların ve yöneticilerin hesap verilebilirliğini sağlamak ve denetimi etkin ve verimli bir şekilde kullanmak gerekir. Özellikle dünya ekonomisinin küreselleşmesiyle birlikte gerek özel kesimde gerekse de kamu kesiminde denetimin kurumsallaşması büyük önem arz etmektedir. Ancak söz konusu denetimin sadece ülkelerin kendi iç yapısında güçlenen bir dinamik olmasından ziyade uluslararası arenada da bütünleşmiş ve güçlendirilmiş olması ve uygulama birliğinin sağlanması yaşanan her tür dereceden krize karşı ülke ekonomilerinin daha az hasar almasını sağlayacaktır.

2. KAPİTALİZM, KÜRESELLEŞME VE YENİ FİNANSAL DÜZEN

Kapitalizm, özel bireylerin sahip olduğu üretim araçları ve sermaye üzerine kurulu bir ekonomik sistemdir. Bu sistem, pazarın etkisiyle kaynakların dağılımını ve iş bölümünü belirler. Tarihte insanlık tarafından benimsenmiş en etkili ekonomik sistem olarak kabul edilir. Piyasaların sermayeyi en verimli şekilde yönlendirme yeteneği, kapitalizmin temel verimlilik kaynağını oluşturur. Günümüzde ise kapitalizmin en gelişmiş biçimi, küreselleşme olarak adlandırılır.

Kapitalizmin küreselleşmesini etkileyen iki temel faktör bulunmaktadır. Birincisi, bilgi teknolojisinin ve finansal araçların hızlı ilerlemesiyle birlikte sermaye hareketlerinin serbestleşmesidir. İkincisi, II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nın (WB) rollerindeki değişimdir. Özellikle 1980'lerden sonra, IMF sermaye akışını engelleyen her türlü kısıtlamayı kaldırmaya odaklanarak döviz kurlarının istikrarını sağlamak ve ülkeleri finansal dalgalanmalara karşı korumak yerine, sermaye akışının ve yüksek kar arayışının önündeki engelleri kaldırmaya yönelmiştir. Benzer şekilde, Dünya Bankası da yoksul yerel ekonomilere yatırım yapmayı teşvik etmek yerine, IMF'nin bir aracı haline gelmiştir (Öztürk ve Gövdere, 2010: 381).

Tüm bu değişen ekonomik dinamikler kapitalizmin küreselleşmesine neden olmuş, küreselleşen ekonomik yapı ise piyasa sisteminin özünde yer alan kriz yaratıcı mekanizmayı bütün dünyaya yaymıştır. Bunun sonucu olarak bir ülke ekonomisinde yaşanan kriz, başka bir ülkenin ekonomisini derinden etkilemekte hatta krizin ortaya çıktığı ülkeden daha ağır sonuçların yaşanmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple ülkeler sürekli kendini yenileyen ve gelişen piyasa ekonomisinde yaşanabilecek her türlü mali ve ekonomik risklere karşı ihtiyatlı davranmak zorundadır. Bu ihtiyatlılığın kaynağını da denetim unsuru oluşturmaktadır.

Dünya çapında giderek küreselleşen finansal sistem, sermaye piyasalarında etkinliği artırıcı etkiler doğurmaktadır. Özellikle teknolojiye hızla ilerleme, bilgiye daha kolay ve ucuz ulaşımı sağlayarak, bilginin daha etkin bir şekilde

kullanılmasını mümkün kılmaktadır. Bu durum, sayısal tekniklerin de yardımıyla risk ve getiri beklentilerine göre çeşitli finansal ürünlerin gelişmesine ve gelişmeye devam etmesine olanak tanımaktadır. Küresel piyasalar, bu gelişmelerle paralel olarak alternatif yatırımların ilişkili risk ve getirilerini uygun şekilde değerlendirerek, sermaye akımlarını en verimli alanlara yönlendirme eğilimi göstermekte bu da finansal sistemin en üretken alanlarında sermayenin etkin bir şekilde dağıtılmasına katkı sağlamaktadır (Eğilmez, 2008: 9).

Bu yüzden dünya, zaman zaman tüm finansal sistem üzerinde önemli ve derin etkiler yaratan finansal krizlere şahit olmaktadır. Bu krizlerin birçok ortak noktası olmasına rağmen, özellikle iki ana özellik dikkat çeker. Birincisi, finansal sistemin işleyişine ilişkin kurumsal yapıda yeterli şeffaflığın bulunmaması ikincisi ise denetim mekanizmalarının etkin bir şekilde çalışmamasıdır. Bu krizler ayrıca, küresel etkileri nedeniyle ulusal ve uluslararası düzeyde finansal istikrarı sağlamaya yönelik önlemlerin alınmasının önemini ortaya koymaktadır.

3. KÜRESEL MALİ KRİZ

Kriz kelimesi Latin ve Yunan kökenli bir terimdir. Sosyal bilimler alanında, bu terim genellikle buhran ve bunalım anlamlarına gelen kavramlarla özdeşleştirilir. Kriz, beklenmeyen sosyal, ekonomik ya da psikolojik olaylar sonucunda normal düzenin büyük ölçüde bozulduğu durumları tanımlar. Bu tür durumlar, genellikle mevcut çözüm yöntemlerinin yetersiz kaldığı ve sorunların üstesinden gelmede güçlüklerin yaşandığı zamanları kapsar. Özellikle ekonomik kriz, ekonomide beklenmeyen ve ani gelişmeler sonucu, geniş çapta ulusal ekonomiyi ve daha dar bir ölçekte şirketleri olumsuz yönde etkileyen olayları ifade eder (Delice, 2003: 58).

Ekonomik krizler, etkiledikleri sektörlerle göre iki ana kategoride incelenebilir. Bunlar reel ve finansal sektör krizleri olarak adlandırmak mümkündür. Reel krizler, genellikle üretimde ve istihdamda önemli daralmalarla kendini gösterir. Bu krizler, reel ekonomide üretim ve istihdamda yaşanan belirgin düşüşlerle karakterizedir. Finansal krizler ise ekonominin finansal kesimini etkileyen ve genellikle piyasaların etkin işleyişini bozan ciddi finansal çöküşlerdir. Bu tür krizler, bankaların iflası, varlık balonlarının patlaması veya kredi piyasalarında ciddi sorunlar gibi finansal sistemde meydana gelen ani ve geniş çaplı olaylarla ilişkilendirilir (Delice,2003: 58). Finansal krizler, herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya döviz piyasasında, genellikle kabul edilebilir sınırların ötesinde gerçekleşen ve piyasalarda şiddetli dalgalanmalara yol açan durumlar olarak da nitelendirilebilir. Bu krizlerde, fiyatlar veya miktarlarda yaşanan aşırı dalgalanmalar, ekonominin normal işleyişini bozarak ciddi ekonomik sıkıntılara neden olabilir. Bu tür dalgalanmalar genellikle finansal piyasalarda ani ve geniş çaplı bir belirsizlik ve panik ortamı yaratarak ekonomik istikrarı olumsuz etkiler (İbiş, 2013: 3).

Günümüzde iletişimin hızla gelişmesi, uluslararası taşımacılığın ucuz ve kaliteli olması ve çok uluslu şirketlerin faaliyetlerinin yoğunlaşması her geçen gün küreselleşmenin etkinliğini arttırmaktadır. Bu durum uluslararası ticarete ve sermaye dolaşımında engellerin kalkmasını sağlayarak uluslararası iş birliği ve dünya çapında kaynak kullanımını arttırmıştır. Bunun bir sonucu olarak da ülkelerin uluslararası ticarete katılım isteği artmış, sınır ötesi finans piyasalarındaki yatırım talebi yoğunlaşmıştır (Hepaktan ve Çınar, 2001: 156).

Finansal piyasalardaki bu serbestleşme hareketleri bir taraftan uluslararası piyasalardaki işlem hacmini ve sermaye hareketliliğini artırarak başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere pek çok ülke ekonomisi için olumlu gelişmeler sağlarken bir taraftan da piyasaları olası krizlere karşı açık hale getirerek birtakım risklere sebep olmaktadır. Bu yüzden finansal krizlerin uluslararası sermaye hareketlerinin ortaya çıkardığı istikrarsızlıkla ilişkili olduğunu söylemek yanlış bir ifade olmayacaktır. Bu krizlerin etkileri ise sadece finans piyasaları ile sınırlı kalmamış, reel sektör ve sosyoekonomik göstergeleri de ciddi bir şekilde etkilemiştir. Ayrıca krizler, krizin ilk başladığı ülkeden diğer ülkelere sıçrayarak uluslararası finans sistemini temelden sarsabilen çok ciddi boyutlara ulaşmıştır ki bu durum mali krizlerin küresel boyutunu da açıkça ortaya koymaktadır.

4. KRİZİ ORTAYA ÇIKARAN SEBEPLER

Bir ülkede ekonomik istikrarsızlıklara ve sonuç olarak finansal krizlere yol açan çeşitli etkenler bulunmaktadır. Bu etkenler, ekonomik açıdan geniş bir yelpazeye yayılırken, bankacılık sektöründe de önemli etkilere sahiptir. Bu olumsuz etkilerle başa çıkmak adına, hem uyarıcı hem de önleyici nitelikte çeşitli politikalar uygulanmaktadır. Finansal krizlerin kökeninde genellikle şu ana nedenler yatar: yanlış makroekonomik politikalar, finansal sistemin yapısal zayıflıkları, dışsal ekonomik koşulların olumsuz etkileri, denetim ve düzenleme eksiklikleri ve saydamlık ile hesap verebilirlik eksikliği gibi faktörler ön plana çıkar (Ural, 2003: 15). Ekonomik krizin tanımı konusunda farklı görüşler olsa da, genellikle durgunluk, resesyon, enflasyon ve deflasyon gibi kavramlar krizin

açıklanmasında kullanılır. Ekonomik kriz, genellikle tüketici talebinde ve işletmelerin yatırımlarında belirgin bir düşüş, yüksek işsizlik oranları ve yaşam standartlarının azalması şeklinde ortaya çıkar. Ayrıca, finansal piyasalardaki belirsizlikler, hisse senedi fiyatlarında düşüşler ve yerel paranın yabancı paralara karşı değer kaybı da kriz belirtileri arasındadır. Yanlış makroekonomik politikalar, düzenleme ve denetim sorunları ile saydamlık eksikliği gibi faktörler de krizlerin nedenleri arasındadır. Krizler, reel sektörde başlayıp diğer sektörler yayılabileceği gibi finansal sektörde de başlayıp daha büyük boyutlara ulaşabilir (Eğilmez, 2010: 48). Ayrıca, finansal krizlerin ortaya çıkması ve yayılmasında önemli bir rol oynayan bir diğer faktör de küreselleşmedir, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki finansal liberalizasyonun etkisiyle. Bu ülkelerin küreselleşmenin etkisiyle uluslararası sermaye akımlarına açılması, ekonomilerini kırılgan bir yapıya sokarak para ve bankacılık krizlerinin ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu durum, sermaye akımlarının ani çıkışlarıyla birlikte finansal piyasalarda dalgalanmalara ve istikrarsızlıklara yol açabilir. Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerdeki finansal kurumların ve piyasaların yeterince gelişmemiş olması, dışsal şoklara karşı savunmasız hale gelmelerine ve krizlere daha duyarlı olmalarına katkıda bulunabilir. Bu nedenle, küreselleşme sürecindeki finansal entegrasyonun, kriz riskini arttırabileceği ve finansal istikrarı tehlikeye atabileceği anlaşılmalıdır (İbiş, 2013: 4).

Birçok finansal krizde rol oynayan etkenlerin başında yanlış uygulanan makroekonomik politikalar gelmektedir. Para politikaları ülkelerin merkez bankaları tarafından yürütülen ve temel amacı ülke enflasyonunu kontrol altına alarak fiyat değişimlerinde istikrar sağlamaya yönelik uygulanan politikalar. Bu amaca ulaşmak için merkez bankaları birçok politika aracı kullanmaktadır. Bir diğer politika ise hükümetlerin mali araçları kullanarak ekonomiyi tam istihdama ulaştırmayı ve ekonomik dalgalanmaları en aza indirmeyi hedeflediği maliye politikalarıdır. Söz konusu politikaların belirlenen hedefler doğrultusunda etkin ve rasyonel bir şekilde uygulanamaması ekonomiye olan güveni sarsmakta ve aynı zamanda olası bir krizin de temel sebeplerinden birisi haline gelebilmektedir.

Özellikle aşırı genişletici para ve maliye politikaları, kredi hacminde artışa ve borç miktarının yükselmesine yol açarak gayrimenkul yatırımlarında spekülasyon bir artışa neden olabilir. Bu genişletici politikalar sonucunda artan enflasyonu kontrol etmek için sıkı para ve maliye politikalarının uygulanması, ekonomik faaliyetlerin yavaşlamasına, borç geri ödemelerinde zorluklar yaşanmasına ve alınan kredilerin etkili bir şekilde kullanılmamasına yol açabilir. Bu durumda, ekonomik dengesizliklerin düzeltilmesi ve finansal istikrarın sağlanması için sıkı önlemlerin alınması gerekebilir (Turgut, 2006: 41). Bazı iktisatçılar mali krizlerin köklerinin, iktisadi istikrara ve düşük enflasyona katkı yapmada yetersiz kalan para ve maliye politikalarında aranması gerektiğini ifade etmiştir.

Günümüz uluslararası finansal sisteminde, finansal piyasaların birbirine entegrasyonunun arttığı ve makroekonomik göstergelerde (döviz kuru, faiz oranı vb.) aşırı ve öngörülemez dalgalanmaların yaşandığı bir ortamda, herhangi bir ülkenin finansal piyasasında ortaya çıkan istikrarsızlık, uluslararası finansal piyasalarda zincirleme etkiler yaratarak daha geniş çaplı istikrarsızlıklara ve nihayetinde finansal ve reel krizlere yol açabilir. Bu durumda, küresel finansal sistemin birbirine bağlılığı, bir ülkedeki sorunların diğer ülkeleri de etkileyebileceği anlamına gelir. Bu nedenle, uluslararası finansal istikrarı sağlamak için bir ülkedeki finansal sistemin sağlıklı ve dengeli bir şekilde işlemesi hayati öneme sahiptir (Delice, 2003: 1). Finansal kırılganlık, ekonomik şoklara karşı hassasiyet olarak tanımlanır (Sundararajan ve Balino, 1991:5). Kırılganlık, finansal sistemin yapısına ilişkin bir özellikken, kriz ise bu kırılganlık ile dışsal şoklar arasındaki etkileşimin sonucudur. Örneğin, bir kristal bardak, moleküler yapısı nedeniyle kırılgan olabilir, ancak sorun (kriz) yoktur ta ki yeterince sert bir darbe (şok) ile vurulup yere düşürülünceye kadar (Bell ve Pain, December 2000:124). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, kamu kesiminin finansman ihtiyaçları ve kalkınma projelerinin finansmanı konusundaki zorluklar, zaman zaman finansal yapıda dalgalanmalara yol açabilir. Bu dalgalanmalar, söz konusu ülke yanında, bu ülkeye yakın ekonomik ilişkiler içinde olan diğer ülkeleri de belirli ölçüde etkileyebilir. Bu durum, özellikle finansal krizlerin nedenleri, etkileri ve bu krizlerin önlenmesine yönelik politikaların araştırılmasını gerektiren geniş bir çalışma alanı oluşturmuştur. Bu bağlamda, uluslararası finansal istikrarın sağlanması ve finansal krizlerin etkilerinin en aza indirilmesi için uluslararası iş birliği ve koordinasyonun önemi vurgulanmaktadır (Ural, 2003: 11).

Asimetrik bilgi, alıcı ve satıcıların piyasadaki malların niteliği konusunda farklı bilgiye sahip olmasıdır. George Akerlof 1970 yılında yazdığı "The Market For Lemons; Quality, Uncertainty and the market Mechanism" makalesinde **asimetrik bilgid**en söz etmiştir. 2.el otomobil satın almak isteyen alıcılar arabalar hakkında yeterli bilgiye sahip değilken, otomobil satıcıları arabalar hakkında yeterli bilgiye sahiptir. Kısacası otomobil alıcısı ve satıcısı arasında asimetrik bilgi sorunu söz konusudur. Böyle bir durumda piyasa mekanizması, piyasa etkinliğini

sağlayamayacağından hükümetin bu etkinliği sağlayabilmesi için piyasaya müdahale etmesi gerekir. Asimetrik bilgi ayrıca ters seçim (adverse selection) ve ahlaki tehlikeye (moral hazard) yol açar (Akerlof, 1970).

Asimetrik Bilgi teorisi çerçevesinde finansal kriz; “Ters seçim ve ahlaki tehlike sorunlarının ileri boyutlara varması sonucunda fonların en verimli yatırım fırsatlarına sahip olan ekonomik birimlere kanalize edilmesindeki etkinliğini kaybetmesi nedeniyle finansal piyasalarda ortaya çıkan doğrusal olmayan bir bozulmadır” şeklinde tanımlanmıştır (Mishkin, 1996: 39).

Finansal krizlerin ortaya çıkmasında, muhasebe sistemleri aracılığıyla üretilen yanıltıcı finansal raporlar kadar, bu raporların doğruluğunu ve güvenilirliğini onaylayan yanıltıcı denetim raporlarının da önemli bir etkisi olmuştur. Bu durum, krizin küresel ölçekte denetim beklentilerinde ciddi bir açığın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kriz sürecinde, denetim süreçlerinin ve standartlarının güçlendirilmesi ve denetim kurumlarının bağımsızlığının sağlanması gibi adımların atılması önemlidir. Bu sayede, finansal raporlama ve denetim süreçlerinin güvenilirliği artırılarak benzer krizlerin önlenmesi veya etkilerinin en aza indirilmesi hedeflenmektedir (Barret AO, 2010: 271-272). 2007 finansal krizi öncesinde, finansal sistemin yeterince denetime tabi tutulmaması ve gereken ihtiyati tedbirlerin zamanında alınmaması, krizin daha da büyümesine yol açmıştır. Bu durum, krizin ilk şokunun atlatılmasının ardından finansal sektördeki düzenleyici ve denetleyici yapıların niteliği ve etkinliği konusunda ciddi soru işaretlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemde, finansal kurumların ve piyasaların daha sağlam ve dirençli hale getirilmesi, düzenleyici ve denetleyici kurumların yetkilendirilmesi ve denetimlerin sıklaştırılması gibi önlemlerin alınması önemlidir. Bu sayede, gelecekte benzer krizlerin önlenmesi veya etkilerinin en aza indirilmesi amaçlanmaktadır (AB Bakanlığı, 2011: 2). Dolayısıyla mevcut eksiklikler denetim alanında yeni ve köklü değişikliklerin yapılmasına zemin hazırlamıştır.

Krizle yol açan bir diğer önemli faktör, ekonomide tam anlamıyla saydamlık ve hesap verebilirliğin bulunmamasıdır. Özellikle gelişmiş ülke ekonomilerinde, finansal yapıdaki karmaşıklık nedeniyle saydamlık büyük ölçüde azalmıştır. Finansal piyasalardaki her gün artan ve çeşitlenen mali araçlar, yatırımcıların takibini zorlaştırmış ve hesap verme mekanizmalarının etkinliğini azaltmıştır. Devletlerin kriz öncesi uyguladığı ekonomik ve mali politikalar, bir yandan para piyasalarında ciddi bir genişlemeye yol açarken, diğer yandan düzenleyici ve denetim mekanizmalarının zayıf kalmasına neden olmuştur. Bu durum, düzenleyici ve denetleyici kurumlar ile politika yapıcılarının yeterince güçlü, hesap verebilir ve şeffaf olmaması, kriz eğilimlerinin fark edilmesini ve etkili önlemlerin alınmasını engellemiştir. Bu nedenle, saydamlık ve hesap verebilirliğin sağlanması, finansal istikrarın korunması ve gelecekteki krizlerin önlenmesi için kritik bir öneme sahiptir (Köse, 2012: 94).

Para veya bankacılık sisteminde yaşanan ani bir güven kaybı, finansal varlıkların fiyatlarında ani değişiklikler veya dış finansman akımlarının durması gibi faktörler, bir krizin başlatıcısı olabilir. Bu bağlamda, ülke ekonomisi için yurtiçi finansal sistemin sağlamlığı ve esnekliği büyük önem taşır. Bu hedefe ulaşmak için, öncelikle bankacılık sistemi şeffaflaştırılmalı, piyasa ekonomisi ilkelerine uygun şekilde organize edilmeli ve etkin denetleme ve gözetim mekanizmaları oluşturulmalıdır. Bu önlemler, finansal sistemin güvenilirliğini artırarak kriz risklerini azaltabilir ve ekonomik istikrarı korumaya yardımcı olabilir.

Küresel sistemin varlığı da finansal krizlerin ortaya çıkmasında ve yayılmasında önemli etkenlerden birisidir. Küreselleşme ile birlikte bir ülkede yaşanan kriz uluslararası finansal piyasalarda zincirleme şekilde istikrarsızlıklara ve daha ileri aşamalarda finansal ve reel krizlere neden olmuştur.

Örneğin 2007 yılında Amerika’da yaşanan mortgage krizinin ilk başlarda Çin, Rusya, Hindistan, Endonezya ve Brezilya gibi gelişmekte olan ülkeleri etkilemesi beklenmezken, bu tahminlerin aksine kriz bütün ülkeleri etkilemiştir. Yine Yunanistan’da meydana gelen krizin tüm Avrupa Birliği üyesi ülkeleri etkilemesi de söz konusu ekonomik bütünleşmenin bir sonucudur.

Finansal küreselleşme, bankacılık sektöründe önemli değişikliklere yol açmış ve bankacılık krizlerinin ülkeler arasında yayılmasında rol oynamıştır. Bu süreçte, bankacılık sektörü uluslararası sermaye akımlarından etkilenen bir yapıdan, uluslararası işlemler sistemiyle daha yakından ilişkili hale gelmiş ve bankaların sahipliği de uluslararası boyuta taşınmıştır. Bu değişiklikler, sektörde meydana gelen şokların farklı ülkeler arasında kolayca aktarılmasına yardımcı olmuştur (Goldberg, 2008: 1).

Bu nedenle dünyanın herhangi bir ülkesinde meydana gelen kriz diğer ülke ekonomilerini de etkilediğinden, bir ülkede meydana gelen krize diğer bir ülkenin kayıtsız kalması veya görmezden gelmesi yapacağı en büyük ekonomik hatalardan birisi olacaktır. Bu yüzden ülkeler tarafından uygulanacak politikalar ve alınacak her türlü

ekonomik ve finansal karar küresel ekonominin varlığına ve ruhuna uygun olmalıdır. Aksi takdirde yaşanabilecek her tür olası kriz o ülke ekonomisi için ağır sonuçların ortaya çıkmasına sebep olacaktır.

Finansal liberalizasyon, genellikle hükümetlerin, gelişmiş ülkelerin uluslararası finansal faaliyetlerini kendi ülkelerine çekmek amacıyla bankacılık sistemi üzerindeki yasal düzenlemeleri gevşetmesi olarak tanımlanır. Bu süreç, ekonomilerin uluslararası sermaye akımlarına açılmasını ifade eder. Küreselleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan bu süreçte, ülkeler uluslararası yatırımı ve finansal faaliyetleri teşvik etmek için sermaye hareketlerini kısıtlamalarını azaltır veya kaldırır. Bu da uluslararası finansal piyasaların daha serbest ve rekabetçi bir ortamda faaliyet göstermesine olanak tanır. Ancak, finansal liberalizasyonun getirdiği avantajlar yanında, bazı riskleri de beraberinde getirebilir ve finansal istikrarı tehdit edebilir (Ural, 2003: 11). Finansal küreselleşme döneminde, piyasalardaki riski artıran ve krizlere neden olan önemli faktörlerden biri hızla artan finansal yenilikler ve gelişen türev piyasalardır. Döviz kurları, faiz oranları ve temel malların fiyatlarında yaşanan dalgalanmalar ve belirsizlikler, ekonomilerdeki risk seviyelerini artırmıştır. Bu yüksek risk ortamında, sigortalanmaya ihtiyaç duyulmasıyla birlikte hedging işlemleri ve borçların/alacakların menkulleştirilmesi gibi uygulamalar geliştirilmiştir. Bu süreçte, birçok finansal yenilik ortaya çıkmış ve düzenlemelerden uzak piyasalar hızla gelişmiştir. Bu durum, finansal piyasaların ve hizmetler sektörünün ekonomideki öneminin reel sektöre göre artmasına yol açmıştır. Dolayısıyla, küreselleşmenin önemli bir sonucu, ekonomilerin finansallaşması olarak karşımıza çıkmaktadır (Dore, 2008: 1097).

Yeni dönemde, sermayenin birçok ülkeye kolayca giriş ve çıkış yapabilmesi, ekonomik yapıları ve finansal kurumların dengesini bozabilecek bir hızla hareket etmesine neden olmaktadır. Bu hızlı sermaye hareketleri, bir ülkedeki sektörleri veya hatta birçok ülkeyi krizin eşiğine getirebilir. Finansal krizler, diğer kriz türlerine göre çok daha hızlı bir şekilde ortaya çıkabilir ve yayılabilir. Örneğin, Asya krizi, Rusya krizi, Meksika krizi ve 2008'deki küresel kriz gibi yakın dönemde yaşanan krizlerde görüldüğü gibi, "kelebek etkisi" olarak adlandırılan bir etkiyle krizler hızla diğer sektörler ve ülkelere yayılmıştır. Bu durum, küresel ekonomideki bağlantıların ve finansal piyasaların karmaşıklığının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu gelişmeler, ekonomilerde risklerin yayılmasını sağlamaya yönelik adımları temsil etmektedir. Ancak, finansal yeniliklerin etkisiyle riskler yeniden dağıtılmakta ve kişi ve kurumlar arasında aktarılmaktadır. Ancak, tüm sistemi göz önünde bulundurduğumuzda, riskin tamamen ortadan kalkmadığını, hatta arttığını görmekteyiz. Risklerin bir kurumdan diğerine veya bir kişiden diğerine transfer edilmesi, bütün sisteme yayılarak daha geniş bir alanı etkilemesine yol açar. Bu durum, sistemik riskin artmasına ve krizlerin daha yaygın ve derin hale gelmesine neden olabilir. Bu nedenle, risk transferinin yalnızca bireysel düzeyde değil, bütün finansal sistem açısından titizlikle değerlendirilmesi gerekmektedir (Held vd., 1999: 233). Finansal sistemdeki kırılganlık, sürdürülemez bir noktaya geldiğinde krizler ortaya çıkar. Bu kırılganlık belirtileri arasında, borç finansmanının artması, uzun vadeli borçların kısa vadeli borca dönüşmesi ve varlık piyasalarındaki spekülasyon hareketlerinin artışı bulunur. Finansal sistem, ekonomideki kritik rolü nedeniyle, bankalara ve mevduat güvenliğine yönelik kaybolan güven duygusu, finansal yapıdaki zayıflıkları artırarak ekonominin krize sürüklenmesine katkıda bulunur. Bu durum, finansal istikrarın sağlanması ve krizlerin önlenmesi için güvenin yeniden tesis edilmesi ve finansal sistemin güvenilirliğinin artırılmasının önemini vurgular (Ural, 2003: 13).

Krizlerin çıkış nedenleri her ne kadar ekonomik ve mali olayların sonucu gibi görülse de yaşanan doğal afetler de (depremler, yangınlar, salgın hastalıklar vb.) krizlerin ortaya çıkmasında en az ekonomik ve mali olaylar kadar etkili olabilmektedir. Örneğin; Koronavirüs salgın hastalığı (Covid-19) küresel çapta ekonomik olarak hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülke ekonomilerinde yıkıcı bir etki yaratmıştır.

5. KRİZ ORTAMINDA EKONOMİ: TÜRKİYE VE DÜNYADAKİ BAZI ETKİLERİ

Bir finansal krizin ekonomi üzerindeki etkisini daha doğru bir şekilde anlayabilmek için krizin etkilediği iki farklı alanı birlikte değerlendirmek gerekir. Bunlardan ilki mali sektör üzerinde yarattığı etki yani finansal piyasalar üzerindeki etkisi, diğeri ise reel ekonomi üzerinde yarattığı etkidir.

Finans dünyası, bankacılık, sigortacılık, kiralama işlemleri, alacakların nakde çevrilmesi ve varlık yönetimi gibi çeşitli kurumları kapsar. Ekonomideki dengesizliklerin bu alanlardan kaynaklandığı durumlarda, yaşanan bu olumsuzluklara genelde finansal kriz ya da mali sektör krizi adı verilir. Bu tür krizler, piyasalarda ani ve büyük çaplı değer düşüşleri, bankalar arasında yayılan korku dalgaları veya döviz talebindeki keskin artışlar gibi belirtilerle kendini gösterir. Bankaların riskli yatırımlar sonucunda karşılaştıkları büyük zararlar ve bunun

sonucunda yaşanan iflaslar, finansal krizin klasik göstergelerindendir. Türkiye'nin 2001'deki ekonomik darboğazı da, bankaların yüksek riskli pozisyonlar alması ve kaynaklarını dar bir yelpazede toplaması nedeniyle geri dönüşü olmayan zararlara uğramasıyla karakterize edilen bir mali kriz örneğidir (Eğilmez, 2008: 51).

Türkiye'nin 2001 yılında yaşadığı finansal krizin bir benzerini Amerika 2008 yılında yaşamıştır. Krizle birlikte Amerika'daki birçok banka batarken ekonomiyi ayakta tutabilmek için ABD Merkez Bankası (Fed) piyasadan tahvil satın alıp piyasaya para sürerek talebi arttırmak suretiyle ekonomiyi canlandırmaya çalışmıştır. 2008 yılının Eylül ayının sonlarında, Amerika Birleşik Devletleri Kongresi, ekonomiyi rahatlatmak amacıyla 700 milyar dolarlık devasa bir finansal destek paketini onayladı. Bu fonlarla, donmuş kredi akışlarını yeniden harekete geçirmek, sarsılan bankaları kurtarmak ve ekonomik aktiviteyi teşvik etmek amaçlanmıştır. Ayrıca, piyasaya likidite sağlama çabalarına ek olarak, bankaların kredi verme kapasitelerini artırmak ve tüketicilere yardımcı olmak için merkez bankası faiz oranlarında indirimde gidilmiştir.

Türkiye'de ve küresel ölçekte, Covid 19 salgınının neden olduğu ekonomik sorunların çözümünde de maliye ve para politikaları öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, ekonomik sorunların çözümünde kullanılan maliye politikaları genellikle genişletici veya daraltıcı olarak sınıflandırılır.

Genişleyici mali politikalar, ekonominin canlandırılması için vergi kesintileri, vergi ödemelerinin ertelenmesi ve devlet harcamalarının artırılması gibi yöntemleri benimser. Buna karşılık, daraltıcı mali politikalar ekonomik büyümeyi yavaşlatmak ve enflasyonu kontrol altına almak için vergi oranlarını yükseltir ve kamu harcamalarını kısar. Covid-19 salgını sırasında uygulanan mali tedbirler, önceki kriz dönemlerinden ayrılarak, vergi indirimlerine değil, daha çok vergi ödemelerinin ertelenmesine ağırlık vermiştir. Bu strateji, ekonomik faaliyetleri desteklemek ve vatandaşların finansal yükünü azaltmak için tercih edilmiştir (Yavuz, 2020).

Covid-19 pandemisi sürecinde Türkiye, belirli sektörlerde üretimi desteklemek ve salgının vatandaşlar ile işletmeler üzerindeki etkilerini hafifletmek için çeşitli tedbirler almıştır. Bu tedbirler arasında şunlar bulunmaktadır:

- Piyasaya ek likidite sağlanarak 50 milyar lira tutarında kaynak sunulmuştur.
- KOBİ'leri desteklemek amacıyla devlet destekli alacak sigortası 25 milyon liradan 125 milyon liraya yükseltilmiştir.
- İşsiz kalan ve yardım talebinde bulunan 5,5 milyon aileye 1.000 lira nakdi yardım yapılmıştır.
- 120 bin firmaya toplamda 108 milyar lira finansman desteği sağlanmıştır.
- Muhtasar, KDV ve SGK ödemeleri 6 ay süreyle ertelenmiştir.
- İşletmelere 154 milyar lira finansman tahsisi yapılmıştır (Yıldız ve Uzun, 2020, s. 36-37).

Bu mali ve parasal politikalar, küresel salgının yol açtığı ekonomik zorlukları azaltmak ve kamu harcamalarındaki artışı dengelemek amacıyla hayata geçirilmiştir.

Krizin reel ekonomi üzerindeki etkileri derinleşerek büyümeyi, ticaret hacmini ve sermaye hareketlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Küresel çapta büyüme oranlarında yaşanan düşüşler, işsizlik oranlarında ciddi artışlara yol açmıştır. Özellikle petrol ve gıda fiyatlarındaki artışlar, enflasyonu yükselterek ekonomik büyümeyi ve sosyal refah düzeyini olumsuz etkilemiş ve kriz nedeniyle ortaya çıkan likidite sıkışıklığı yatırımları zayıflatmış ve gelişmiş ülkelerde yaşanan durgunluk, uluslararası ticarete önemli bir daralmaya neden olmuştur (Köse, 2012: 96).

2001 yılında ülkemizde yaşanan ve bankacılık krizi olarak da ifade edilen krizin reel ekonomi üzerinde nasıl bir etki yarattığını görmek için krizin patlak verdiği andan itibaren 1 haftalık süreçte yaşananlara bakmak yeterli olacaktır. Bu bir haftalık süreçte; faiz oranları yüzde 7500'e kadar fırlamış, 15 bine yakın şirket iflas etmiş, bankacılık sistemi kilitlenmiş, ödemeler sistemi ilk defa arka arkaya dört gün çalışmamış, işsizlik oranında ciddi bir artış yaşanmış ve 1,5 milyona yakın kişi işini kaybetmiştir. Ayrıca Türk Lirası'nın alım gücü üçten bire düşmüş, enflasyon oranı yüzde yetmiş aşmış ve ekonomi ise yüzde dokuz küçülmüştür.

2001 Şubat krizinden hemen sonra Acil Önlem Paketi açılmış, Haziran 2001'de de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ilan edilmiştir. Bu program 2001- 2002 için oluşturulmuş, daha sonra 2002-2004 yıllarını kapsayacak şekilde revize edilmiştir. Bu programla birlikte BDDK, SPK, TMSF gibi denetleyici kurumların yapısında büyük

reformlara gidilmiş, mali disiplini sağmaya yönelik olarak ise 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu çıkarılmıştır. Yine bu programla kamu kesimi reformları yapılmış, faiz dışı fazla verme hedefine yönelik bütçeye geçilmiş ve 2002- 2006 yılları arasında örtük enflasyon hedeflemesi, 2006 yılından sonra da açık enflasyon hedeflemesi uygulanmıştır (Serin ve Bastı, 2001:1216).

Krizlerin gerek reel ekonomi üzerinde gerekse de finansal sektör üzerinde yarattığı olumsuz etki, az gelişmiş ülkelerde gelişmiş ülkelere nazaran daha fazla hissedilmektedir. Öyle ki ekonomisi sadece tarıma dayalı, ekonomik dinamiklerin yeterince güçlü olmadığı ve yoksulluğun ülke geneline yayıldığı bu ekonomiler krizlerden daha ağır bir yara alarak mevcut durumundan da kötü bir hale gelebilmektedir. Bu noktada 27 Aralık 1945 yılında kurulan ve temel amacı ekonomik kalkınma ve yoksullukla mücadele olan Dünya Bankasına bu noktada büyük görevler düşmekte olup, dünya refahının sağlanması noktasında da anahtar bir rol oynamaktadır.

Kriz dönemlerinde, tüketimdeki daralma belirgin bir şekilde görülür. Genellikle ekonominin büyüme gösterdiği ve faiz oranlarının düşük olduğu dönemlerde, ucuz kredi imkanlarıyla dayanıklı tüketim mallarına olan talep artar. Ancak, kriz döneminde faizler hızla yükselir, bu da kredili mal alımlarını pahalılaştırarak tüketimi azaltır. Ayrıca, kriz döneminde işsizlik artışı ve ekonominin daralmasıyla birlikte talep daha da düşer. İşletmeler ürettiklerini satamaz hale gelir, maliyetler artar ve üretimi azaltabilir veya durdurabilirler. Bu da işten çıkarmalar, ücretsiz izinler gibi sonuçları doğurabilir (Delice, 2003: 63).

Finansal krizler, bireylerin tasarruf eğilimlerini olumsuz etkiler. Bu durum, paranın değerinin sürekli düşmesiyle birlikte, tasarruf edilen miktarın zamanla reel değerinin azalacağı endişesiyle gerçekleşir. Bu nedenle, insanlar tasarruf etmek yerine genellikle arsa, bina, altın, dayanıklı tüketim malları veya döviz gibi daha güvenli yatırım araçlarını tercih ederler. İç tasarruflar bir ülkede hem gönüllü hem de zorunlu tasarruflardan oluşur. Finansal krizler ise genellikle zorunlu tasarruf niteliği taşır çünkü artan fiyatlar nedeniyle insanlar aynı gelire daha az mal satın alabilirler, bu da sabit gelirlerin satın alma gücünün azalmasına neden olur (Hepaktan ve Çınar, 2001: 158).

6. YENİ DÜNYA DÜZENİNDE DENETİM

Tarih öncesi dönemlere dayanan denetim uygulamaları, M.Ö. 3000 yıllarına kadar izlenebilmektedir. Eski Mezopotamya'daki hükümdarlar, devletin tahıl depolarının düzenli olarak sayılmasını ve görevlilerin faaliyetlerinin gözden geçirilmesini sağlamak amacıyla yazıcılarına özel yetkiler tanımışlardır. Arkeolojik keşifler, o dönemlerde devlet malzemelerinin kayıtlarının ve yönetim işlemlerinin sıkı bir şekilde gözetim altında tutulduğunu belgelemektedir. Benzer şekilde, antik Mısır ve Roma uygarlıklarında da, kamu hesaplarının denetlenmesi ve mali işlemlerin kontrolü için gelişmiş hesap doğrulama ve denetim mekanizmaları oluşturulmuştur (Bezirci ve Karasioğlu, 2011: 573).

Denetimin kökenleri, insanların toplumlar oluşturarak bir arada yaşamaya başlamasıyla birlikte eski dönemlere kadar uzanmaktadır. Ancak, sanayi devrimiyle birlikte ekonomik hayatın canlanması ve kamu otoritesinin bu sürece farklı şekillerde müdahil olması, denetimin önemini daha da artırmıştır. Bu dönemde, kamunun karar ve eylemlerinin denetlenmesi, yönetim sürecinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Dolayısıyla, denetimsiz bir yönetim süreci eksik kalmış sayılır (Bozkurt, 2013: 56-57).

Günümüzde ekonomik, mali ve sosyal ilişkilerin uluslararası alanda küreselleşmesi, bilgi teknolojilerinde meydana gelen hızlı gelişmeler ve bu gelişmelerin bir sonucu olarak özellikle gelişmekte olan ülke ekonomilerinin dışa açık yapısı, birçok ülkenin ekonomisinde kırılgan bir yapının oluşmasına sebep olmuştur. Gerek makro gerekse de mikro faktörler sonucunda oluşan bu kırılgan yapı uhdesinde birçok ekonomik ve mali riski barındırmaktadır. Bu sebeple ekonominin denetimi, hükümetlerin üzerinde ciddiyetle durması gereken bir konu olmakla birlikte her türlü risk ve krize karşı etkin denetim mekanizmalarının hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Mevcut mali ve ekonomik yapıdan hareketle denetimi; "Ekonomik faaliyet ve olaylarla ilgili karar ve süreçleri önceden belirlenmiş göstergelere dayanarak inceleyen ve sonuçlarını gerek kamuoyuna gerekse karar alıcılara tarafsız ve objektif şekilde açıklayan bir yönetim sürecinin parçası" olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır.

Denetim, bilgi ve teknoloji çağını yaşadığımız son dönemlerde geleneksel yöntemlerden çıkarak teknolojiye uygun bir yapıya bürünmeye doğru evrilmektedir. Bu gelişmeler emek gücünün tasarrufunu sağlayarak bilgiye ulaşmayı daha kolay hale getirmiş ve denetimin daha etkin, ayrıntılı ve kolay bir şekilde yapılmasına olanak sağlamıştır. Bu nedenle bundan sonraki süreçte özellikle yüksek denetim kurumlarının denetim faaliyetlerini teknolojiye uygun şekilde ayak uyduracak şekilde kurgulaması gerekmektedir.

Özellikle 2019 yılının Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve hızlı bir şekilde tüm dünyaya yayılan Covid-19 pandemisi gerek kamuda gerekse de iş dünyasında çalışma alışkanlıklarının değişmesine etki etmiş, denetimde ise teknolojinin de sağladığı imkânlar ölçüsünde yeni bir denetim kültürü doğmasına neden olmuştur. Denetim faaliyetleri yönüyle bu kültür her ne kadar eski denetim anlayışını tamamen ortadan kaldırmamış olsa da denetim sürecinin önemli bir parçası olan bilgi ve belgelerin yerinden denetiminin uzaktan yapılmasına, fiziki ortamdaki belge ve evrakların bilgisayar ortamına aktarılacak daha hızlı analizini sağlayacak bilişim programlarının geliştirilmesine, bilgisine ihtiyaç duyulan kişilerle yapılacak her türlü toplantı ve görüşmenin yüz yüze görüşme yerine uzaktan görüntülü görüşme ile gerçekleştirilmesine olanak sağlamıştır.

7. DENETİMİN AMACI VE KAPSAMI

Denetimin amacı, denetimin neden gerekli olduğu ile ilgilidir. Sorunun cevabı araştırıldığında denetimin hedefi; süreklilik sağlama, önleme, düzeltme, denetim sonucu yapılan öngörüye göre reform yapma, denetlenen birim içinde mevcut duruma oranla daha iyi ve yararlıyı arama, uygulamadaki olumsuzlukların ortaya çıkarılabilmesini sağlama olarak görülmektedir (Bozkurt, 2013: 57-58). Mali denetimin başlıca amaçları ise; kamuoyunu bilgilendirerek toplum yararına nitelikli hizmet sunmak, kamunun faaliyetlerinin yasalara uygun olmasını sağlamak, kamu yönetiminde verimliliği arttırmak ve mali araçları kullanarak maliye politikası hedeflerine ulaşmaktır.

Bir ülke ekonomisinin en temel hedeflerinden ikisi büyüme ve kalkınmadır. Büyüme ve kalkınma hedeflerinin gerçekleşmesi ise o ülkedeki mevcut kaynakların etkin ve verimli kullanılmasını, israf ekonomisinden kaçınmayı ve harcamalarda şeffaflığın sağlanmasını gerektirmektedir. Bu sonuçlara ulaşmada da mali denetime ihtiyaç olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Denetimin kapsamı ise yapılacak denetimin türüne, yerine, konusuna ve mevcut şartlara göre farklılık göstermektedir. Özellikle finansal piyasa kaynaklı krizler başta olmak üzere ekonomide yaşanan pek çok krizde denetim, krizin ortaya çıkmasına neden olabilecek risklerin önceden tespit edilmesi, tespit edilen risklere yönelik alınacak karar ve uygulanacak politikaların belirlenmesi ve sonuçlarının izlenerek belirli periyotlar halinde raporlanmasını kapsamaktadır. Bu yönüyle denetim, bir ekonomide yaşanabilecek olası her türlü mali kriz ile mücadelede yönetim sürecinin hassas bir parçasıdır.

8. KRİZLERLE MÜCADELEDE DENETİMİN YERİ VE ÖNEMİ

Denetim, gerek ekonomide gerek kamu yönetiminde gerekse de finansal piyasalarda karşılaşılabilecek her türlü olası risklerin önceden belirlenmiş ilkeler çerçevesinde ortaya konulması, bu riskler sebebiyle yaşanabilecek olumsuzlukların bertaraf edilerek ortadan kaldırılması ve kamuya veya ekonomiye yönelik alınan veya alınacak her türlü kararın beklentilere uygun olarak sağlıklı sonuçlar doğurabilmesi için son derece önemli bir yönetim gücüdür. Bu gücü elinde bulunduran ve her ekonomi modelinde etkin bir şekilde kullanabilecek olan temel aktör ise devlettir.

Devlet gerek kendi bünyesinde gerekse de başta özel sektör olmak üzere diğer alanlarda denetim ve gözetim faaliyetlerini etkin bir şekilde yerine getirmelidir. Özel sektörün denetimden yoksun olması veya denetimin bu alanlarda yetersizliği olası krizleri derinleştiren etkenlerin başında gelmektedir. Bu yüzden özel sektörün faaliyetlerinin kontrol edilmesi, kapasite ve yetkinliklerinin gözetimi ve sektörün etkinliğinin artırılması son derece önemlidir.

Bir ülke ekonomisinde devletin ağırlığı uzun yıllardır farklı iktisatçılar tarafından tartışılacak bir konudur. Klasik bakışın aksine ekonomiye yön veren politikanın maliye politikası olduğunu ve devletin her daim ekonominin başında bulunması gerektiğini ileri süren Keynesyen liberal anlayış, ekonomi için devletin gerekliliğini ortaya koymuştur. Piyasaların tek başına denetimsiz bir şekilde bırakılması ve güçlü iç denetim mekanizmalarından yoksun olması yaşanabilecek krizlerin etki alanını ve derinliğini kuvvetlendirmektedir.

Türkiye'de 2001 yılında yaşanan ve ardından hem mali hem de ekonomik yapıda büyük ve köklü değişikliklere neden olan finansal piyasa kaynaklı kriz, finansal yapının denetimi ve gözetimi için Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) ve Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) gibi bazı bağımsız idari denetim otoritelerinin varlığının güçlendirilmesini zorunlu kılmıştır. Finansal sistemin tamamen kamunun kontrolünde olmayan, ancak kamunun gözetim ve denetimine tabi çalışması olası krizlere karşı bir kontrol mekanizması olarak düşünülmüştür. Yine

yaşanan kriz ortamında kamu maliyesine disiplin kazandırmak için hükümet tarafından 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nu yürürlüğe konularak kamuda hesap verilebilirlik ve saydamlık sağlanmaya çalışılmıştır. Kamu mali yönetimine istikrar ve sürdürülebilirlik kazandırmak olası krizlerin yıkıcı etkisini azaltan temel unsurlardandır. Ayrıca kriz ortamında hükümet tarafından açıklanan rasyonel program ve paketler de krizden çıkışı sağlayan önemli faktörlerdendir. Bu durum bize gösteriyor ki hem reel ekonomide hem de finansal piyasalarda devletin varlığının ve uygulayacağı politikaların, yaşanabilecek olası krizlerle mücadeledeki rolü büyüktür. Bu yüzden devletin yönetim sistemindeki temel gücü olan denetim ve kontrol mekanizmalarının etkin işleyişi ülke ekonomisi ve piyasalar açısından son derece önemlidir. Sağlıklı bir ekonomik denge oluşturmak için, ülkenin kendi özel koşullarına uygun, sosyal içerikli ulusal ekonomik politikalar belirlenmeli ve bu politikalar istikrarla uygulanmalıdır. Siyasi sebepler yüzünden siyasi istikrarın bozulmasına ve hükümetlerin zayıflamasına izin verilmemelidir (Fırat E, 2009: 501-524).

Küresel kriz ve sonrasında AB ve üye ülkelerin tepkisi, AB'nin ekonomik yönetiminde kapsamlı reformlara ihtiyaç duyulduğunu açıkça göstermiştir. Bu reformların en önemlilerinden biri de Denetim Otoriteleri'nin kurulmasıdır. Avrupa Bankacılık Otoritesi, Avrupa Sigorta ve Emeklilik Otoritesi ve Avrupa Menkul Kıymetler ve Piyasalar Otoritesi gibi kurumlar, yeni denetim yapıları oluşturarak finansal sistemin daha güvenli, daha kusursuz ve daha şeffaf olmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu özerk kurumlar, ulusal makamlara ve finansal kuruluşlara yönelik belirli kuralları düzenlemek, ulusal denetim makamları arasındaki sorunları çözmek ve arabuluculuk yapmak gibi görevleri üstlenmiştir (AB Bakanlığı, 2011: 5-7).

Denetime daha evrensel bir yapı kazandırmak ve denetimin uluslararası düzeyde genel çatısını oluşturmak küresel ekonomide yaşanabilecek krizlerle mücadelede atılacak adımların başında gelmektedir. 2007 krizi bize gösterdi ki bir ülkede yaşanan kriz sadece o ülkeyi değil kısa süre içinde diğer ülkeleri de etkilemekte ve hatta krizin ortaya çıktığı ülkede yaşanan sonuçlardan diğer ülkelerde daha kötü sonuçlara bile sebep olabilmektedir. ABD ile başlayan ve başta Yunanistan olmak üzere tüm Euro bölgesini etkileyen bu kriz, finansal yapının denetiminde genel kuralların belirlenmesi, denetimde uluslararası birlikteliğin sağlanması ve yaşanabilecek riskler karşısında atılacak adımların önceden belirlenmesinde yeni denetim yapılarının krizlerle mücadelede gerekliliğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Devletin düzenleyici rolünün işleyişindeki zaafların ve denetim mekanizmalarında yaşanan etkinsizliğin de krizlerin ortaya çıkmasında etkisi büyüktür. Bu yüzden krizle mücadele arayışlarında bu alana ağırlık verilmesi gerekmektedir. Bu nedenle ulusal yönetimler ve uluslararası kuruluşlar, mevcut denetim mekanizmalarını güçlendirme yoluna gitmişlerdir (Köse, 2012: 99).

Küreselleşme ile birlikte ekonomik ve finansal yapıda meydana gelen değişimler işletmelerin faaliyet alanlarının genişlemesine ve faaliyetlerinin daha da karmaşık bir hale gelmesine sebep olmuştur. Bu karmaşıklık ise piyasada faaliyet gösteren işletmeler açısından enformasyon sorunu yaratmış, işletmelerin finansal tablolarına olan güvenirliliği de olumsuz yönde etkilemiştir. Bu yüzden karar alıcılar açısından doğru ve güvenilir bilgiye duyulan ihtiyaç zamanla daha fazla olmuş ve bu durum tam ve sağlıklı bilginin kaynağını oluşturan denetimin önemini bir kat daha arttırmıştır.

Finansal krizler, finansal kurumların gözetim ve denetiminin önemini vurgulamıştır. Bu süreçte, düzenleyici ve denetleyici otoritelerin ve piyasaların daha aktif ve etkin bir rol üstlenmesi gerektiği açıkça görülmüştür. Regülasyon, denetim ve piyasa disiplini birbirini tamamlayıcı niteliktedir, alternatif değil. Dolayısıyla, istikrarlı bir finansal sistem için, finansal piyasa aktörlerine uygun teşviklerin oluşturulması önemlidir (Delice ve Doğan, 2004: 101).

Türkiye'deki finansal düzenlemelerin evrimi, 2011 yılında önemli bir dönüm noktasına ulaşmıştır. Bu yıl, finansal sistemdeki şeffaflığı ve hesap verebilirliği artırmak amacıyla Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) adında yeni bir düzenleyici otorite hayata geçirilmiştir. KGK'nin temel misyonu, borsada işlem gören şirketlerden bankalara ve sigorta firmalarına kadar, çeşitli büyüklükteki finansal kuruluşların faaliyetlerini denetleyerek, doğruluk ve güvenilirlik standartlarını yükseltmek ve finansal raporlamada karşılaştırılabilirliği sağlamaktır.

Günümüzde küreselleşen finansın bir sonucu olarak ise, sermaye herhangi bir sınırlamaya tâbi olmaksızın ülkeler arasında serbestçe dolaşabilmektedir. Bu durum gerekli önlemlerin alınmaması durumunda ulusal ve uluslararası anlamda finansal risk faktörlerini daima gündemde tutacaktır. Bu nedenle olası krizlere karşı alınabilecek önlemler arasından daha çok finansal riskleri ortaya çıkmadan engelleyecek olanların seçilmesi daha isabetli olacaktır.

Bunların başında finansal kurumlar için sermaye ve likidite standartlarının belirlenmesi, kamuyu aydınlatma uygulamaları ile denetim ve gözetim işlevinin ulusal anlamda etkinliğinin ve uluslararası anlamda koordinasyonunun sağlanması gelmektedir.

Küresel finansal düzenin sağlığı, denetim süreçlerinin kalitesine ve bunların standartlaştırılmasına bağlıdır. Dünya genelinde üretilen finansal verilerin birbiriyle uyumlu ve standart olması, ekonomik dengenin korunmasında kritik bir rol oynar. Etkili bir finansal piyasa işleyişi için, yatırımların sınırlar ötesi güven içinde dolaşımı ve piyasa risklerinin minimize edilmesi amacıyla, uluslararası kabul görmüş denetim ilkeleri ve standartlarının evrensel olarak benimsenmesi ve etkin bir şekilde uygulanması şarttır. Bu, hem yatırımcı güvenini artırır hem de finansal istikrarı güçlendirir.

2019 Aralık ayında başlayan Covid-19 salgının insan sağlığı üzerindeki etkisinin yanı sıra ülke ekonomileri üzerinde yarattığı etki de ayrıca üzerinde durulması gereken diğer önemli bir konudur. Salgın ortaya çıkmadan önce dünya ekonomisi bir toparlanma eğilimine girmiş ve ticari alanda ülkeler arasında yaşanan gerginliklerde ılımlı politikalar izlenmeye başlanmıştı. Ancak salgının etkisiyle büyüme tahminlerindeki olumlu gelişmeler birdenbire tersine dönmüştür. Bu nedenle salgın sonrası dönemde küresel ekonomiye ve finansal piyasalara istikrar kazandırmak, güveni arttırmak, salgının derin ve uzun süreli olumsuz ekonomik etkilerini önlemek ancak kararlı ve eşgüdümlü politikaların hayata geçirilmesi ile mümkündür. Söz konusu bu amaçlara ulaşmak için de düzenleyici ve denetleyici kurumların yürüteceği faaliyetler son derece önemlidir. Bu faaliyetler de ekonomik faaliyetlerin devamlılığını sağlayarak finansal istikrarı ve bankacılık sisteminin sağlığını korumayı amaçlamalıdır (Tosunoğlu ve Kasal, 2020: 36-37).

Dijital çağın etki alanlarının genişlemesi ile birlikte finansal piyasalarda risk ve getiri beklentilerine göre birçok yasal ve yasal olmayan finansal ürün gelişmiştir. Bu ürünlerin başında da sanal para olarak ifade edilen ve günümüzde kullanım alanı her geçen gün artan kripto paralar gelmektedir. Kripto paralar, bağımsız doğalarıyla dikkat çekerler; zira hiçbir merkezi bankaya tabi olmadıkları için, ulusal ekonomilerin dalgalanmalarından etkilenmezler. Sahipleri anonim kaldığından ve merkezi bir denetim mekanizması olmadığından, hesapların dondurulması ya da müdahale edilmesi gibi durumlar mümkün olmaz. Bu özellikler, kripto paraları gizlilik gerektiren işlemlerde, vergiden kaçınma stratejilerinde ve yasa dışı finansal faaliyetlerde tercih edilen bir araç haline getirir. Bu durum pek çok ülke ekonomisi için hem mali hem de ekonomik birçok riski uhdesinde barındırmaktadır. Bu yüzden her tür finansal ürünün denetim altında bulundurulması ve buna yönelik bir denetim-takip mekanizmasının kurulması, finansal ve ekonomik sistem içindeki olası risklerin önlenmesi ve bu risklere karşı gerekli tedbirlerin alınması açısından son derece önemlidir.

Denetim süreçleri, şeffaf ve hesap verebilir yönetim yapısının temel taşlarından biri olarak kabul edilir. Krizlerden alınan derslerin uygulanması ve benzer durumların tekrar etmesini engelleyecek sistemlerin oluşturulmasında denetim, hayati bir rol oynar. Bu nedenle, denetim mekanizmalarını güçlendirmek, kriz yönetimi stratejilerinin merkezinde yer alır ve bu alandaki etkinlik, toplumun genel refahı için büyük önem taşır (Köse, 2012: 99). Böylece bir ülke ekonomisinde yaşanan krizin yaratacağı kötü sonuçlarda en asgari seviyeye indirilmiş olacaktır.

9. SONUÇ

Finansal krizler, ekonominin temelini sarsan ve piyasaların düzenli çalışmasını engelleyen, derin ve geniş çaplı ekonomik daralmalardır. Her bir finansal krizin arkasında farklı tetikleyiciler bulunsa da, genellikle uygunsuz makroekonomik politikalar, ekonomik dengesizlikler, finansal sistemdeki kırılmalıklar ve dış ekonomik şoklar gibi unsurlar bu tür krizlerin ana nedenleri arasında yer alır.

Bunun yanı sıra ekonomide liberal anlayışın güçlenmesi ile birlikte finansal yapı, asimetrik bilgi ve piyasa başarısızlıklarının sebep olduğu ciddi sorunlarla karşılaşmış, yaşanan bu sorunlar da finansal piyasa kaynaklı krizlere yol açmıştır. Ayrıca finansal sistemin denetimden yoksun bırakılması veya var olan denetim mekanizmalarının etkinsizliği de mali krizlerin ortaya çıkmasında rol oynayan diğer önemli etkenlerin başında gelmektedir.

Küreselleşme ve bunun bir sonucu olan liberalizasyon ile birlikte daha kırılgan hale gelen ekonomik ve finansal sistemler, dünya ülkelerinin yaşanabilecek olası krizlere karşı daha temkinli davranmalarını gerekli kılmıştır. Bu ihtiyatlılık, ekonomik ve finansal sistemlerdeki riskleri tespit ederek mevcut risklere karşı daha doğru ve rasyonel politikalar geliştirme ve sistemin etkin işleyişini sağlama noktasında denetimi ve gözetimi zorunlu bir unsur haline getirmiştir.

Son küresel krizin, denetim mekanizmalarının iyi olduğunu söyleyen Amerika’da ortaya çıkması ve gelişmiş ülke ekonomilerini de ciddi biçimde etkilemesi denetim mekanizmalarında yeni anlayışların ve yapıların gerekliliğini ve denetimin krizlerle mücadeledeki anahtar rolünü bir kez daha açıkça ortaya koymuştur. Günümüz gelinen noktada ülkeler açısından hem mali hem de ekonomik açıdan denetimin kalitesini güçlendirmek, teknoloji ile desteklenen bir denetim yapısı inşa etmek, denetimde objektifliği ve güveni sağlamak ve katma değer yaratacak denetim politikalarını hayata geçirmek son derece önemlidir.

Krizlerin nedenleri, türleri ve sonuçları ne olursa olsun yüksek denetim kurumlarına gerek kriz anında gerekse krizden sonraki süreçte krizlere karşı politika üretmede, üretilen politikaların uygulanmasında ve sonuçlarının analiz edilmesinde önemli görevler düşmektedir. Kamunun riskli alanlarının belirlenerek kurumları bu konularda tedbirler almaya yönlendirmek, kurumlarda teknolojik alt yapının oluşturulmasına destek olmak, erken uyarı sisteminin oluşturulmasında ve uygulanmasında etkin rol üstlenmek yüksek denetim kurumlarının yeni denetim anlayışında en belirgin özellikleri olacaktır. Gerçekleştirilen performans denetimleri aracılığıyla kurumların riskli alanlar üzerine yoğunlaşarak tedbir almalarını sağlamaları, aynı hizmeti yerine getirecek kurumlar arasında koordinasyonun sağlanarak iş birliğinin geliştirilmesi ve risklerin bölüştürülmesi krizin türüne ve boyutuna göre hazırlıklı olmayı sağlayacaktır.

Bu nedenle başta gelişmiş ülke ekonomileri olmak üzere pek çok ülkenin bu amaçlara yönelik kalıcı adımlar atarak bundan sonraki süreçlerde yaşanabilecek olası krizlere karşı; katma değeri yüksek, günümüz finansal piyasa yapısına uygun, standart ve ilkeleri daha güçlü ve evrensel çatısı oluşturulmuş bir denetim yapısı kurmaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AB Bakanlığı (2011), Avrupa Birliğinde Yeni Denetleyici Otoriteler, T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, Kasım, Ankara.
- Akerlof, George (1970), “The Market for Lemons: Quality, Uncertainty, and the Market Mechanism”, The Quarterly Journal of Economics, Vol.84, No.13, 488-500.
- Barret AO, P. (2010), “Performance Auditing-What Value”, Public Money and Management, Vol: 30 Issue: 5.
- Bell, J.ve Darren P. (2000), “Leading Indicator Models of Banking Crises – A Critical Review”, Financial Stability Review, Bank of England, s.124.
- Bezirci, M. ve Karasioğlu, F. (2011), “Türkiye’de Denetimin Tarihsel Gelişimi”, Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 21.
- Bozkurt, P. (2013), “Denetim Kavramı ve Denetim Anlayışındaki Gelişmeler”, Denetim Dergisi, Kamu İç Denetçileri Derneği, Sayı: 12.
- Delice, G. (2003), “Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif ”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 20, Ocak-Haziran 2003.
- Delice, G. ve Doğan, A. (2004), “Finansal Regülasyon ve Piyasa Disiplini”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı: 1.
- Eğilmez, M. (2008), Küresel Finans Krizi, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Er, S. (2011), “Finansal Krizleri Önleme Aracı Olarak Finansal Sektörün Regülasyonu, Mortgage Krizi ve Türkiye”, Maliye Dergisi, Sayı: 160.
- Fırat, E. (2009), Türkiye’de 1980 Sonrası Yaşanan Üç Büyük Kriz Ve Sonuçlarının Ekonomi-Politiği. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 9(17), 501-524.

- Hepaktan, C. E. ve Çınar S. (2011), “Mali Krizler ve Son Mali Krizin Reel Sektöre Etkileri” Dumlupınar Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 30 (Ağustos).
- İbiş, E. (2013), 2001 Krizi: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Etkileri, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Köse, H. Ö. (2012), “Küresel Krizle Mücadelede Denetimin Önemi ve Yüksek Denetim Kurumlarının Rolü”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:12, Sayı: 3.
- Mishkin, F. S. (1996), “Understanding Financial Crises: A Developing Country Perspective”, NBER Working Paper Series, No. 500, Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research.
- Öztürk, S. ve Gövdere, B. (2010), “Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 1.
- Serin, Vildan ve Eyüp Bastı (2001), “Gelişmekte Olan Ülkelerde Görülen Finansal Krizlere Getirilen Teorik Açıklamalar ve Türkiye Örneği”, Yeni Türkiye, Ekonomik Kriz Özel Sayısı II, Semih ofset, Ankara, 2001.
- Turgut, A. (2007), “Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler”, TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Cilt: 20, Sayı: 4-5, Kasım 2006/Şubat 2007.
- Tosunoğlu, Ş. ve Kasal, S. (2020), “Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgını ve Sağlıklı Küresel Ekonomi için Politika Uygulamaları: IMF'nin Rolü” Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi Cilt: 2 Sayı: 1.
- Ural, M. (2003), “Finansal Krizler ve Türkiye”, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Cilt:18 Sayı: 1.

Atf için / for cited: Şengül, F. (2024). Modernleşme Ekseninde Kadın İnşası: 1956-1976 Hayat Mecmuası Örneği. Journal of Vocational and Social Sciences of Turkey, Yıl: 6, Sayı: 15, Ağustos 2024, s.52-73.

MODERNLEŞME EKSENİNDE KADIN İNŞASI: 1956-1976 HAYAT MECMUASI ÖRNEĞİ

Figen ŞENGÜL¹

ÖZ

İçinde bulunduğumuz toplumsal yapı kadın olsun erkek olsun hepimizin kişilik özelliklerini ve tüketim alışkanlıklarını biçimlendirmektedir. Ancak Osmanlıda tarihsel süreç boyunca kadın toplumsal yapı içerisinde her dönem konjonktürel koşullara göre farklı biçimde bazen bir tüketim nesnesi bazen de sürecin öznesi konumuna getirilmiş; adeta içinde bulunduğu toplumsal yapı tarafından bir inşa aracı olarak kullanılmıştır. Bu inşa Batılı kadın, Cumhuriyetçi kadını, Modernist kadın şeklinde her dönem farklı bir niteliğe bürünerek eklenmelerle devam etmektedir. Nitekim kadın farklı nitelikleri bünyesinde barındırmaya ve toplumsal yapıyı bu nitelikler nezdinde temsil et(tiril)meye devam etmektedir. Günümüzde bu temsil ise medya aracılığıyla kitlelere aktarılmaya devam etmektedir. Medyanın sahip olduğu bu inşa gücü kadının bu süreçteki konumu sosyal inşa kuramı nezdinde irdelenerek ve *Hayat mecmuası* çerçevesinde veriler içerik analizi yapılarak bu verilerde frekans analizi tabloları oluşturulup kelimelerin kullanım sıklığına göre hangi temaların ele alındığı ve bu temalarda kadının konumu irdelenmektedir. Ardından kadın temalı içeriklere söylem analizi yapılarak bu inşa süreci ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu araştırma ile 1957 ve 1976 yılları arasında magazin haberciliğinin ilk örneği olan *Hayat Mecmuası* üzerinden kadın kimliğinin bu yıllar içerisinde yaşadığı değişim ve toplumsal roller nezdinde nasıl konumlandırıldığı ele alınarak tarihsel süreçte insanın toplumsal perspektifte nasıl işlendiği aydınlatılmaya çalışılacaktır. Tanzimat ile birlikte modernleşme hareketlerinin sonucu kadın kimliği inşa süreci cumhuriyet döneminde devam etmektedir. Bu çalışma ile erken cumhuriyet döneminin ardından ilerleyen süreçte bu insanın nasıl bir seyir izlediği döneminin ilk örneği olan magazin dergisi üzerinden toplumsal rollerin irdelenmesiyle somutlaştırılacaktır. Literatürde "*Hayat Mecmuası*" üzerinden kadın kimliği inşasının ele alındığı bir çalışma bulunmaması birlikte bu çalışmayla literatürdeki bu açık giderilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hayat Mecmuası, Kadın, Modernleşme, İnşa, Toplumsal Cinsiyet, Dergi.

JEL Sınıflandırma Kodları: B54, O31, I29.

THE CONSTRUCTION OF WOMAN ON THE LINE OF MODERNIZATION: THE EXAMPLE OF HAYAT MAGAZINE (1956-1976)

ABSTRACT

The social structure we live in shapes the personality traits and consumption habits of all of us, men and woman. However, throughout the historical process in the Ottoman Empire, women were sometimes positioned as an object of consumption and sometimes as the subject of a process in the social structure, in different ways depending on conjunctural conditions in each period; It was almost used as a construction tool by the social structure in which it existed. Western women, Republican women, Modern women etc. Woman was reformed to continue on each period. This nowadays continued via media. The power of the construction of media, the placement of the woman in this process will be examined with social construction and the results will be analyzed with content analyzing and critical discourses within *Hayat Magazine*. Consequently, this constructivism process will be illuminated with all its parts. By discussing how women were positioned through *Hayat magazine*, the first example of magazine journalism, 1956-1976, and how the female identity was positioned in the terms of the changes and social roles it experienced during this years it will be tried to shed light on how the construction was handled in social perspective in this historical process. The process of building women's identity as a result of modernization movements with Tanzimat continues during the Republic period. In this study, the course of this construction during the republication period will be concretized by examining social roles through the tabloid magazine, which is the first example of the period. Although there is no study in

¹ 0000-0003-1962-0560, Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, figen.sengul@hbv.edu.tr

the literature that deals with construction of women's identity through life magazine, this gap in the literature will be tried to be eliminated with this study.

Keywords: Hayat Magazine, Woman, Modernization, Construction, Gender, Journal.

JEL Classification Codes: B54, O31, I29.

1. GİRİŞ

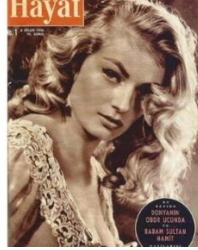
“Bireyin (öznenin) çevresiyle ilişkisi hiçbir zaman ötekenden (mekân ve kültür) ayrı düşünülemez... Mekân ve kültür bireyin üzerinde, kendilik algımızı kurmamızda gerekli olan aynalama ilişkisini oluşturabilecek yegâne toplumsal yapılardır. Toplumsal bir varlık kendini sadece bu aynalarda görebilir. Aynasına göre görüntü aslından daha kalın ya da ince görünebilir. Mekân bir ayna olarak kendi yapısına göre görüntüyü değiştirerek yansıtabilir” (İzmir,2015, s. 13).

İçinde bulunduğumuz toplumsal yapı kişilik özelliklerimizi, tüketim alışkanlıklarımızı, kendilik algımızı biçimlendirmektedir. “Yüz yüze geldiğimiz güç, öteki (kültür) bizi her zaman biçimlendiren kap olduğundan dolayı kendimizi daha iyi tanıyabilmek için öncelikle nasıl bir kabın içinde olduğumuzu iyi analiz etmemiz gerekir” (İzmir,2015, s. 13). Modernleşme süreciyle birlikte kadının süreç içerisinde öteki olarak konumlandırılan özelliklerinden soyutlanarak yeniden konumlandırıldığı ve toplumsal normlara göre yeniden biçimlendirildiği görülmektedir. Kadının içinde yaşadığı toplumun koşullarına göre kendilik algısının biçimlendiği, değiştiği ya da biçimlendirildiği bu minvalde toplumsal cinsiyet kalıplarının revize edildiği görülmektedir. Bu durum Osmanlıdan günümüze modernleşme sürecinin her evresinde gözlemlenebilmektedir. Bu süreçte kadının konumu ilk evrelerde nüfus sayımına bile dahil edilmeyerek yok farz edilen² konumdan, kendini ifade eden örgütlenen ve toplumsal alana dahil olan konuma doğru değişmektedir. Değer yargılarındaki zamansal koşullara bağlı gerçekleşen bu değişim kadının içinde bulunduğu toplumsal yapının ve sosyal eğilimlerinin ortaya koyduğu kalıplara göre şekil almaktadır. Bu yapıların modernleşme süreciyle yeniden revize edilerek farklı özellikleri bünyelerine katmakta oldukları görülmektedir. Tanzimat dönemiyle başlayan ardından Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemine doğru ilerleyen tarihsel süreçte kadın her evrede daha fazla hak ve özgürlüklerle donanmış, kendini ifade etme örgütlenme toplumsal hayata katılma aşamalarıyla başlayan bu süreçte sonunda toplumsal alanda kendine yer bulabilmiştir. Fakat Osmanlıdan günümüze doğru her evrede kendini ifade etme gayesi güden kadının, dönemin hâkim ideolojisinin topluma empoze edilme aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Osmanlıda İttihat Terakki'nin batılılaşma aracı olan kadın, Cumhuriyet dönemi Cumhuriyet kadını imajıyla Cumhuriyet ideolojisinin topluma benimsetilme aracı rolünü üstlenmekte, modern dönemde ise medya tarafından tüketim aracı olarak görülmekte ve nesneleştirilmektedir. Geçmişten günümüze devam eden bu süreçte kadın kendini medya alanında duyurmaya başlamış dergilerle, gazetelerle başlayan toplumsallaşma süreci sinema televizyon, sosyal medya alanında devam etmektedir. Meşrutiyetten itibaren dergi çıkaran, kitap yazan derneklerle örgütlenen kadınların, Kurtuluş savaşında gerek cephede gerek halkın içinde toplumu örgütleyen olarak sahada, gerekse edebi alanda dergiler çıkararak faaliyet gösterdiği görülmektedir. Modern dönemde ise kadın kendini pek çok alanda ifade etmeye devam etmektedir. Fakat kadının bu süreçte hâkim ideolojinin topluma benimsetilme aracı olan etkin konumundan ya da nesneleştirilmesinden sıyrılmadığı görülmektedir. Bu çerçevede kadınların ilk olarak “milletin anası ya da milli ruhun temsilcisi şeklinde milli sorumluluklar yüklenerek milli özün simgesi haline getirildikleri” söylenebilmektedir (Akpınar ve Gülboy,2023, s. 53). Çok partili hayata geçişle birlikte ise farklı kültürlerin etkisinde kalan kültürün, giyim kuşam pratiklerinden toplumsal rollerine kadar kadını etkileyerek dönüştürdüğü söylenebilmektedir. Toplumdaki sosyal eğilimlerin nasıl farklılaştığının, kitlelerin hâkim ideoloji, medya ve söylemlerle nasıl yönlendirildiğinin somut kanıtını yazılı basın incelemeleriyle gözlemlemek mümkündür. Kadının konumu Tanzimatla birlikte başlayan öncelikle dergi, kitap ve dernekleşme faaliyetleri gibi modernleşme sürecindeki toplumsal ve kültürel hayattaki atılımlarına değinilerek incelenecek ardından ise 1956-1979 yılları arasında çıkan *Hayat Mecmuası* üzerinden kadın teması üzerinden ele alınarak somutlaştırılmaya çalışılacaktır.

² “Özne içinde bulunduğu toplumda kendisine bir isim konulmadığı, kendisinden söz edilmediği, söylemde ona yer verilmediği sürece bir varoluşa sahip değildir” (İzmir,2015, s. 162). Tanzimat dönemi toplumsal koşulları düşünüldüğünde kadının yok sayıldığı konumdan erken cumhuriyet dönemi ile birlikte özne konumuna doğru evrildiği söylenebilmektedir.

2. DERGINİN KÜNYESİ VE ÇALIŞMA METODOLOJİSİ

Şekil 1. *Hayat mecmuası* Birinci Sayı Kapak Görseli

Derginin Adı: Hayat, İlk Yayım Tarihi: 6 Nisan 1956, Yayım Yeri: İstanbul, Dergi sahibi: Yapı Kredi Bankası, Dergi Türü: Haber-Aktüalite, Yayım sıklığı: Haftalık, Dergi Son Sayısı: 6 Temmuz 1979 Yayım Basım Tekniği: Tifdruk Yayım İçeriği: Magazin Haberleri, Tarihi yazı dizileri, edebi eser tefrikaları, Gezi yazıları, Yazı işleri müdürleri sırasıyla: Hikmet Feridun Es, İbrahim Çamlı, Sadun Altuna, Çetin Emeç, Mehmet Kayabal, Seyfettin Turan

Derginin ilk sayısı 6 Nisan 1956 yılında yayımlanmıştır. Kapak görselinde İsveçli Aktrist Anita Ekberg'in görseli yer almaktadır. Derginin kapağında yer alan haberler ise şu şekildedir; Bu sayıda “Dünyanın Öbür Ucunda” ve “Babam Sultan Hamit” yazılarını okuyunuz” (*Hayat Mecmuası*, 6 Nisan 1956). Derginin neredeyse her kapağında benzer şekilde bir kadın görseliyle okuyucularıyla buluştuğu görülmektedir. Haftalık olarak yayınlanan derginin 11 Haziran 1956 tarihli 11. Sayısının yayınlanmasının ardından okuyuculardan özür dileyerek Tifdruk tekniğinin gerektirdiği kâğıt eksikliğinden dolayı (Sayı11, s. 3) 28 Aralık 1956 tarihine kadar ara vererek bu tarihte 12. Sayısını çıkardığı görülmektedir. Dergi 1956 yılından 1959 yılına kadar sıralı sayı numarası ile ilerlemekteyken, 2 Ocak 1959 tarihinden itibaren yeni yıla 1. Sayı çıkararak devam etmiştir. Derginin bu tarihten itibaren her yeni yıla girerken 1. Sayı ile başladığı görülmektedir.³

Çalışma dönemin toplumsal koşullarını, popüler kültürün medya ve kadın üzerindeki etkilerini anlamak adına *Hayat Mecmuasının* nicel içerik analizine tabi tutulması kategorilere ayrılarak temalara ulaşılması ve bu temaların tablollaştırılmasıyla ilerleyecektir. Ardından kadın tarihi alanda kültürel ve toplumsal değişime odaklanacak *Hayat Mecmuasında* yer alan kadın içerikli söylemlerin kültür, dil, toplumsal cinsiyet, devletin ideolojik ve baskı aygıtları üzerinden söylem analizine tabi tutulmasıyla değerlendirilecektir. Çalışmada *Hayat Mecmuasının* seçilme sebebi dönemin haber ve aktüalite alanında çıkarılan ilk örneği olması, magazin haberciliği türünün ilk somut örneği olma özelliği ve bununla birlikte kültür, sanat alanlarında pek çok katkı sağlamış, dönemin sinema yıldızlarına kaynaklık etmiş olmasıdır. Derginin aynı zamanda içerik açısından getirdiği yeniliklerle öncü konumunda oluşu, Hayat Tarih Mecmuası, Hayat Hayvanlar Ansiklopedisi, Ayna, Ses, Hayat Spor, Resimli Roman gibi kendi yayın grubuna bağlı dergilere de kaynaklık etmesi diğer tercih sebeplerindedir. Literatürde *Hayat Mecmuasının* ele alındığı dört makale ve on iki yüksek lisans tezi ve bir doktora tezi çalışması bulunmaktadır. Çalışmaların edebiyat, sanat, popüler kültür eksenli yapılmış olduğu görülmekle beraber çalışma ile *Hayat Mecmuası* kadın konusu üzerinden değerlendirilerek örneklem daraltılacak ve literatürdeki bu eksiklik giderilmeye çalışılacaktır.

3. TÜRK MODERNLEŞMESİNDE KADIN

Türk Modernleşmesi sürecinin ilk olarak askeri alanda yenilgileri telafi amaçlı başladığı bu yeniliklerin ise sosyal ve kültürel alana doğru -özellikle Tanzimattan sonra- sirayet ettiği söylenebilmektedir. Bu dönemde hemen her kavramın yeniden revize edildiği ve toplumsal koşulların modernleşme ekseninde düzenlendiği düşünüldüğünde kadınlık ve erkeklik konusundaki toplumsal rollerin değişime uğradığı söylenebilmektedir. Bu süreçte kadının Osmanlı dönemi yenileşme hareketleri sonucu Tanzimat sonrası dönemi Cumhuriyet dönemi ve Çok partili hayat sonrası dönem olmak üzere farklı rollerle biçimlendirildiği söylenebilmektedir.

Osmanlı dönemi Tanzimat dönemi arasında kadının toplumsal rollerine bakıldığında bu dönemde kadının ev içi rollerle edilgen bir şekilde konumlandırıldığı ve fermanlarla sınırlamalara tabi olduğu görülmektedir. Bu dönemde kadınların kamusal alan kullanımında belirli kısıtlamalara tabi oldukları belirli zamanlarda ve belirli mekanları kullanabilmelerinin fermanlarla belirlendiği görülmektedir. Bu kısıtlamalardan bazılarının şu şekilde olduğu

³ 1 Ocak 1960 1. Sayı, 1 Ocak 1961 1. Sayı, 1 Ocak 1962, 1 Ocak 1963, 1 Ocak 1964, 1. Sayı, 1 Ocak 1965 1. Sayı, 1 Ocak 1966 1. Sayı vd.

görülmektedir: “I. Ahmet (1603-1610) döneminde 1603 yılında çıkarılan fermanla kadınların tatlıcı dükkanlarına girmeleri, 1610 yılında çıkarılan fermanla ise (babalarıyla bile olsa) erkeklerle birlikte sandala binmeleri yasaklanmıştır. I. Mahmut (1703-1754) döneminde 1750’de yayınlanan bir fermanla kadınların mesire alanlarına girmeleri yasaklanmıştır (Aydın,2015, s. 86). Bu dönemde tüm bu kısıtlamaların yanı sıra toplumsal değişimlerin kadınların hayatına da etki ettiği ve bu alanda bir dizi değişiklikler yapılmasını sağladığı görülmektedir.

“Tanzimat döneminde Osmanlı kadınının hayatında kayda değer gelişmelerin başlamaktadır; hayatı ayrı bir renge bürünmüştür. Bu renk değişikliğini sadece modadan, günlük yaşamdan, tüketim kalıplarındaki farklılaşmadan, yabancı dil öğrenmek veya piyano çalmak gibi yeni zevklerden ibaret görmemek gerekir...İslamcı modernleşmeci akımdan, liberal düşünceye kadar bütün Ortadoğu düşünürleri klasik aile yapısı, kadının toplumsal yeri üzerinde duruyor ve değişiklik öneriyorlardı...Tanzimat döneminin getirdiği sosyokültürel değişim hiç değilse üst orta tabaka kadının toplumsal hayata girişini hazırlayan altın bir dönem olmuştur” (Ortaylı,2018,ss.26-27).

Tanzimat’ın (restauration) askeri ve teknik olarak başlayan Batılılaşmanın siyasi ve hukuki şekil alması anlamına geldiği düşünüldüğünde, bütün vatandaşların eşit haklara sahip olduklarını gösteren devlet zihniyetinin her alana sirayet etmesinin bu devirde gerçekleştiği görülmektedir (Ülken,2019, s. 27). Bu çerçevede Tanzimat ile birlikte pek çok alanda yapılan yenilik ve hak taleplerinin karşılık bulması sonucu kadınların eğitim haklarında ve diğer alanlarda değişimlerin olduğu görülmektedir. Bu dönemde toplumsal reformların radikal bir şekilde yapılabilmesi için aile hayatının yeni bir perspektiften ele alınmasının gerektiğini, bu sebeple kadın ve erkek eşitliğinin sağlanması ve bu fikirden yola çıkarak bu alanda en önemli aracın ikisine de eşit eğitim verilmesi olacağı çıkarımı yapılarak kadınların eğitimine ağırlık verildiği görülmektedir (Berkes, 2018, s. 445).

Tanzimat öncesi sadece subyan mekteplerine giderek sadece dini eğitim alabilmekte olan kadınların, yüksek öğretimin medreselerine gidebilme imkânlarının olmadığı (Caporal,1999, s. 30) Tanzimatla birlikte ise sınırlı da olsa eğitimle ilgili yapılan yeniliklerle toplumsal hayata katılmasının sağlandığı görülmektedir (Taşkıran,1973:24 ‘den akt. Özkiraz ve Arslanel,2011, s. 2). 1843 yılında Tanzimat’la birlikte ilk defa kızlar Tıbbiye ‘de Ebelik dersleri görmeye ve bu alanda eğitim almaya⁴ başlamakta oldukları görülmektedir (Altındal,1977:124’dan akt. Yılmaz, 2010, s. 198).

Tanzimat sonrası dönemde kadının toplumsal hayata katılımı, Osmanlı toplumunda aile ve kadın alanında görülen değişimler yalnızca günlük yaşam ve tüketim kalıplarıyla sınırlı kalmamaktadır. Bu değişim tarımında, eğitimde görülmekle birlikte tüm dünyada yaşanan haberleşme ve teknolojik değişimler toplumsal yapıya yansımakta ve bu durum büyükşehirlerde ve kırsalda aile yapısını değişime sürüklemektedir (Turan,2013, s. 104). Kadının kendisine biçilen ev ve aile sarmalından çıkarak toplumsal hayata dahil edildiği ve kadın hareketlerinin yoğunlaştığı dönem ise ikinci meşrutiyetle birlikte başlamaktadır. Bu dönemde kadın hareketlerinin yoğunlaşması ise dönemin koşullarıyla paralel şekilde kadın hareketlerinin de ivme kazanmasından kaynaklanmaktadır.

İttihat ve Terakkinin bu dönemde kadın konusuna ayrı bir önem verdiği, kadının toplumsal hayata dahil edilmesi yolunda girişimlerde bulunduğu görülmektedir. “Jön Türkler bu dönemde kadın konusunu memleketin ekonomik ve kültürel bir meselesi olarak kabul etmiş, bu konu aydınların tartıştığı temel konulardan biri” (Çaha,1996:93’den akt Özkiraz ve Arslanel,2011, s. 2) haline gelmiştir. Bu dönemde savaşlar ve askere gidenlerin boşalttığı kadrolara memurluklar için kadınların alınmasıyla çalışma hayatına daha fazla kadının dahil edildiği görülmektedir. “İkinci meşrutiyet dönemine kadar kadınların sadece öğretmenlik yaptıkları düşünüldüğünde bu dönemde daha fazla kadının iş hayatına katılımı, kadınların bohçacılık, çamaşırcılık, Madencilik, pazarcılık, ziraat gibi alanlarda çalışması ve kadınlara verilen mesleki eğitimler “(Aydın,2015, s. 87) kadının toplumsal hayata katılımının somut örneklerindedir. Dönemin ideolojilerinin kadının özgürleşmesi konusunu öncelikli meseleler arasında gördüğü (Turan,2013, s. 104) bu gelişmelere paralel olarak söylenebilmektedir. Bu durum kadının modernleşmenin öznesi ya da simgesi olarak görüldüğü tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Kimi düşünürlere göre kadın Osmanlıdan Türkiye’ye paralellik gösteren modernleşme sürecinde, devlet eliyle modernleşmenin bir “meta”sı olarak kullanılmaya başlanmakta, devletin ideoloji üretmesi bireylere benimsetmesi için kullanılan aile kurumunun başı ve nesil dönüştürme aracı olarak görülmekte (Çiçek vd., 2015), kimi düşünürlere göre ise kadın aile kurumunun

⁴ Bu uygulamayı Yılmaz kızların eğitimleri açısından olumlu bir adım olarak görür. Yılmaz’a göre bu uygulama kadına bakış açısıyla doğrudan ilintilidir. Ebeliğin geleneksel olarak kadınlara atanmış bir meslek türü olması yanında bu durum kadına yüklenen toplumsal cinsiyet ve bununla ilgili olarak benimsenen meslek anlayışının biçimlenmesinin göstergesidir (Yılmaz,2010, s. 198).

temeli ve modernleşmenin simgesi (Özkiraz ve Arslanel,2011) olarak görülmektedir. Her halükârda değişen toplumsal konjonktürde kadının konumu benzer şekilde değişerek dönüşmektedir. II. Meşrutiyetle birlikte cemaatten cemiyete geçişin siyasal modernleşmenin mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçişin kadınları da etkilediği görülmektedir. Bu dönemde “yeni bir siyasal kamusal alan oluşturulup onun aktörü olan makbul vatandaşın oluşumunda kadınların da kendilerine pay çıkardıkları görülmektedir” (Üstel,2014, s. 2) Kadınların bu dönemde dernekler kurarak, dergiler çıkararak kamusal alandaki görünürlüklerini arttırdıkları ve sürece etkin bir şekilde katıldıkları söylenebilmektedir. Bu dönemde çıkarılan dergilerle hak taleplerinde buldukları dernekler ile hak talepleri örgütlenme ve yardım organizasyonları düzenledikleri görülmektedir.

3.1. Kültürel ve Sosyal Hayatta Kadın

Osmanlı döneminde kadınların kendilerini ifade etmeleri, tanıtılmalarının ilk olarak basın kanalıyla, kadın dergileri aracılığıyla mümkün olduğu, kadınların ilk kez bir araya gelerek örgütlenmelerinin ise yardım dernekleri aracılığıyla gerçekleştiği görülmektedir. “Tanzimatla başlayan ve kadınlar tarafından özgürlüğün ilanı olarak kabul edilen ikinci meşrutiyetin ilanı ile devam eden süreçte o zamana kadar anne, eş ve ev kadını rolüne sahip kadınların toplum hayatında farklı statüler elde etmek amacıyla taleplerde bulunmaya başladığı basın, dernekleşme yoluyla ve konferanslar düzenleyerek bu taleplerini etkin şekilde ifade ettikleri görülmektedir” (Özkiraz ve Arslanel, 2011, s. 6). “Kadın dergileri kadınların kendilerini birey olarak ifade olanağı sağlamaktayken, dernekler aracılığıyla ise bireysel isteklerini örgütlü birliklere dönüştürdükleri” görülmektedir (Çiçek vd. ,2015, s. 281).

Bu dönemde çıkarılan kadın dergilerine bakıldığında ikili ayrımın (Batıcı-muhafazakâr) burada da devam ettiği görülmektedir. Bu dönemde çıkarılan dergileri yayın politikalarına ve dünya görüşlerine göre Batıcı⁵ ve Türkçü⁶ olarak iki grupta kategorize etmek mümkündür (Kurnaz,1997, ss. 139-191).

“Kadın dergileri her kesimden kadının yazma ürkekliliğini, çekimserliğini gidermede, taleplerini iletmede önemli bir görev üstlenmiştir” (Çakır,2016, s. 59). Bu dergilerde kadının toplumsal rollerine dair izlere kadının bu alandaki bakışına dair anekdotlara rastlamak mümkündür.

Döneme damgasını vuran 1895 yılından 1906 yılına kadar haftalık olarak 580 sayı yayınlamayı başarmış *Hanımlara Mahsus Gazetesinin* (Sancar,2017, s. 94) uzun süre yayın hayatında yer almasının, kadın yayınları arasında önemli yer tutmasını sağladığı görülmektedir. “Kadınlara pek çok alanda faydası olan bu derginin kadınlar için bir okul olma özelliği taşıması, birçok önemli kadın yazarın (Fatma Aliye⁷, Makbule Leman) kendi fikirlerini rahatlıkla savunabilmesini sağlaması” derginin önemli özelliklerindedir (Güçlü ve Tunç,2012, s. 160'den akt Aydın,2015, s. 87). Derginin bu işleviyle bir nevi toplum mühendisliği işlevini üstlendiği söylenebilmektedir. Toplumsal rollere dair izlere rastlanan dergi amacıyla bu işlev gözlemlenebilmektedir.

“Derginin yayın amacını açıkladığı ilk sayıda özellikle nesil yetiştiriciliği rolünden ötürü, kadınların da geliştirilmesi, yükseltilmesi gerektiği vurgulanmış; kadının içinde bulunduğu toplumla arasında bağlantı kurulmuştur: Bir kavim ailelerin birleşimiyle hasıldır. Ailede bir cüz [kısım] yani erkek mükteşebat-ı ilmiyye [bilimsel birikim] ile tezeyyün edip [donanmak] kadın mahrum kalırsa, o aile ve bunların terkib ettiği heyet-i içimaiyye [topluluğun durumu] de pek ileri gitmez. Tekmil ezanın [bütün parçaların] bir arada telakkisi lazımdır... Kadın ne derece ma'lumatlı olursa onun âğuş-ı terbiyesinde⁸ [kucağında alacağı terbiye] büyüyecek çocuk da o kadar ali terbiye görür. İleride mensup olduğu kavmin terakkisine, saadetine çalışacak, bu çocuktur.” (Çakır,2016,s.68).

Bu perspektiften bakıldığında kadınların geçmişten günümüze yüklendikleri nesil yetiştiriciliği, aile kurumunun yegâne temsilcisi olma işlevinin değişmediği görülmektedir. Bu dönemde kadınlara çocuk büyütme, ev işleriyle uğraşmak gibi kamusal alana dahil olmayan rollerin biçildiği görülmektedir. Benzer şekilde kadınların kamusal

⁵ “Batıcı kadın dergileri arasında Mefharet, Demet, Mehasin, Kadınlar Dünyası, Hanımlar Alemi, Kadınlar Alemi, Osmanlı Kadınlar Alemi, Kadın, Genç Kadın, Hanımlara Mahsus gazete, Musavver Kadın bulunmaktadır” (Özkiraz ve Arslanel,2011, s. 6).

⁶ “Türkçü kadın dergileri arasında ise Kadınlık Hayatı, Kadınlık, Kadın Duygusu, Seyyale, Türk Kadını, Siyanet, Bilgi Yurdu Işığı, Bilgi Yurdu, Bilgi Mecmuası, Genç Kadın gibi dergiler yer almaktadır” (Özkiraz ve Arslanel,2011, s. 6).

⁷ İlk Türk roman yazarı sayılan ünlü tarihçi Ahmet Cevdet Paşanın kızı olması sebebiyle Fatma Aliye'nin bu dergide yazması dergiyi önemli kılan bir diğer sebeptir.

⁸ Ağuş-ı terbiye (Osm.): terbiye kucağı

alanda kadın olarak kendilerine sunulan hakların erkek egemenliğini sürdürecektir haklar olduğu (Çiçek vd. , s. 280) görülmektedir.

Bir diğer toplumsal role dair çıkarım yapılacak dergi ise *Kadınlar Dünyası* dergisidir. Dergi 1913-1921 yılları arasında yayımlanan Müdafai Hukuk-ı Nisvan Cemiyetine mensup kadınlar tarafından desteklenen sahibi Ülviye Mevlan olan ilk 100 sayısı günlük sonradan haftalık olarak yayınlanmaya devam eden doğrudan kadın haklarını savunma amacını gütmektedir (Sancar,2017, s. 94). “*Kadınlar Dünyası* kadınlara hitap eden ve yazarları kadın olan önemli sosyal olaylarla birlikte, edebi konular, şiir, hikâye, sohbet, kadın hakları, dil, müzik, tiyatro ile ilgili yazılar ve röportajlar yer almakta olan bir dergidir. Dergide günümüz için normal sayılmakla birlikte zamanına göre oldukça ileri kabul edilebilecek Avrupa Tarzı giyinmiş kadın resimleri bulunmaktadır” (Kurnaz,1991, s. 89). Tüm bu dergilerde kadınların hem devlet hem erkekler tarafından ayırım yapılmadan muamele görme arzusu kadınların haklarının verilmesi için gerekli adımların atılması taleplerinin işlendiği görülmektedir (Sancar,2017, s. 94). Dönemin toplumsal yapısını şekillendiren ve kadınların örgütlenmelerini sağlayan derneklerinin ise dört önemli özelliği olduğu görülmektedir.

“Birincisi kurucuları kadın olan ve amaçları kadın haklarını savunmak ve elde etmek olan Müdafai Hukuk-i İsfan Cemiyeti gibi dernekler, İkincisi kurucuları kadın olan ve toplumsal yardımı amaç edinen Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti gibi dernekler, Üçüncüsü yine kadınların kurduğu ve amaçları kadının toplumda yer edinmesini sağlayan Osmanlı Hilal-i Ahmer Heyeti gibi dernekler ve Dördüncüsü çeşitli amaçlar doğrultusunda bir çatı altında toplanan ve amaçları siyasi kuruluşlara yönelik kurulmuş cemiyetlere üye olmak yoluyla cemiyet hayatına dahil oldukları Türk Ocakları gibi derneklerdir” (Özkiraz ve Arslanel,2011, s. 7).

Kurtuluş savaşı döneminde mitingler düzenleyen, Dernekler kurarak örgütlenen, cephe için malzeme üreten, cepheye savaşan askerlere erzak su mühimmat taşıyan, cepheye yaralanan askerlere hastabakıcılık yapan, cepheye düşmana karşı fiilen savaşan Türk kadını bu dönemde de yayın yapan dergi ve gazetelere⁹ (Aydın,2015, s. 92) benzer şekilde romanlara¹⁰(Belkis ve Kankaytsın,2018, s. 139-142) sahiptir. Cumhuriyet döneminin ise kadına bakışını Atatürk’ün şu sözleriyle özetlemek mümkündür:

”Şuna inanmak lazımdır ki dünya üzerinde gördüğümüz her şey kadının eseridir. Toplumun başarısızlığının asıl sebebi kadınlara karşı olan bilgisizlikten ileri gelir, bir toplumun bir organı faaliyette iken diğer organı işlemez ise o toplum felç olur” (Doğramacı,1993:96-97’den akt. Aydın,2015, s. 92).

Atatürk’ün bu sözlerine istinaden toplumsal alanda yapılan reformlarda (haklar vb.) kadının önemli bir sembol olarak görüldüğü ve toplumsal perspektifte eşitsizliğin giderilmesi noktasında önemle üzerinde durulması gereken bir modernleşme sorunsalı olduğu görülmektedir. Modernleşme gayesiyle yapılan bir dizi yeniliğin ise bu noktadan hareketle uygulamaya koyulduğu söylenebilmektedir.

Meşrutiyet döneminde hâkim ideoloji kadının özgürleşmesine ve kadının aile içindeki konumunu pekiştirmeye yönelikken Cumhuriyet döneminde ise benzer bir yönelimle kadın alanında özgürleştirici çabalar, kadının toplumsal hayata katılımı ve kadının haklar alanında eşitliği çıkarılan yasalarla desteklenmiştir. Fakat tüm bu haklara rağmen “cumhuriyetin kurucu yıllarında yönetici konuma gelen erkeklerle aynı modernleşme mücadelesinde önemli sayıda kadın yer almış veya bu kadroları desteklemiş olmakla birlikte, bu kadınlar siyasi istikrarın temin edilmesi ve yeni devletin işler hale gelmesiyle birlikte etkin kademelere getirilmediği tabiri yerindeyse görünmez olup ortadan kayboldukları” dikkat çekmektedir (Sancar,2017, s. 113). Her iki dönemde de kadın hâkim ideolojiyi yayma, değerleri benimsetme aracı olarak görülmektedir. Osmanlı döneminde bu aile kurumu aracılığıyla toplumu modernleştirme aracı bir meta iken, Cumhuriyet döneminde ise kadının ulus devlete birey yetiştirme aile kuran eş rolüne sahip cumhuriyet ideolojisini yaymakla görevli bir özne konumunda olduğu

⁹Türk Kadın (1917), Genç Kadın (1918), Genç Kadın (1919), Diyanet (1920), Hanım (1921), Yeni İnci (1921) (Aydın,2015, s. 92).

¹⁰HayalveHakikat(1891),Pakize(1895),Sefalet(1896)Dilharap(1896),Refet(1897),Ahretlik(1897),Bikes(1897)Muhallime(1898),Udi(1899),Le yayiiHayat(1899),ÇingeneKızı(1899),KüçükHikaye(1900),Dilfikar(1901),Münevver(1902),Heyula(1908),Raik’in Annesi(1909),Vazife(1909), Handan(1912), Yeni Turan(1912), Şermende(1913), Son Eseri(1913), Balıkçı Güzeli (1914), Şat Sahillerinde(1914), Balıkçının Hikayesi(1914), Mev’ud hüküm(1917), Gayya Kuyusu(1920), Deli(1922), Bir Günahkar Geceden Sonra(1922),Sisli geceler(1922), Ateşten Gömlek(1922),Yıkık Gönüller(1922),Hiçbiri(1922),Beyaz Kelebek(1922) Ahmed Ferdi(1922), Buhran Gecesi(1923) Saadet Adası(1924),Kalp ağrısı(1925), Leyla(1925), Hasret(1925), Kırık Kafesler(1925) Vurun Kahpeye (1926),Zeyno’nun oğlu(1926), Aşkımı Öldürdüm(1926), Altun Bey’in Kanlı Düğünü(1926) (Belkis ve Kaynatsın,2018, s. 142).

görülmektedir. Bu süreçte kurtuluş mücadelesine destek vermiş ve aynı zamanda kadın hakları konusunda da ciddi mücadeleler yürütmüş kadınlar siyasal haklar konusunda verilen mücadeleye rağmen 1924 anayasasıyla siyasal haklarına kavuşamadıkları, erkeklerle eşit vatandaşlar olarak kabul edilmeyip yeni kurulmakta olan devlet kurumlarının hiçbir kademesinde yer almayarak dışlandıkları görülmektedir.¹¹ Osmanlı'dan cumhuriyete geçen süreçte kadına yüklenen görevler yazılı eserlerde cumhuriyet sonrasında ise görsel medyanın yaygınlaşmasıyla yazılı eserler ve görsel medyada işlenmektedir. O dönemde kaleme alınan sanat eserlerinde kadın karakterlerin yaratılmak istenen özelliklere büründürüldüğü görülmektedir.

Tanzimat döneminde kaleme alınan romanlarda Tanzimat'ın gerçekleştirmeye çalıştığı sosyo-kültürel değişim romanlar üzerinden kadın ve erkek karakterler aracılığıyla işlenmektedir. Türk kadınının sosyal hayattaki değişme gelişmesinde önemli rollere sahip romanlar Tanzimat yazarlarının kadının hem kendisini yetiştirerek iyi bir ev hanımı olması hem de çocukların terbiyesindeki önemli rolüne ve kadınların eğitimine vurgu yapmışlardır. Örneğin Namık Kemal'in Tasvir-i Efkâr'ı kadın eğitimine vurgu yapmaktadır. "Tanzimat romanlarında Türk kadınına Avrupa kadın tipinin örnekleri (Fransızca öğrenmek, Piyano çalmak gibi Batılılaşma örnekleri) sunulur. Felatun Bey ve Rakım Efendi, Acayip-i alem Türk kadını hakkında tasvirlere, Taaşuk-u Talat ve Fitnat, İntibah, Yeryüzünde bir melek evlilik kurumu ve kadınlar üzerinden tasvirlere yer verilir. Dürdane Hanım Jön Türk Romanlarında kadının eğitimi vurgulanarak eğitilmiş kadın tipi tasvir edilir" (Karabulut,2013, ss. 49-54). Tanzimat dönemi romanlarında sosyal konular işlenmekle birlikte roman olay örgüleri ise çoğunlukla İstanbul çevresinde geçmektedir. "Namık Kemal'in İntibah romanı ise ilk defa kendine özgü huyları, sosyal durumu ve duygularını açıklamasıyla bir kadın tipi ortaya çıkarmıştır. Tanzimat dönemleri romanlarının ataerkil ideoloji toplumun tüm kurumlarının işleyişiyle kadını ikincilleştiren, değersiz kılan bunun doğal ve kaçınılmaz olduğunu iddia eden rollerle işlendiği görülmektedir" (Şeker,2017, s. 643).

Milli mücadele dönemi romanlarına bakıldığında ise kadın temsili güçlü, fedakar, savaşçı bir kimlikle anlatılmıştır. Vurun kahpeye, Ateşten Gömlek, Çalıkuşu, Dikmen Yıldızı, Yeşil Gece, Yaban, Sodom ve Gomore, Kurtuluş Esir Şehrin Mahpusu, Kalpaklılar, Dolu Dizgin Yorgun Savaşçı, Küçük Ağa, Bozkırda Sabah, Milli Mücadelede Çamlıca'nın Üç Gülü gibi romanlarla kadınlar milli mücadeleye destek veren, mitingler düzenleyen, istihbarat sağlayan, Kuva-i Milliye'nin saklanması ve Anadolu'ya geçmesine yardım eden, cephelede hemşirelik yaparak sağlık alanında katkı sağlayan, lojistik ve askeri alanda katkı sağlayan figürler olarak işlenmiştir (Altınkaynak,2004, ss. 15-65).

Cumhuriyet dönemine bakıldığında ise cumhuriyetin ilk yıllarında değişen kadın imajını tanımlamak için "Cumhuriyet kadını" teriminin kullanılmasıyla birlikte kadınlara bu terime ek olarak bazı imaj ve roller yüklenmekte olduğu görülmektedir. Bu dönemde kadınlardan modern hayatla birlikte geleneksel rollerini sürdürmeleri beklenmektedir. "İş hayatında eğitilmiş profesyonel kadın, kulüpler topluluklara katılan sosyal kadın, uygun eğitim terbiye almış anne, balolarda dans eden erkeklerle birlikte eğlenen feminen kadın vb. kendisinden roller beklenen kadın tasvir edilir. Bu rollerden ilk üçü Osmanlı dönemi tecrübe edilmişken sonuncusu ise yenidir. Kadından bu rollerinin tamamını icra etmesi beklenmekte ve aynı zamanda ailenin itibarını namusunu koruyan ahlaki davranışsal değerlerle sınırlar koyulmaktadır" (Acun,2007, s. 92). Tüm bu beklentiler ise edebi eserlerde yaratılan kadın karakterlerde işlenmektedir. Kadın bu dönemde modernleşme söylemleriyle kamusal roller, istihdam hayatına geniş katılım elde etse de asli kimliği, yuvayı kuran çocuk yetiştiren anne ve kocanın karısı biçiminde tanımlanmaya devam etmektedir.

"1910-1930 arası dönemde romanlara bakıldığında Anadolu Köylü Kadın temasının sürekli tekrarlanan tema olarak işlendiği görülmektedir. Aynı şekilde Acımak, Ankara, Çalıkuşu, Yaprak Dökümü, Kızılıcak Dalları, Fatih Harbiye vb. romanlarda kocasına sadık olup erkeğin sadakatsizliğini affeden, yeni düzen kurma gücüne sahip, iradeli eşini seçebilen, vatanı için her türlü görevi yapmaya hazır, sosyal yardım işlerinde çalışmayı anlamlı bulan, modernleşmeyi çalışma üretme paylaşma olarak algılayan, halkla kaynaşabilen, aykırı düşmeyen, anlamsız hürriyet istemeyen, erkeğe muhtaç olmayıp ondan bir şey beklemeyen ideal kadın tipi tasvir edilmektedir" (Şeker,2017, ss. 645-646).

¹¹ "Örneğin Halide Edip, Nezihe muhittin Türkçü ve milliyetçi hareketin önemli isimleri olmakla birlikte yeni devletin yönetim kadrolarında yer alamayan kadınların önde gelenlerindendir" (Sancar,2017, s. 113).

Cumhuriyet döneminin kadına biçtiği aile kuran ev içi düzeni sağlayan rollerden, meslekler edinerek ev içinden kamusal hayata katılımı sağlayan eşit vatandaş rolüne doğru evrildiği görülmektedir. Bu dönemde reformların toplumsal yapıdaki değişimi olumsuz etkilediğini düşünenler bulunmaktadır. Bu karşı çıkışı ise “toplumun manevi tarafını temsil eden, geleneklerin manevi değerlerin, geleceğe aktarıcısı kadının” rollerindeki değişimin ev içi geleneksel rolleri bozacağı görüşüne dayandırmaktadırlar (Akpınar ve Gülboy,2023, s. 52). 1950 ve sonrası döneme bakıldığında ise benzer temaların devam ettiği görülmektedir. Bu dönemde Köy ve Anadolu temalarının Türk romanlarında geniş yer bulmasının Cumhuriyetten önce başlayan Milli Edebiyat akımının etkisi olduğu görülmektedir (Güler,2012,s.73). “1950-1970 yılları arasında roman yazarlarının öncelik verdiği konuların başında köy ve köylünün sorunları gelmekle birlikte Tanzimattan süregelen köylü sorunlarının merkez odaklı bakış açısıyla ele alınarak aydının güdümüyle romanların ele alındıkları bu sebeple karakteristik köy romanlarının henüz ürün veremedikleri görülmektedir” (Börekçi,2014, s. 248).

Dönemin konjonktürel koşulları tarımda yaşanan reformlar, sanayileşmenin sonucunda iş gücü azalımı ve kente göçlerin başlaması vb. gelişmelerin sonucu işlenen konuların köy, göç, kentleşme, Anadolu gibi temalar etrafında şekillenmesine olanak sağlamıştır. Bu dönemde “edebiyatta köy üzerinde sınıfsal eşitsizlik konusunu işleyen toplumsal gerçekçilere enstitü çıkışlı yazarların da eklenmesi ile köy romanlarının iki koldan yürümeye başladığı, köye dair izlenimlerin düşüncelerin yazıldığı görülmektedir” (Kaplan,1997,s.136-137’den akt. Ünser, 2021, s. 712). Bu dönem yazarların köyden kente göç, öğretmen, köylü ve ağa ilişkisi gibi konuları¹² incelemekte oldukları görülmektedir.

“1960’lı yıllardan 1970’lerin ortalarına kadar farklı sınıflardan kadın tiplerinin film anlatılarına¹³ konu oldukları ya da anlatılan öykünün merkezinde oldukları görülmektedir. Bunlar köylü-kasabalı-kentli ya da kentte ama kentin gecekondulu bölgesinde yaşayan alt-orta geleneksellikte çağdaşlığa geçişte arada kalmış kadınlardır. Bu kadınların bir kısmı son derece sessiz, boyun eğen, kaderci; bazıları ideal eş, ev kadını, anne, abla; bazıları çok fedakâr hizmet ruhu gelişmiş, bazıları bir erkeğin (koca, baba, ağabey) baskısı altında, bazıları ise törelerin ahlaki değerlerin baskısı altında kısırlanmış çaresizliklerini yaşarken, bazıları yoksullukla mücadele eden, bazıları sürekli dayak yiyen ya da şiddete maruz kalan ve benzeri roller üstlenmiş kadınlardır. Farklı sınıflara ait olmalarına rağmen “kadın olmanın gerekleri” ya da kadınlık rolü, filmlerde her sınıfta kadının bu rolleri algılamasına uygun düşmekte her kesimde bu roller sınıf engelini aşarak yaygınlık kazanmaktadır...Bu dönemde Türk Sinemasında kültürel bir biçim olarak kadın olmanın anlamları üretilmeye çalışılmış ve seyirciye sunulmuştur” (Künüçen,2001, s. 56)

Osmanlıda kadın ev içi alana ait mahrem bir varlık iken, Tanzimatla birlikte hak taleplerinde bulunan dernekler kuran dergiler çıkaran kamusal alana dahil olmaya çalışan bir role büründüğü görülmektedir. Cumhuriyetle birlikte ise ulus kimliği inşa sürecinde kadının aile kurucusu, meslekler edinerek kamusal alana dahil olan etken konumunda sınıflandırıldığı her dönem farklı rolleri bünyesinde barındırarak değiştiği söylenebilmektedir.

4. 1956-1979 DÖNEMİ TOPLUMSAL KOŞULLAR

Derginin içeriğine bakıldığında çoğunlukla belirli temalar ekseninde konu içeriklerinin yer aldığı görülmektedir. Derginin yayın yılına başladığı 1956 yılı, Adnan Menderes hükümetinin Basın kanunu, Kıbrıs sorunu, değiştirilen seçim kanunu, laissez-faire uygulamaları, Enosis ile anıldığı döneme tekabül etmektedir. Çok partili hayata geçişten sonra yayın hayatına başlayan dergide dönemin 1956-1976 arasındaki konjonktürel koşullarının izlerine rastlamak mümkündür. Findley (2017) Demokrat Parti iktidarını ısrarla iktidara gelmeden önce anti-demokratik yasaların kaldırılmasını talep eden geldiğinde bunları kaldıracağı izlenimi veren fakat 1951’e geldiğinde çoktan sözünden dönüp bu yasaları muhalefetin canına okumak için kullanan parti olarak tanımlamaktadır (s. 306). “1954

¹² Dönemin önemli yazarları ve eserlerinden bazıları ise şu şekildedir. Yaşar Kemal-Teneke-Orta Direk, Orhan Kemal-Baba evi-Avare Yıllar, Fakir Baykurt-Kara Ahmet Destanı-Kaplumbağalar, Kemal Tahir-Sağirdere- Körduman, Nezihe Meriç-Korsan çıkmazı (1961), Peride Celal-Üç Kadının romanı(1954),Yusuf Atılğan, Hasan İzzettin Dinamo, Rıfat Ilgaz, ,Emine İşinsu-küçük dünya, Adalet Ağaoğlu-Ölmeye yatmak (1973) ...

¹³ Kırık Çanaklar (1960),Yasak Aşk(1961),Seni Kaybedersem(1962),Acı Hayat(1963)Gurbet Kuşları(1964),Sana Layık Değilim(1965),Ağlayan Kadın(1967),Ana(1967),Vesikalı Yarım(1968)Seninle Ölmek İstiyorum(1969)... (Künüçen,2001, s. 56).

seçimlerinden Menderes'in galip çıkması ve büyük zaferinden sonra uyguladığı tek adam politikaları¹⁴, CHP'nin muhalefet etmekteki etkinsizliği, artan enflasyon, mal kıtlığı, yükselen fiyatlar karaborsacılık dönemin enflasyon ve vurgunculukla geçtiği çıkarımı yapılmasını sağlamaktadır" (Ahmad,2015, ss. 67-72). Çok partili hayata geçiş denemelerinde Demokrat Partiden duyulan hoşnutsuzluğun partiye karşı muhalefet seslerini arttırdığı görülmektedir. "1954 seçimleri sonrası Mecliste etkili bir muhalefete meydan bırakmayacak hakimiyet kuran DP kendi saflarında bir muhalefetin doğmasına sebep olduğu ve parti liderlerinin buna gitgide demokratik olmayan şekilde cevap vermeye çalıştığı söylenebilmektedir" (Findley,2017, s. 307). 5 Eylül 1955'te Demokrat partiden ayrılanların Hürriyet partisini kurdukları görülmektedir. Bu dönem ekonomik durumun kötü olması ve demokrasiden uzaklaşılması dikkat çeken özelliklerdendir.

"Bozulan ekonomik durum savaş sebebiyle başvurulmuş milli koruma kanununun tekrar 6 Haziran 1956'da yürürlüğe konulmasını sağlanması,4 Ağustos 1958'de ekonomiyle başa çıkamayan Menderes'in bir istikrar programı uygulamaya karar vermesi ve Türk lirasının de facto devalüe edilmesi sağlamıştır. Menderes bu ödünle birlikte Türkiye'nin müttefiklerinden hükümetinin mali durumunu güçlendiren ve muhalefet tarafından Batılı güçlerce Menderes'e can simidi olarak nitelenen 359 milyonluk kredi haberi gelmiştir. Aynı dönemlerde 14 Temmuz 1958 devrimi yapılmış ve bu devrim halk desteğini arkasına alan askeri darbe konusunda demokrat partide bir devrim fobisi yaratmıştır. Bu dönemde yoğun baskı altında olan Hürriyet partisi ise kendisini feshederek CHP'ye katılmıştır" (Ahmad,2015, ss. 67-73-86).

Ekonomik hayattaki bu olumsuzlukların toplumsal hayatın her alanına sirayet ettiği görülmektedir. Türkiye'nin Amerika ile anlaşarak onun kültürel ve ekonomik hegemonyası altına girdiği Marshall yardımlarından yararlandığı söylenebilmektedir. Dönemin toplumsal koşullarına bakıldığında ekonomik koşulların toplumsal koşulların paralelinde değiştiğini ve kültürün toplumsal ve ekonomik koşullardan etkilendiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

"1960 yılına gelindiğindeyse partileri çıkmazdan kurtarmak için partiler üstü bir yönetim kurmak amacıyla gerçekleştirilen 1960 darbesiyle birlikte demokrat partinin kapatıldığı ama siyasi ve sosyoekonomik alanda hiçbir değişim yapılmadığı görülmektedir" (Ahmad,2015, s. 192).

"Cumhuriyet döneminin ilk koalisyonu Adalet Partisi ve CHP koalisyonu ise bu döneme denk gelmektedir. 1969'a genel seçimlerine gidilirken Türkiye siyasal ve ekonomik açıdan gitgide kötüye gitmektedir. Adalet Partisi oyları yüzde 46'a düşmesine rağmen Demirel başbakanlığa devam etmektedir. Aynı zamanda Türkiye bu dönemde solun etkin olduğu dönem içindedir. ABD'nin Vietnam savaşını genişletmesi (1965), Çin kültür devrimi (1966), Che Guevara'nın Bolivya'daki eylemleri (1967) gibi olaylar Türkiye'de solun yükselişine sebep olmuştur ve bu yükseliş istikrar bozucu bir sarmalın oluşmasına yol açarak 1971 askeri müdahalesiyle son bulmuştur.1971-1973 ordunun iktidarı doğrudan devralmayıp sivil siyasetçilere ne yapması gerektiğini söylediği bir dönem olmuştur. Şiddet olaylarında ölenlerin sayısına bakıldığında bu oranın 1977'de 231 kişi olduğu, 1980 darbesi öncesi ise kişi sayısının 2812'e yükseldiği görülmektedir" (Findley,2017, ss. 310-314)

Çalışmada ele alınacak *Hayat Mecmuası* 1979 yılında yayın hayatına son vermiştir bu sebeple tarihsel dizilim 1979 ile sınırlandırılmıştır.

5. HAYAT MECMUASININ ÇÖZÜMLENMESİ

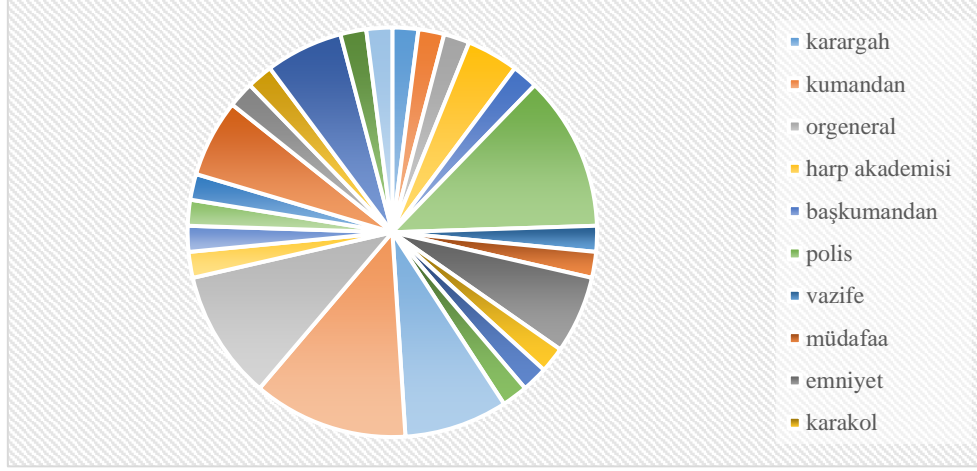
5.1. Hayat Mecmuasının İçerik Analizi

Haftalık olarak yayınlanan ilk sayısı 6 Nisan 1956 tarihinde çıkarılan mecmuanın son sayısına kadar olan sayıları üzerinden yapılan analizde belirli temalar belirlenmiştir. Dergi üzerinden yapılan analiz sonrası kullanılan kelimeler sınıflandırıldığında 219 alt tema bulunmuştur. Bu temalar kendi aralarında gruplandırılarak kategori

¹⁴ 1954 seçimlerinden sonra Menderes'in verdiği demeç şu şekildedir: "Şimdiye kadar ben siz gazetecilere danışmaya değer veriyordum. Acaba ilaç diye aspirin mi yoksa optalideon mu kullanmak münasıptır diye fikrinizi soruyordum Halkın coşkun güveni şimdi şunu belli ediyor ki danışmaya ihtiyacım yoktur" (Ahmad,2015, s. 68).

analizi yapıldığında 9 farklı üst tema olduğu görülmektedir. Kadın konulu temalarınsa sadece 2 tema içerisinde toplandığı görülmektedir. Çalışmada bu iki tema üzerinde analizler yapılacak diğer temalar göz ardı edilerek örneklem daraltılacaktır. Silahlı Kuvvetler, Karargâh, Kumandan, Orgeneral, Harp Akademisi, Başkumandan, Polis, Vazife, Müdafaa, Emniyet, Karakol, Komiser, Harekât, Harbiye, Komite, Birlik, Teğmen, Mermi, Cop, Silah, Bomba, Hava kuvvetleri, Müttefik, Telsiz, Uçak terimleri **Askeri tema** adı altında kategorize edilecektir.

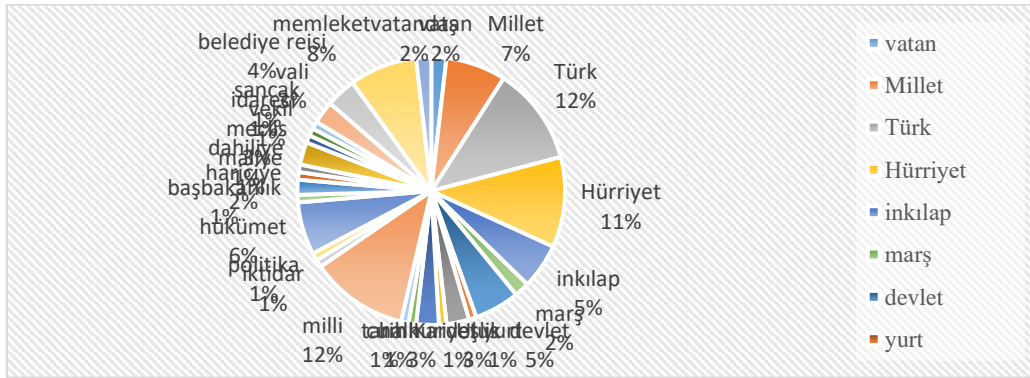
Şekil 2. Askeri Tema

Tabloda belirtildiği gibi dergi Harp akademisi, Polis, Harbiye, Komite, Birlik, Bomba, Silahlı kuvvetler gibi temaları yani “Devletin Baskı Aygıtlarını” sıklıkla işlemektedir. Derginin kapağında yer alan askerlerin geçit törenine ait bayraklı fotoğrafları ordu, silahlı kuvvetler, vatan, bayrak kavramlarına vurgu yapıldığının göstergesidir.

Vatan, Millet, Türk, Hürriyet, İnkılap, Marş, Devlet, Yurt, Ulus, Kardeşlik, Cumhuriyet, Halk, Tarih, Milli, İktidar, Memleket, Milli, Sancak Dost, Komşu, Dünya, Barış, Münakaşa, Mücadele, Politika, Prensip, Hükümet, Başbakanlık, Hariciye, Maliye, Dahiliye, Meclis, Vekil, İdareci, Vali, Belediye Reisi terimleri ise **Devlet-Millet** teması adı altında kategorize edilecektir.

Şekil 3. Devlet Millet Teması

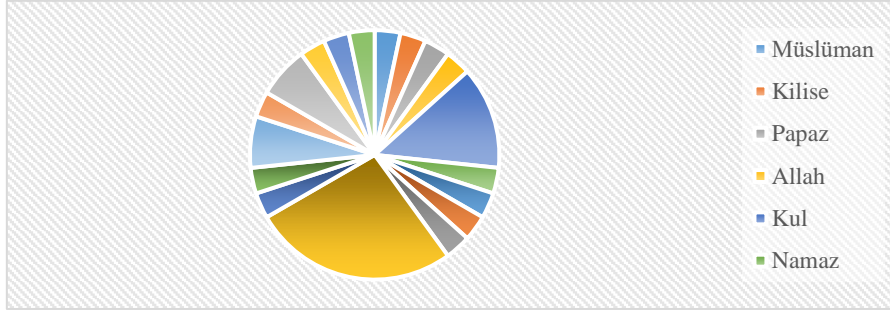

Dergide Millet, Türk, Hürriyet, İnkılap, Devlet, Milli Hükümet, Memleket kavramlarına sıklıkla yer verildiği görülmektedir. Milli kavramı neredeyse her sayfada gözlemlenebilmektedir. Bu kavrama yapılan vurgunun, marşların, şehitlerin fotoğraflarının yayınlanması ulus devlet ideolojisinin üretilmesi bireylere benimsetilmesi amacıyla yapıldığı söylenebilir.

Müslüman, Kilise, Papaz, Allah, Kul, Namaz, Mübarek, İman, Aziz, Diyanet, Din, Ayet, Huzur, Gönül Şeref, Kalp, İrfan, Vicdan terimleri ise **Din** teması adı altında kategorize edilecektir. Tablodan anlaşılacağı üzere dergide Diyanet kavramına özellikle vurgu yapılmaktadır.

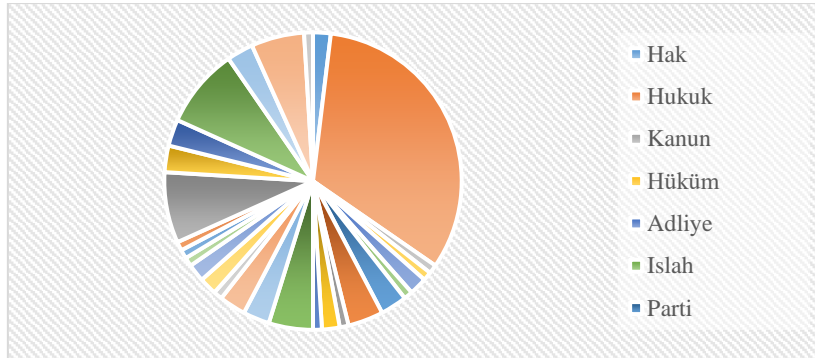

Şekil 4. Din Teması

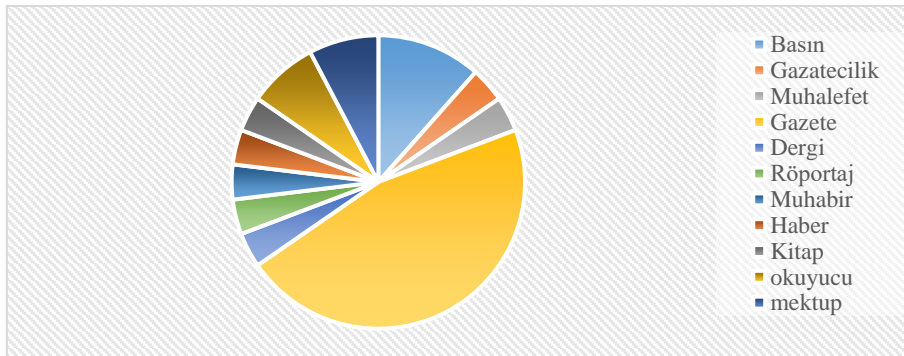
Hak, Hukuk, Kanun, Hüküm, Adliye, Islah, Mahkeme, Siyasi, Politikacı, Adalet, Ceza, Tahkikat, Parti, Mahkûmiyet, Cezaevi, Tahliye, Dava, suç, Soruşturma, Hâkim, Hapis, Anayasa, Heyet, Komisyon, Demokratik, Anti-demokratik terimleri **Hukuk** teması adı altında gruplandırılacaktır. Dergide Hukuk kavramı en fazla vurgulanan kelime olmakla birlikte hapis, anayasa, heyet ve komisyon, mahkeme kavramlarına da sıklıkla rastlanmaktadır. Devletin baskı aygıtı olarak nitelendirilen mahkemeler ve hâpishanelerin (Althusser,1971)¹⁵ özellikle vurgulanması, dergide tutuklanan veya mahkûm olan kişilerin haberlerinin fotoğraflarının ve özgeçmişlerinin yayınlanmasının bireyler üzerinde baskı yaratmakta olduğu ve egemen ideolojinin rızaya dayanmadan benimsetilmeye çalışıldığı söylenebilmektedir.

Şekil 5. Hukuk Teması

Basın, Gazetecilik, Muhalefet, Gazete, Dergi, Röportaj, Muhabir, Haber terimleri ise **Basın** teması adı altında kategorize edilecektir. Tabloda görüleceği üzere gazete en sık kullanılan tema olmakla birlikte basın temasının hürriyet temasıyla, gazete temasının ise röportajlarla birlikte kullanıldığı dikkat çekmektedir.

Şekil 6. Basın Teması

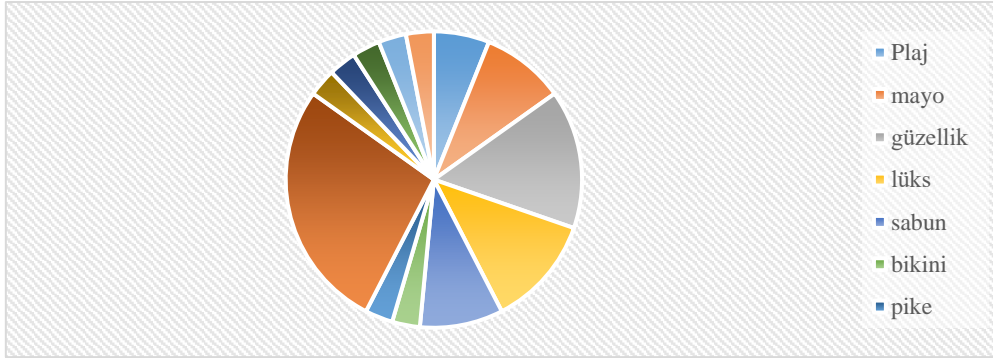
¹⁵Devletin ideolojik aygıtları ve özne konumları Althusser,1971 (Smith; Riley,2016,s. 84)

Plaj, Mayo, Güzellik, Lüks, Sabun, Bikini, Pike, Merhem, Saç, Esmer, Sarışın, Kızıl, Aile, Mutfak, Margarın **Kadın teması** olarak adlandırılmaktadır. Dergi kadın, güzellik, moda, pratik bilgilere oldukça fazla yer ayırmakta bu bölümleri kategorilere ayırarak yayınlamaktadır. Pratik bilgilerin yer aldığı Hayat Bilgisi köşesi, moda da değindiği Plaj Kıyafetleri ve Mayolar bölümü, sosyal problemlere hikayeler ve görsellerle yaklaşılana Aşk Uyanınca Bölümü¹⁶, Reklamların ünlü Hollywood yıldızlarıyla yapıldığı ve bu yıldızlarla ilgili röportajların paylaşıldığı bölümler, Kadınlara yönelik Yıldız Falınız Diyor ki? bölümü kadınların etkin olarak yer aldığı bölümlerden bazılarıdır. Kadın teması ağırlıklı olarak “saç” teması üzerinden işlenmektedir. Tarak kullanım şekilleri saç rengine uygun kıyafet tavsiyeleri bu temanın başlıca kullanıldığı alanlardır.

Dergide verilen reklamlarına ağırlıklı olarak kadın figürlere yönelik ürünler olduğu ve kadın figürlerin reklamlarda sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Örneğin “Ufa Mutfak¹⁷ Margarini” reklamında “Bütün aile Ufa’yı tercih ediyor” (Sayı:24, s. 8) sloganıyla iki kadın figür reklamda kullanılmaktadır. Aile kavramıyla bu kavramın temsilcisi olarak görülen kadına vurgu yapılmaktadır. Bu reklamla geleneksel kadın rolü aile, iyi ev kadınlığı gibi toplumsal cinsiyetçi yönelim (Dökmen,2017,139) işlenmektedir. Kadınlara yönelik bir ürün olan margarın, “Kocanızın her gün eve böyle gelmesini istersiniz değil mi? O halde hazırlayacağımız güzel yemekleri nefis olan Ufa nebati margarini” ile pişirmeyi bir kerre tecrübe etmelisiniz şeklinde teşvik edilmektedir. (Sayı:6 s.24, Yıl:1960)

Benzer şekilde “Pan-Am Jetleri”¹⁸ reklamında reklam görseli olarak modern bir kadın figürünü temsil eden bir hostes kullanılmaktadır. Benzer şekilde “Lünet Gözlük Mağazası”¹⁹ reklamında “Aradığınızı Bulacağınız Mağazadır” sloganıyla gözlüklü bir kadın figür kullanılmaktadır. Puro Tuvalet Sabunları, Havaiiland krem ve pudraları, Ankara makarnası, Vitamol Kremleri, Pereja parfümleri, Lüks tuvalet sabunları, Sana margarini, Scherk Yüz Losyonu, Quink dolma kalemleri vd. kadın figür kullanılan diğer reklamlardandır.

Şekil 7. Kadın Teması

Fotoğraf, Sergi, Sanatçı, Şarkıcı, Festival, Kanun, Ut, Saz, Caz, Müzik, Sanayi-i nefise Nefise Mektebi, Sanatkar, Resim, Sanat, Hollywood, Şöhret, Akademi, Radyo, Sinema terimleri **sanat teması** adı altında kategorize edilecektir. Dergide sanat üst teması ise kadınlar üzerinden işlenmektedir. Örneğin “Ut ve Kanunla caz çalınabilir” adlı röportajla bir kadın sanatçı “sevimli” olarak tasvir edilmekte, sanatçının röportajıyla birlikte şarkı söylerken çekilen görselleri yayınlanmaktadır. Kadınlığın temel unsurları olarak görülen cinsiyetçi roller ve bunlara ilişkin değerler (sıcakkanlı, yumuşak huylu, güler yüzlü, hamarat, düzenli, fedakâr vb.) sanatçıyı tanımlarken sevimli ifadesiyle kullanılmıştır (Kümbetoğlu,2016:47).

Benzer şekilde Hollywood starlarıyla reklamlar yapılmakta onların hikâyeleri paylaşılmakta, röportajları fotoğraflarıyla birlikte yayınlanmaktadır. Dergide ünlü ressam İbrahim Çallı'nın ve dönemin ünlü aktristi Bridget

¹⁶ Aşk Uyanınca Bölümünde evden kaçan bir kızın ailesi tarafından özlemle karşılanması anlatılmakta toplumsal bir problemin nasıl uzlaşıyla çözüleceği konusunda ders verilmektedir.

¹⁷ Mutfak

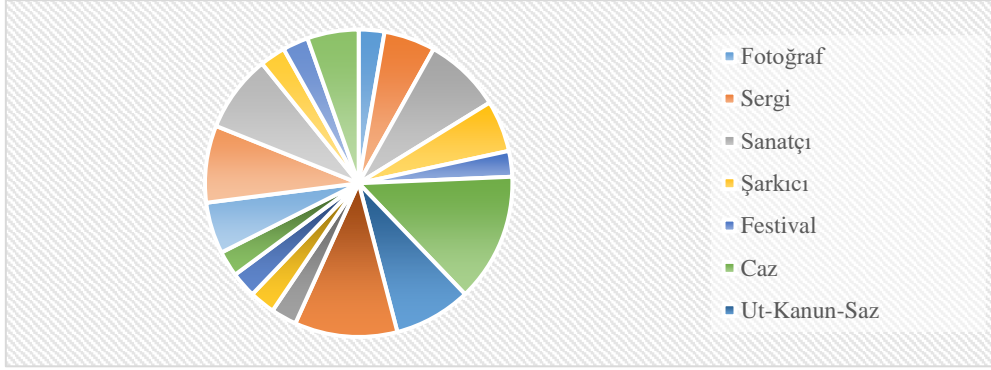
¹⁸ Panam Jetleri (Sayı:24,s.22, Yıl 1960) Ek 1

¹⁹ Lünet Gözlük Mağazası reklamı (Sayı:49,s.30,Yıl 1960) Ek 2

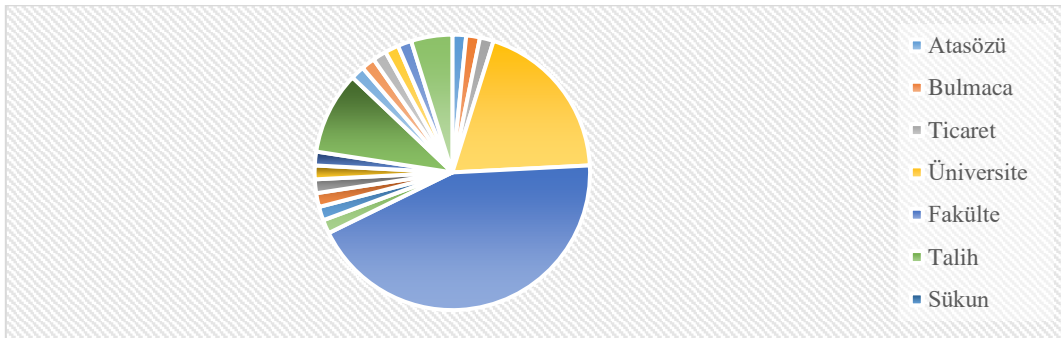
Bardot'un hayat hikayesi de yer almaktadır. Derginin toplam dokuz sayfasının kadınlara yönelik haberlerle dolu olduğu görülmektedir.

Şekil 8. Sanat Teması

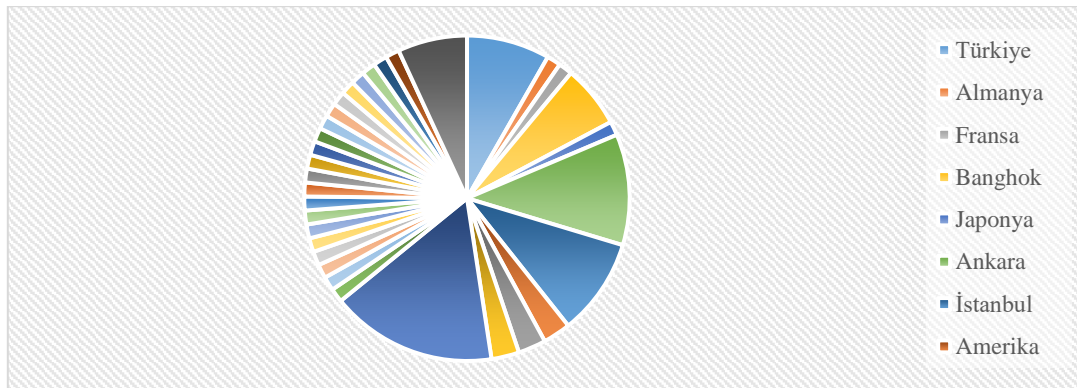
Atasözü, Fıkra, Ticaret, Üniversite, Fakülte, Hayvanlar (devekuşu, köpek, civciv, kobra, şempanze), Bulmaca, Talih, Sükûn, rakı, meyhane, konyak, viski, ihtiyar, kahve, çiftçi, kolej takımı, medeni, eyalet, kasaba, köylü **karma tema olarak** kategorize edilebilir. Dergide düzenli bir şekilde atasözü ve fıkra köşesi bulunmakta ayrıca "Hayvanlarla Baş başa" adlı bir sayfa yer almaktadır.

Şekil 9. Karma Tema

Türkiye, Almanya, Fransa, Banghok, Japonya, Ankara, İstanbul, Amerika, Alman, Amerikan, İngilizce, Fransızca, Rusça, Tahran, Honkong, Kalküta, Rangoon, Tokyo, Honolulu, U.S.A, Yeni Delhi, Roma, Paris, Münih, Frankfurt, Londra, Newyork, Grönland, Meksika gibi terimler ise **ülke şehir ve dil teması** adı altında kategorize edilecektir.

Şekil 10. Ülke Şehir Dil Teması

Dergide bulunan 9 temadan sadece ikisinin kadınlarla ilgili olduğu derginin toplam dokuz sayfasının kadınlara yönelik hazırlandığı söylenebilmektedir. Reklamların tamamında kadın figürler kullanılmaktadır. Kadınlara

yönelik moda, güzellik alanında ve günlük yaşamda kullanacakları pratik tavsiyeler verilmektedir. Plaj modası fotoğraflarla tanıtılmakta dönemin kadın problemlerinden “evden kaçma” sorununa yönelik hikâyeler fotoğraflarla birlikte öğüt verici diyaloglarla işlenmektedir. Modern kadının nasıl olması gerektiği Hollywood yıldızları aracılığıyla anlatılmaktadır. Reklamlarda ve dergide yer alan diğer alanlarda sıklıkla cinsiyetçi kalıp yargıların kullanıldığı, kadının geleneksel rolü olan evlilik, aile, iyi ev kadınlığı gibi konuların sıklıkla tekrarlandığı görülmektedir.

5.2. Dergide Toplumsal Cinsiyet, Dil ve Kültür Alanında Söylem Çözümlemesi

Dergi haberlerinde yer alan haber başlıklarının ve metinlerinin belirli bir söylem ve anlama ilişkin kodlamalar kullanarak sunulduğu ve dil, kültür, toplumsal cinsiyet kalıplarını kullanarak pekiştirdiği kabul edilmektedir. Dil, toplumsal rol ve kimlikler, ekonomik ve kültürel koşullar, cinsiyet farklılıklarını algılama düşünme vb. etkilerle biçimlendirmektedir. Dergi haberleriyle karşılaşan tüketicilerin (okuyucuların) toplum içindeki deneyimleri, algılamaları, meslek ve eğitim düzeyleri, sosyoekonomik koşulları vb. dili kullanma yetilerindeki farklılıkları söz konusu pekiştirmeyi etkilemektedir. Dildeki her göstergenin tek kavramı yansıtmadığından hareketle örneğin “hayat” denildiğinde okuyucuların zihinlerinde farklı imgelerin canlanması ve tanımlanması mümkün olduğundan zihinsel bir dil coğrafyasıyla karşılaşmaktadır (Olgundeniz ve Çatalcalı,2011). Bu sebeple dergi içindeki her söylemin her okuyucu için farklı anlamlar içerdiği söylenebilmektedir.²⁰ Benzer şekilde haber metinlerinde işlenen kadınsı ve erkeksi roller zaman içerisinde toplumsal olarak yapılandırılmıştır.²¹

“Toplumsal cinsiyet kadınlık ve erkekliği sosyal, kültürel ve psikolojik faktörler temelinde belirlemektedir (Kessler ve McKennai1978’den akt. Newman,2016,s.70). Bu ayırım erkek kadın arasındaki farklılığın sadece doğuştan getirilen ya da biyolojik bakımdan cinsel özelliklere bağlı olgular olmadığı, tersine bunların öğrenilen davranışlar olduğu hususunda bizleri uyarması bakımından önemlidir” (Lips,1993’den akt. Newman,2016, s. 70).

Toplumsal rollerin doğuştan kazanılmadığı içinde bulunduğumuz toplumun sosyal ve kültürel özellikleri tarafından yeniden biçimlendirildiğini ve dolayısıyla değişebileceğini ifade eden Eagly (2013) ve belirli kültür kalıplarının kadınlara zarar veren bir “güzellik miti” oluşturduğunu ifade eden Woolf (2002) gibi pek çok sosyolog toplumsal cinsiyetin toplumsal olarak yapılandırıldığına (Macionis,2017:332) inanmaktadır. Benzer şekilde ideal kadınlık tiplerinin güzellik anlayışlarının dönemsel olarak yapılandırıldığını somut olarak güzellik yarışmaları üzerinden ya da medyada yer alan reklamlar üzerinden gözlemlenebilmek mümkündür. Örneğin ideal kadın tiplerinin dönem dönem farklılaştığını ve güzellik yarışmalarının bu amaçla ideolojik bir araç olarak kullanıldığını ifade eden Eke’ye (2023) göre 1930’larda etine dolgun ama hımbıl olmayan, modern, bakımlı, kuvvet ve sıhhat vurgulu vücut yapısının 1950’lerde daha ince yine kuvvet ve sıhhat vurgulu ve daha halktan görünümü bir yapıya evrildiği görülmekle birlikte 1970’lerde ise diğer dönemlere göre daha fit bir vücut yapısı, duru bir güzellik anlayışının tercih edildiği ve güzellik kraliçesi olarak benimsendiği görülmektedir. Eke’ye göre seçilen güzellerin giderek daha fit ince bir vücut yapısına ve daha kemikli yüz hatlarına kavuştuğu ve kadınlığın timsali kabul edilen yuvarlak vücut hatlarının ise 1990’lara kadar devam ettiği görülmektedir (s. 158-163). İnceoğlu ve Kar ise (2016) son on yılda moda rüzgarının ideal bedenler konusunda ideal ölçülere yönelik trendler yarattığını bu trendlerin ise belirli kişiler nezdinde ideal vücut ölçülerini belirlediğini aktarmaktadır: “60’ların Twiggy’si ya da Julie Christie’si, 70’lerin Maria Schneider’i, 80’lerin Nastia Kinsky’si, 90’ların Julia Roberts’i 2000’lerin Angelina Jolie’si ideal vücut ölçülerini yönlendirmiştir” (s. 81). İdeal güzellik tiplerini temsil ettikleri düşünülen bu popüler karakterlerin dönemin güzellik anlayışını yönlendirdikleri, yeniden inşa ettikleri söylenebilmektedir. Benzer şekilde literatürde reklamlarla, sosyal medya ile ideal güzellik kalıplarının yeniden belirlenerek kitlelerin yönlendirildiğini iddia eden pek çok çalışma (Altay,2018; Macit,2020; Sırcat,2023 vd.) bulunmaktadır.

Özellikle tüketim toplumunda beden önemli bir tüketim aracı olduğu öneminin giderek arttığı ve aynı zamanda yadsınamaz bir hafıza nesnesi olduğu bilinmektedir. Baudrillard’ın (2018) ifadesiyle “eskiden bedeni sarmalayan ruh idiyse, günümüzde ruhu sarmalayan bedendir” (s. 165). Çağlardan bu yana bedenin her türlü ideolojinin

²⁰ Dili kültürden ayrı düşünmek olanaksızdır bu sebeple dilsel göstergeler çok anlamlılığı, dilin zenginliğini ve dilin ait olduğu kültür yapısını bize ayna gibi yansıtmaktadırlar...Reklam bildirisi ait oldukları toplumun kültürel ve sosyal değerlerine seslendikleri ölçüde amaçlarına ulaşabilmektedirler (Günay ve Parsa,2012, ss.113- 118).

²¹ Alice Eagly (2013) “Sex differences in Social Behavior”(s. 7-147) ;Naomi Wolf (2002) “The Beauty myth:How images of Beauty are used against women”(s. 9-270); Akanyıldız (2010) “Perfect Bodies Ideal Women: Beauty, The Female Body and The Construction of Femininity in Popular Magazines in Turkey in the 1990s” (s. 2-3).

göstereni olarak biçimlendirildiği ve belirli kalıplara sokulduğu ruha nazaran öneminin giderek arttığı bilinmektedir. Bu biçimlendirme sürecinden en fazla etkilenenin ise kadın bedeni olduğu gözlenmektedir. Güzellik algısının hâkim ideoloji çerçevesinde tanımlanması ve biçimlendirilmesiyle kadın bedeni her dönem farklı kabullerle belleklerde yer almıştır. “Güzellik ve çekicilik kavramlarının zamana ve kültüre göre değişkenlik gösterdiği genel kabul gören bir görüş olduğu gibi (Hamermesh ve Biddle,1994’den akt. İnceoğlu ve Kar,2016,s.221), bu kavramların evrensel olduğu zamandan ve coğrafyadan bağımsız olarak geçerliliğini koruduğu da söylenmektedir (İnceoğlu ve Kar,2016, s. 222). Özellikle tüketim toplumunda kadın ve bedeni üzerinde kusursuz, zarif, altın orana sahip estetize edilmiş bir güzellik beklentisi olduğu görülmektedir. Bu estetize edilmiş güzellik algısını ise kadınların çeşitli araçlarla (makyaj, estetik müdahaleler vb.) korumaya çalıştıkları ya da yakalamaya çalıştıkları görülmektedir. Baudelaire (2017)“ kuşkusuz bir ışık, bir bakış bir mutluluk çağrısı kimi zamanda bir söz ama genel manada ahenk” olarak tanımladığı kadınların bu çabalarını, “kırılgan güzelliklerini sağlamlaştırmak ve deyim yerindeyse tanrısallaşmak için başvurdukları meşru bir yöntem” olarak tanımlamaktadır(ss.238-242).

Kadınların bedeni üzerindeki bu mükemmeliyetçi beklenti beden üzerinde Feingold ve Mazzella tarafından gerçekleştirilen 1998 tarihli meta analiz çalışmasında ortaya koyulmuştur. Çalışmada “kadınların erkeklere göre bedenlerinden daha az hoşnut oldukları ve bu hoşnutsuzluğun günümüzde giderek arttığını” tespit edilmiştir (Dökmen,2009, s. 182). Kadınların geçmişten günümüze güzellik mitleriyle ya da toplumsal cinsiyetçi beklentilerle tahakküm altına alınışlarının izlerine medyada sıklıkla rastlanmaktadır. Bu çerçevede haberlerde, dergilerde işlenen toplumsal cinsiyetçi rolleri medyanın inşa ettiğini ve bu rollerin zamanla değişebileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bilindiği üzere “toplumsal sosyalizasyon çocuğun etrafındakilerin yoğun bombardımanına maruz kaldığı pasif bir süreç değildir ve çocuk sosyal dünyasında bulunduğu anlamları kullanarak cinsiyet olgusunu toplumsal bir kategori olarak aktif bir şekilde inşa etmektedir (Liben ve Bigler,2002’den akt Newman,2016, s.71). Benzer şekilde Hem kızlar hem de erkekler çok küçük yaşlarda prensiplere uygun şekilde bu kalıplara uyumu öğrenmektedirler” (Hollande, Renfrow, Howard,2011’den akt Newman,2016, s.71). Bu çerçevede toplumsal cinsiyetin algılarla kültürel ve psikolojik koşullar nezdinde değişmekte olan, akışkan bir kavram olduğundan bahsedilebilmektedir. Nitekim Toplumsal cinsiyet doğumdan ölüme kadar insanın duygularını, düşüncelerini ve eylemlerini şekillendiren, toplumsal rollerle kendimizi nasıl değerlendirdiğimizi nasıl davranmamız gerektiğini öğreten, toplumun her iki cinsiyetle de ilişkilendirdiği tutum ve faaliyetler kapsayan bir kavramı karşılamaktadır (Macionis, 2017,s. 332) Gündelik yaşamdaki davranışlarımızdan, kariyerimize hayatımızın hemen her alanına hakim olan bu kavramın medya aracılığıyla söylemlerle pekiştirildiği ya da yönlendirildiği görülmektedir.

Bu çalışmada “Toplumsal Cinsiyet” ve “Güzellik Mitleri” çerçevesinde amaçlı örneklem yöntemiyle seçilmiş temsil kabiliyeti en yüksek olan *Hayat Mecmuası’nda* işlenen örneklerden toplumsal cinsiyete ilişkin kalıplara bakıldığında ise şu örnekler dikkati çekmektedir:

“Hayat güzeldir. Hele insan böyle şen, sıhhatli ve zarif olursa! Bu cici genç kız gibi, beyaz poplin üzerine kırmızı elma motifleriyle süslü şık bir elbise giymişse!” (Sayı:4, s.28, Yıl:1956).

“Sophia Loren sihirli İtalyan yıldızı diyor ki : Ben LÜKS tuvalet sabunu kullanırım. Dünyanın en güzel kadını da bilir ki bir kadın için en kıymetli varlık temiz bir tendir” (Sayı:12 s. 27, Yıl:1956).

“Hesabını bilen ben diyebilirim ki ..Vita paranızın en iyi karşılığıdır. Vita çok elverişlidir az bir miktar ile yemekleriniz daha besleyici ve daha lezzetli olur” (Sayı:29, s.2, Yıl:1957).

“Modern Hemşirelik Türkiye’de doğru. Hemşire doktorun sağ koludur. Kadının yüksek meziyetlerinden faydalanan bu mesleğe girmekle rakipsiz ve mizacımıza en uygun işe atılmış olursunuz. Hemşire olabilir miyimbroşürünü isteyiniz” (Sayı:31, s. 23, Yıl:1957).

“Mükemmel bir ten, işte bir sinema yıldızının en kıymetli varlığı, sinema yıldızlarının onda dokuzu da lüks tuvalet sabununa güvenirlir” (Sayı:77, s.6, Yıl:1958).

“Kocanız evvelden haber vermeden kalabalık bir arkadaş grubunu beraberinde yemeğe getirebilir. Bu sürpriz yüzünden sakın heyecanlanmayın.Çünkü Tamek hazır yemekler ile nefis bir sofrayı tam saatinde hazırlayarak misafirlerinizi en mutena şekilde ağırlayabilirsiniz” (Sayı: 110,s. 2,Yıl:1958).

“Ev kadını safiye. Safiye Ayla’nın sabah uyanınca ilk işi sobayı yakmaktır. Seslerin en yıllanmış ses sanatkarlarının tek prensesi” (Sayı,113, s.6, Yıl:1958).

“Karım harikulade bir aşçıbaşdır...ve ben de tam manasiyle şımartılmış bir kocayım” (Sayı,17 s. 23, Yıl:1959).

“Evet erkekler hep ayındır hepsi de lezzetli nefis yemeklere bayılır” (Sayı 15, s. 8, Yıl :1960).

“Çallı güzelliği severdi. Bir akademi balosunda üç güzel hanımla görülüyor” (Sayı:24, s. 8, Yıl:1960).

“Sevimli şarkıcı Sevinç Tevs de o gün Çatı’da idi” (Sayı:24, s. 10, Yıl:1960).

“Beyaz turuncu emprime naylondan yapılmış şık bir plaj kıyafeti” (Sayı:24, s. 25, Yıl:1960).

“Beyaz perdenin küçük kıraliçesi eskiden manikürcülük yapıyordu” (Sayı:10,s.27, Yıl:1961).

“Evlenmek için şehir şehir dolaşan kadriye hanımla genç sevgilisi..” (Sayı:9,s.13,Yıl 1961).

Dergide kullanılan ifadelerle bakıldığında kadınlara güzellik, sevimlilik, mükemmellik, şıklık, zariflik, gençlik gibi toplumsal cinsiyetçi vasıfların yüklendiği görülmektedir. Benzer şekilde dergide kullanılan reklamlarda ve anlatılan hikayelerde kadın modellerin kullanıldığı görülmektedir.

Kadınlara yönelik ev kadınlığı, güzel ve bakımlı olmak, anne olmak vb. stereotipler dergilerde sıklıkla işlenmektedir. Pekiştirilen stereotipler aracılığıyla, yemek hazırlamak, evin işlerini yapmak, yer silme, temizlik, bulaşık, tuvalet temizliği gibi ev işlerinin uygulanmasının yanı sıra güzel ve bakımlı olmak, güzel saçlara ve güzel görünen bir bedene sahip olmak, çocuğa ve eve ilişkin alışverişler yapmak vb. kadının sorumluluk alanı olarak kodlanmaktadır.

Hayat Mecmuası’nda ise kadınlara yönelik haberlerin bulunduğu sayfalar incelendiğinde kadın modellerin moda, güzellik, ev işleri konusunda pratik öneriler (yemek, temizlik, bulaşık), diyet, güzel saçlara sahip olmak gibi stereotiplerin sıklıkla işlendiği gözlemlenmektedir. Kadın üst temasında bir önceki bölümde incelendiği gibi en fazla işlenen tema ise saç temasıdır.

Toplumun kadınlara kendi değerlerini fiziksel görünüşleri açısından ölçmeyi öğrettiği “Güzellik Miti”ne (Wolf,2002) dair söylemlere ise *Hayat Mecmuası*’nda sıklıkla rastlanmaktadır. Bu konuda *Hayat Mecmuasında* yer alan güzellik mitine dair örnekler ise şu şekildedir:

“Biz Türkler güzeli severiz; her şeyin güzelliğini severiz. Cenab-ı Hak da Türk kullarının bu huyunu bildiği için olacak, güzeli bizden esirgememiştir (Sayı:2, s.3, Yıl: 1956).

“Son yarım asır içinde inanılmaz derecede güzelleşen Çin kadınları bugün Hollywood yıldızlarına bile taş çıkartacak bir hale gelmiştir” (Sayı:3, s. 12, Yıl:1956).

“Asrın en güzel kraliçesi. Komşu ve dost İran’ın genç hükümdarı Rıza Şah Pehlevi’nin eşi dünyanın en güzel kadınlarından biridir (Sayı:6, s. 6, Yıl 1956).

“Şahsiyetinizi gölgelemeyiniz. Şahsiyetinizde toplanmış olan hususiyetleri muhakkak belirtmek mecburiyetindedesiniz. Buna mâni olacak hiçbir güç yoktur. Bilhassa size bu hususta büyük yardımcı olacak Havilland kremi ihmal etmeyiniz. Unutmayınız ki güzel ve şirin görünmek için teninizin teraveti kâfi değildir, onu desteklemek garantilemek elzemdir (Sayı:7, s.25, Yıl:1956).

“Sempatik Dilber Birigitte Bardot gayet sempatik bir fizyonomiye ve mütenasip bir vücuda sahiptir. Aktris cazibesinden istifade ederek son zamanlarda Fransa’nın en çok beğenilen film yıldızları arasına girmiştir” (Sayı:8, s.23, Yıl:1956).

“İsveç’in yeni yetişen genç ve güzel prensesi ikinci Desireé... Prensese Desireé güzel bir merasimle sosyeteye girdi. Artık o yetişmiş bir hanımefendi muamelesi görmektedir” (Sayı:11, s.7, Yıl:1956).

“Cinsi cazibenin fethettiği son kale İngiliz Filmçiliği. Gina Lollobrigida’ların Marilyn Monroe’ların Sophia Loren’lerin taçsız saltanat sürdükleri son zamanlarda kadın cazibesinin beyaz perdedeki öneminden bahsetmemeğe imkân yoktur. İngiliz sinemasının son birkaç sene zarfında, dünya piyasasındaki yerini genişleterek hasılat imkanlarını arttırması tetkik edildiği takdirde, güzel kadın unsurunun bu meselede önemli rol oynadığı anlaşılır (Sayı:15, s. 20, Yıl:1957).

“Bir sinema yıldızının gibi taze ve çok güzel bir tene sahip olacaksınız” (sayı:24, s. 27, Yıl:1957)

- “Daima genç daima güzel. Arzu ve gıpta ile bakılan bir cildi Gözen Krem ile elde edebilirsiniz...Güzel kadın gözen krem kullanan kadındır” (Sayı:27, s.23, Yıl:1957).
- “Bakın ben de güzelliğimi inceliğimi her şeyden çok Piyaleye borçluyum! Piyale Makarnası (Sayı,44 s. 24,Yıl:1957).
- “Bikini kraliçesi diyor ki hem vücudunuzun tenasübünü, Hem de ağzınızın tadını muhafaza etmek istiyorsanız Bakkalınızdan Ankara Makarnası isteyiniz” (Sayı:55, s.23, Yıl:1957).
- “Şık ve Zarif olmak için Gülok Giyiniz”(Sayı:56,s.20,Yıl:1957).
- “Bozuk havaların ne ehemmiyeti var. Çatlamış kuru bir cilt çirkinleştirir. Halbuki Nivea Kremle bakım gören cilt ,her havada daima yumuşak,latif kalır ve tazeliğini cazibesini arz eder. Bakımlı ve gençliğin bütün retavetine malik bir cilt” (Sayı,61 s.22, Yıl:1957).
- “Amerikan Artistler Birliği Hollywood yıldızları arasında 1957'nin en güzel vücutlu 8 kadını seçmiştir” (Sayı:68, s.4,Yıl:1958).
- “Dop Şampuan saçlarınıza temizlik, canlılık ve emsalsiz bir güzellik verir” (Sayı:70, s.12, Yıl:1958).
- “İşte yeni pudranız sizin daha güzel görünmenizi temin edecektir” (Sayı70, s.28, Yıl:1958).
- “Princesse El Losyonu zarafetinizin sırrı” (Sayı:71, s.6, Yıl:1958).
- “Zarif kadın cazibesinin sırrını da bilir Vicq parfümleri ve Losyonlarını kullanır” (Sayı:71, s.10, Yıl:1958).
- “Yuvanızın saadeti için Tamek konserveleri kullanınız” (Sayı:72, s.2, Yıl:1958).
- “Daha güzel olmak Scherk ile başlar. Mukayese edilmez nüfuz kabiliyeti. Scherk Yüz Losyonu”(Sayı:74,s.8,Yıl:1958).
- “1959 modasını uzun bacaklı mankenler teşhir edecek” (Sayı:96 s.20, Yıl:1958).
- “Kibar erkekler için aslil bir losyon Aqua Velva” (Sayı:97, s.24, Yıl:1958).
- “Prenseslerin en güzeli en masumu Isabelle” (Sayı:100, s.4, Yıl:1958).
- “Siz de teninizin güzelliğinden gurur duymak ister misiniz? Öyleyse çiçeklerden elde edilen bu usarenin hayret verici hassalarından istifade ediniz” (Sayı:105, s. 11, Yıl:1958).
- “Japon kadını da güzelleşmek istiyor. Bundan iki bin yıl önce ünlü Mısır Kraliçesi Kleopatra için her sabah İskenderiye'nin bütün eşekleri seferber edilirdi. Kraliçe bu sevimli yaratıklardan sağılan sütle banyo yapardı. Şahane güzelliğibu süt banyolarına borçlu olduğuna inanırdı. Tabii ki Shisedido güzellik enstitüsünde de Japon dilberleri Kleopatra'nın izinde yürüyorlar” /Sayı:14 s.8, Yıl:1959).
- “Sarışın, canlı, cazibeli bir yıldız namzedi bugünlerde Paris'in meşhur tiyatrolarından birinde bir revünün başrolünü oynuyor.Claire Ferval adındaki bu genç dilber yakında beyaz perde de görülecek” (Sayı,7,s. 21,Yıl:1959).
- “Artık hiçbir erkeğin kendisine alâkadar olmayacağını zannediyordu. Fakat cildine ihtimam göstermeğe başladığı günden beri her şey değişti. Daha iki ay önce, cildi sivilce ve siyah noktalarla dolu idi: adeta çirkindi. Bugün ise gelinlerin güzeli olmuş bulunuyor” (Sayı,13 s.19, Yıl:1960).
- “Bu yıl Plajlarda çok görülecek olan düze ve emprime pikeden çok orijinal bir plaj kıyafeti” (Sayı:24,s. 25,Yıl:1960).
- “Geçen sayımızda sarışın hanımlara yakışan renklerden bahsetmiştik. Bu hafta sıra kızıl saçlılarda. Bu müstesna renge sahip olanlar çevrelerinde değerlerini bir kat daha arttırmak istiyorlarsa şu renklere bilhassa itibar etmelidirler” (Sayı:24, s.24 1960).
- “Mesut olmak ve mesut etmek için bir kadın önce şu dört şeyi bilmelidir: Daima genç bir kız gibi görünmek, güç durumlarda olgun bir kadın gibi davranmak, icabında bir erkek gibi düşünebilmek, her zaman bir arı kadar çalışkan olmak” (Sayı:7, s. 27, Yıl:1961).

Dergide yer alan bu ifadeler toplumun kadınlara güzellikleriyle kendi değerlerini arttırabileceklerine dair mesajlar iletmektedir. “Bireylerin doğduğu andan itibaren hem yaşadığı çevrenin hem de bulunduğu kültürün etkisiyle ideal güzellik anlayışına maruz kaldığı” (Aytekin ve Altındağ,2020, s. 123) düşünüldüğünde bu güzellik algısına göre kadınların her dönem yeniden bu normu revize etmesi şaşırtıcı gelmemektedir. Kadınlara ilişkin haber içeriklerine bakıldığında söylemlerin sıklıkla fiziksel unsurları pekiştirici olduğu görülmektedir. Kadınların bu söylemler doğrultusunda güzellik için uğraşmalı diyet yapmalı, kıyafet tercihlerini buna göre yapmalı, modayı takip etmeli, pürüzsüz bir cilde sahip olmalı, zarif olmalı, iyi bir aşçı olmalı ve bakımlı olmalıdır ve Tüm bu nitelikler ise kendi değerlerini arttırmak ve beğenilmek için yapmaları gerekenler olarak kadınlara sıklıkla hatırlatılmaktadır. Bu doğrultuda kelime ve cümle yapıları kullanılarak bu durum meşrulaştırılmakta ve toplumsal roller bu hususta belirlenmektedir. Benzer şekilde “kadınların aile içerisinde başlayan güzele öykünme sürecinde kadının, güzellik tahakkümü odaklı ve tüketime yönlendirici söylemlere hapsoldüğü” görülmektedir (Sekmen,2017, ss. 278-300) Kısacası kadınlar verilen reklamlar, hikâyeler ve öneriler aracılığıyla medya tarafından nesneleştirilmektedir. Tanzimattan Cumhuriyete özne olma yolculuğunda kadının toplumsal hayata katılımına yönelik yönelimin yerini kadının fiziksel görünümü ve ev içi rollerinin pekiştirildiği öznen nesneye doğru konumlandırıldığı bir yönelime doğru bırakarak evrildiği görülmektedir.

6.SONUÇ

Osmanlıdan günümüze tarihsel süreç boyunca kadın, içinde bulunduğu toplumsal yapı tarafından inşa aracı olarak kullanılmıştır. Kadın ilk olarak Meşrutiyet döneminde kendini ifade etme ve özgürleşme fırsatı bulmuş dergi ve gazeteler çıkarmış, dernekler kurmuş dönemin hâkim ideolojisi tarafından ise aile kurumu aracılığıyla “batılılaşmanın aracı” olarak görülmüştür. Millî mücadele dönemindeyse kadın benzer şekilde cephede savaşan, halkın içinde halkı örgütleyen, cephe arkasında savaşa erzak, malzeme hazırlayan, mühimmat taşıyan, dergileriyle ve gazeteleriyle halkı örgütleyen toplumsal hayata katılan etkin konumdadır. Cumhuriyet dönemindeyse kadın tekrar hâkim ideolojinin kendisine biçtiği “Cumhuriyet Kadını” imajını üstlenmektedir. Kadın “ulus devlete uygun nesiller yetiştirme aracı” olarak iyi eş ve anne rolüne büründürülmüştür. Tarihin her döneminde olduğu gibi kadının hâkim ideolojinin öznesi olma durumu modernleşme döneminde de devam etmiştir. Bu dönemde ise kadın, güzellik mitleri eşliğinde kitle iletişim araçları ile değiştirilerek toplumsal cinsiyetçi kalıpların içinde yeni bir kadın imajı oluşturulmuştur. Kadının ev içi işlerde konumlandırılışı ve daha çok görseleliğinin vurgulanışı derginin kadın temasına bakıldığında kullandığı içeriklerden (plaj, mayo, güzellik, lüks, pike, saç, kızıl, esmer, sarışın, mutfak, margarin vb.) gözlemlenebilmektedir. Medya'nın kadınlara sınırlarını çizdiği tüketim toplumunun zeminini hazırladığı bu “Modern kadın imajı” dergiler, gazeteler, filmler, sosyal medya, reklamlar ve daha pek çok alanda kadınlara dayatılmaktadır. Bu imaj kitle iletişim araçlarında kadın modellerin kullanılmasıyla ve kadına güzel ve bakımlı olma, ideal bedene sahip olma, iyi anne olma vb. stereotiplerle benimsetilmeye çalışılmaktadır. Medyada kadın modellerin çoğunlukla yemek hazırlamak, evin işlerini yapmak, yer silme, temizlik, bulaşık, tuvalet temizliği gibi ev işlerinin uygulandığı rollerle cinsiyet kalıp yargılarına uygun şekilde sunulduğu görülmektedir. Benzer şekilde kadınların çocuğa ve eve ilişkin alışverişler yapmak vb. “kadınsı” olarak nitelendirilecek reklamlarla rollerle karakterlerle kullanıldığı görülmektedir. Sonuç olarak toplumsal cinsiyetin bu roller, karakterler ve reklamlarla pekiştirilmekte olduğu ve bu durumun kadının nesneleştirilmesine neden olarak belirli kalıplar içerisinde toplumun güzellik algısı çerçevesinde kendini revize etmesine ve bu durumun medyadaki sunumlarla pekiştirilmesine zemin hazırladığı söylenebilmektedir. Görüldüğü üzere medya ve toplumsal yapı geçmişten günümüze kadını biçimlendirerek, güzellik algısını şekillendirerek, kadına özgü rolleri yeniden inşa ederek bu rolleri pekiştirmiştir ve yeniden inşa etmeye devam edecektir. Bu çerçevede geçmişten günümüze değişmeyen bir şekilde kadın bedeninin güzellik inşasında araç olarak kullanıldığı, nesneleştirildiğinin özellikle reklamlar üzerinden gözlemlenebilmesi ve haber içeriklerinde güzele dair kozmetik, saç ve vücut bakımına dair tüketime yönelik bir tahakkümün kurulmaya çalışıldığı söylenebilmektedir. Buna istinaden kadınların belirli güzellik kalıplarının içerisinde hapsedilerek, toplumun çoğunluğuna uymayan bu kalıpların dışında yer alanların güzellik dışında (çirkin olarak) tanımlanışı kadınları (belki de yapsal olarak hiç sahip olamayacağı) ideal güzellik tanımına uymak için tüketime ve bir dizi estetik müdahaleye yönlendirmektedir. Bu güzellik tahakkümü medya aracılığıyla gerek manevi gerekse maddi olarak kadınların hipnotizasyonu ile sürmektedir. Kadınların estete edilmiş bir form ile güzellik nesnesine dönüştürülmesi ve tüketime yönlendirilerek dayatılan güzellik kalıplarına uymasının istenmesi yerine ruhuna ve düşünce yapısına dair yeteneklerinin geliştirilmeye çalışılmasının ve medyada bu şekilde temsillerin yer almasının sağlıklı bir toplum yaratma konusunda önemli bir adım olacağı aşikardır. Tüketim odaklı ve belirli estete edilmiş kalıplara uyararak ifadesiz yüz hatlarına sahip olan sadece bedeniyle var olmaya çalışan bir nesneye indirgenen yeni medyanın salık verdiği bu ideal kadın tipinin aksine, ruhsal ve bedensel

bütünlüğünün farkında olan ve kendine zihinsel yatırım yaparak kendini eğitimsel ve sosyokültürel alanda geliştirme gayesinde olan geleceğin annesi kadının kendini bu yönde geliştirmesinin toplumun refahını sağlayacağı söylenebilmektedir. Nitekim Osmanlı dönemi aile kurumu aracılığıyla toplumu modernleştirme işlevi üstlenen, Cumhuriyet dönemi ulus devlete birey yetiştirerek aile kurma işlevini devam ettiren kadınların, tüketim toplumunda da aileye dair işlevini koruduğu görülmektedir. Bu çerçevede sağlıklı bir aile yapısı ve gelecek nesillerin yaratılması için kadınların niteliklerinin artırılmasının bu konuda katkı sağlayacağı söylenebilmektedir. Sonuç olarak geçmişten günümüze bedeninin öneminin giderek artması sonucu ruh ile beden arasında oluşan bu boşluk, mutluluk peşinde koşarken güzellik ile mutluluğu yakalayacağına inanan kadınların düştüğü bir tuzak haline almıştır. Güzellik mitleriyle tahakküm altına alınan kadınların bu tahakkümden kurtulmaları için mutlu kadın güzeldir mottosundan yola çıkarak ruhları ile bağlantılarını yakalamaları gerekmektedir. Güzellik mitleriyle dahil olunan toplumsal yapının güzellik beklentileriyle ulaşılacağı sanılan mutluluğun, idealize edilmiş nesneleştirilmiş beden formundan aşkın ruha ilişkin zihinsel kapasitenin tam olarak sağlıklı bir şekilde kullanılmasıyla yaşanan tatminle mümkün olduğu anlaşılmalıdır. Benzer şekilde medyada yer alan reklamların toplumsal cinsiyet rolleri bakımından hayatın müşterekliği göz önüne alınarak düzenlenmesi, kadın ve erkeğe eşit şekilde kadınsı olarak nitelendirilen rollerin (temizlik, mutfak vb.) bölüştürülmesi bu alandaki kalıp yargılarının kırılmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Acun, F. (2007). Görsel Verilerde Kadın İmajı (1923-1960). SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi. (16) ,91-112. <https://dergipark.org.tr/pub/sufesosbil/issue/11422/136455>
- Akanyıldız, R. Ç. (2010). Perfect Bodies Ideal Women: Beauty, The Female Body and The Construction of Femininity in Popular Magazines in Turkey in the 1990s (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Akpınar, B. T ve Gülboy, G. P. E. (2023). Ulus İnşa Sürecinde Milliyetçiliğin Toplumsal Cinsiyet İnşası, Uluslararası İlişkiler Diploması Dergisi.5(1),43-62.
- Altay, Y. K. (2018) Reklamlarda Kullanılan Güzellik Kavramının Yeniden Tanımlanması: Güzellik Temsilleri Üzerine Göstergibilimsel Analiz (Yüksek Lisans Tezi). Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Altınkaynak, Y. (2004). Milli Mücadele Romanında Kadın Tipleri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aydın, H. (2015). Meşrutiyetten Cumhuriyete Türkiye’de Kadın. Current Research in Social Sciences. 1(3). 84-96. <https://dergipark.org.tr/pub/uresosc/issue/4356/59576>
- Aytekin, C. A. ve Altındağ, G. (2020). Sanatta Ölçülebilir Güzellik ve Sonsuz Olan Çirkinlik:Aksiyolojik Açından Güzel ve Çirkin Estetiği. Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi.5(9),111-125. Doi Number: 10.32579/mecmua.649279
- Barthes, R. (2014). Çağdaş Söylenler (1. Baskı). Metis Yayınları.
- Baudrillard, J. (2018). Tüketim Toplumu (11. Baskı). Ayrıntı Yayınları.
- Baudelaire, C. (2017). Modern Hayatın Ressamı (9. Baskı). İletişim Yayınları.
- Belkıs, Ö. ve Kankaystın, D. (2018). Sanatın Gölgedeki Kadınları. (1. Baskı). Ayrıntı Yayınları.
- Berkes, N. (2018). Türkiye’de Çağdaşlaşma (26. Baskı). YKY Yayınları.
- Bilgin, N. (2014). Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar (1. Baskı). Siyasal Ktbv.

- Börekçi, Ü. A. O. (2014). Muhalif Aydın Romanlar Üzerinden Bir Zihniyet Okuması (1. Baskı). İmge Ktbv.
- Caporal, B. (1999). Kemalizm’de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını, İstanbul:Yeni Gün Haber Ajansı Basın Yay. <https://tr.scribd.com/doc/30770355/KEMAL%C4%B0ZMDE-ve-Kemalizm-Sonras%C4%B1-Turk-Kad%C4%B1n%C4%B1>
- Cihan, E. Z. (2018). Modernleşme ve Kadın. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(1), 269-280. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kusbd/issue/35805/383334>
- Çakır, S. (2016). Osmanlı Kadın Hareketi (5. Baskı). Metis Yay.
- Çiçek, A. C., Aydın ,S., Yağcı, B. (2015). Modernleşme Sürecinde Kadın: Osmanlı Dönemi Üzerine bir İnceleme, KAÜ İİBF Dergisi. 6(9), 269-284. DOI:10.18025/kauibf.99074
- Dökmen, Z. (2017). Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar (8. Baskı). Remzi kitabevi.
- Eagly, A. H. (2013). Sex differences in Social Behavior: A Social-Role Interpretation. Lawrence Erlbaum Associates. New York: Purdue University.
- Eke, N. P. (2023). Cumhuriyet Kadınının Değişen Silüeti: İdeolojik bir Araç Olarak Güzellik Yarışmaları. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 23(Özel Sayı), 147-170.
- Findley, Carter V. (2017). Modern Türkiye Tarihi (6. Baskı). Timaş yay.
- Güler, S. (2012). Cumhuriyet Romanında Yeni Bir Dönem 1950’li Yıllar. İstanbul University Journal Of Sociology.3(12),71-80.
- Günay V.D.,ve Parsa, A.F. (2012). Görsel Göstergibilim İmgenin Anlamlandırılması (1. Baskı). Es Yayınları.
- İnceoğlu, Y. ; Kar, A. (2016). Kadın ve Bedeni (2. Baskı). Ayrıntı yayınları.
- İzmir, M. (2015). „Lacancı Psikanaliz ve Karakter Çözümleme (1.Baskı). İmge kitabevi.
- Karabulut, M. (2013). Tanzimat Dönemi Türk Romanında Kadın Üzerine Tematik Bir İnceleme. Erdem Dergisi. (64), 49-69. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erdem/issue/43775/537490>
- Kaymaz, İ. Ş. (2010). Çağdaş Uygarlığın Mihenk Taşı: Türkiye’de Kadının Toplumsal Konumu, Atatürk Yolu Dergisi, 12(46), 333-66. https://doi.org/10.1501/Tite_0000000328
- Kurnaz, Ş. (1991). Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.
- Kümbetoğlu, B. (2016). Değersizleştirme Kadın Bedeninin Maruz kaldığı Şiddet”. Kadın ve Bedeni (2. Baskı). Ayrıntı yayınları.
- Künüçen, H. (2001). Türk Sinemasında Kadının Sunumu Üzerine, Kurgu dergisi. 28(18), 51-64. <https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/handle/11421/1368?locale-attribute=en>
- Macit, A. (2020). Bir Güzellik Miti Olarak Kozmetiğin Yeni Medyada Algı Yaratışı: Instagram’da Influencer (Yüksek Lisans Tezi). Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Macionis, J. J. (2017). Sosyoloji (V. Akan, Çev.) (13. Baskı). Nobel yayınları.

- Newman, D. M. (2016). Sosyoloji Günlük Yaşamın Mimarisini Keşfetmek (D. A. Arslan, Çev.) (3. Basım). Nobel Yayınları.
- Olgundeniz, S. S. ; Çatalcalı, A. (2011). Dergi Kapaklarında Kullanılan Haber Başlıklarının Dili ve Söylemi: Diyet ve Moda Haberleri Aracılığıyla Oluşturulan Kadın Kimlikleri, Selçuk İletişim fakültesi dergisi. 7(2), 174-191. <https://doi.org/10.18094/si.91276>
- Ortaylı, İ. (2018). Batılılaşma Yolunda (8. Baskı). İnkılap Yayınları.
- Özkiraz, A. ve Arslanel, M. N. (2011). İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi. 3(1), 1-10. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sobiadsbd/issue/11351/135635#article_cite
- Sancar, S. (2017). Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti (4. Baskı). İletişim yayınları.
- Sekmen, M. (2017). Yeni medyada Beden, Güzellik ve Tüketim İlişkisinin Eleştirel Bağlamda İncelenmesi. (Doktora Tezi). Atatürk üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Şeker, A. (2017). Türk Romanında Toplumsal Cinsiyet Açısından Kadın temsillerine Yönelik Sosyolojik bir İnceleme, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. 10(54), 641-652. DOI:10.17719/jisr.20175434629
- Sırcat, G.S. (2023). İntuencerlar ve Güzellik Algısı: İntagram Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma. (Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Smith, P., Riley, A. (2016). Kültürel Kurama Giriş.(1. Baskı). Dip not yayınları.
- Tunaya, T. Z. (2016). Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma (3. Baskı). Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Turan, N. S. (2013). Modernleşmeyi Semboller Üzerinden Okumak: Son Dönem Osmanlı Kadınının Kıyafetlerinde Değişim ve Toplumsal Tartışmalar, Kadın Araştırmaları Dergisi. 1(12), 103-138. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/7224>
- Ülken, H.Z. (2019). Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi (16. Baskı). Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Ünsel, H. İ. (2021). Enstitü Çıkışlı Yazarların Köy Gerçeğine Yaklaşımları (1950-1960), Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi. 61(2), 709-722.
- Wodd, L. A. , Kruger, R. O. (2000). Doing Discourse Analysis Method for Studying Action in Talk and Text. USA:Sage Publications.
- Woolf, N. (2002). The Beauty myth:How images of Beauty are used against women, New York:Morrow Comp.
- Yılmaz, A. (2010). Osmanlı'dan Cumhuriyete Kadın Kimliğinin Biçimlendirilmesi, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi. (9), 191-212. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/233412>
- Tifdruk Baskı (2024). Tifdruk Baskı özellikleri. <https://www.geocities.ws/matbaa19myo/tifdruk.html>

Ek 1. Panam Jetleri

Ek 2. Lümet Gözlük Mağazaları

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Atf için / for cited: Sabahoğlu, Z. (2024). Osmanlı Dönemi Yabancı Gerçek ve Tüzel Kişilerin Taşınmaz Edinimi ile İlgili Düzenlemeler. Journal of Vocational and Social Sciences of Turkey, Yıl: 6, Sayı: 15, Ağustos 2024, s. 74-81

OSMANLI DÖNEMİ YABANCI GERÇEK VE TÜZEL KİŞİLERİN TAŞINMAZ EDİNİMİ İLE İLGİLİ DÜZENLEMELER

Zeki SABAHOĞLU¹

ÖZ

Mülkiyet hakkı, kapitalist ekonomi kurallarının hâkim olduğu bölge, sistem veya devletlerde menkul ya da taşınmaz bir eşya üzerinde hak sahibine kullanma, faydalanma ve tasarruf yetkisi veren, hukuk düzeninin sınırları içinde kullanılabilen, mutlak ve aynı bir hak. Bireyler doğduğu ve vatandaşı olduğu devlette kalamayabilir. Vatandaşı olunmayan, farklı sebeplerle kendi devleti dışındaki bir devlete göç eden insanların taşınmaz edinme istemi de bulunduğu devlette yeni sorunlara ve akabinde kanunların düzenlenmesine sebep olmuştur. Bu makalede Osmanlı Dönemindeki yabancı vatandaş ve kurumların taşınmaz edinimini ve bu edinimlere bağlı yaptırımları inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Taşınmaz Edinimi, Osmanlı Dönemi, Islahat Fermanı, Safer Kanunu, Gayrimenkul, Mülkiyet Hakkı.

JEL Sınıflandırma Kodları: K1, K11, K15, K19, K25.

REGULATIONS REGARDING THE ACQUISITION OF IMMOVABLE PROPERTY BY FOREIGN INDIVIDUALS AND LEGAL ENTITIES DURING THE OTTOMAN PERIOD

ABSTRACT

The right to property is an absolute and in-kind right that can be used within the boundaries of the legal order, giving the rightful owner the authority to use, benefit and dispose of a movable or immovable property in regions, systems or states where capitalist economic rules prevail. Individuals may not be able to stay in the state of their birth and citizenship. The desire of people who are not citizens and migrated to a state other than their own for different reasons to acquire real estate has caused new problems in the state where they are located and subsequently the regulation of the laws. In this article, we will examine the real estate acquisition of foreign citizens and institutions in the Ottoman Period and the sanctions related to these acquisitions.

Keywords: Real Estate Acquisition, Ottoman Period, Reform Edict, Safer Law, Real Estate, Property Right.

JEL Classification Codes: K1, K11, K15, K19, K25.

¹ 0000-0002-2407-4333, Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi/ Hukuk/ Özel Hukuk, zakealspagh@hotmail.com

1. GİRİŞ

1867 öncesi döneminde yani Kapitülasyonlar dönemi olarak bildiğimiz bu dönemde, Osmanlı Devleti'nde bazı istisnai fermanlar dışında yabancıların Osmanlı topraklarında taşınmaz edinme hakkına sahip olmadığı görülmektedir (Altuğ,1976). Yabancılar bir den fazla imtiyaz tanınmasına rağmen, yabancıların taşınmaz edinmelerine izin verilmemesinin en önemli sebebi İslam hukukundaki hükümlerdir. İslam Hukuku, yabancılar uzun süre hicaz arazisinde kalma izni vermemektedir (EKŞİ, Taşınmaz, s. 10.). Yabancılar, Osmanlı Devleti'ne en fazla bir yıl süreyle izin alarak girip ikamet edebilmekteydiler (ALTUĞ, Yabancı, s. 39.)

Ticaretin artması ve yabancı devletlerin kendi vatandaşlarının Osmanlı Devleti'nde güvence almalarına (müste'men) rağmen zimmi sayılarak tabii oluşlarının değişmesini istememeleri sebebiyle, yabancı devletler uzun yıllar boyunca kendi vatandaşları için Osmanlı Devleti'nde taşınmaz edinme hakkının tanınmasını istemişler ve hükümete çeşitli başvurularda bulunmuşlardır (Kutlay, 2012). Uluslararası ilişkilerin ilerlemesi ve yabancı devletlerin taşınmaz edinim talepleri, Osmanlı Devleti'nin Islahat Fermanı'nı yayınlamasına zemin hazırlamıştır. 1856 yılında Islahat Fermanı yayınlanmış ve yabancıların Osmanlı Devleti'nde taşınmaz edinmesine ilişkin yeni bir dönem başlamıştır.

2. ISLAHAT FERMANI

Islahat Fermanı 18 Şubat 1856'da Sultan I. Abdülmecid döneminde ilan edilmiştir, Islâhat Hatt-ı Humâyûnu ismiyle de anılmaktadır. Tanzimat Fermanı'nın devamı niteliğindedir. Gayrimüslimlere yeni haklar tanımıştır (Armaoğlu, 1997: 258-259).

Islahat Fermanı'nda, Hristiyan ve Müslüman halk arasında eşitliği sağlayan ve birey haklarını güvence altına alan hükümlerin yanı sıra yabancıların Osmanlı Devleti'nde taşınmaz edinmesine ilişkin "vaat" özelliği taşıyan bir ibareye de yer verilmiştir (Kutlay, 2012).

2.1. Islahat Fermanı ve Yabancıların Taşınmaz Edinimi

Islahat Fermanı'nda yeni düzenleme yapılmıştır; "*Kavanini Devleti Aliyeye ve nizamatı zabıtai belediyeye ittiba ve imtisal eylemek ve asıl yerli ahalinin verdikleri tekalifi vermek üzere Saltanatı Seniye ile düveli ecnebiye arasında yapılacak süveri tanzimiyeden sonra ecnebiye dahi tasarrufu emlak müsaadesinin ita olunması*" (Osman Fazıl BERKİ, a.g.e., s. 188.). Islahat Fermanı'nda, sözleşmeye taraf olan devlet vatandaşlarının, Osmanlı Kanun ve nizamlarına tabi olmak ve vergi vermek koşuluyla Osmanlı Devleti topraklarında taşınmaz edinebileceği imkânı vaat edilmiştir (Sargın, 1997). Ne var ki Osmanlı Devleti, bu vaadin gerçekleştirilmesi durumunda ülkedeki yabancı sayısının artması ve verilen imtiyazların gereğinden fazla artması olasılığından çekinmiştir (Kutlay, 2012).

Bu sebeple Osmanlı Devleti'nin bu vaadi uygulamamıştır. Osmanlı Devleti, vaadini yerine getirmemesi üzerine, 15 Şubat 1862 tarihinde İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya ve Prusya devletlerinin sözlü notası ile karşı karşıya kalmıştır. Bahse konu devletler, verdikleri sözlü notayla çeşitli yollarla Osmanlı Devleti'nde taşınmaz edinen yabancıların durumunu istişare etmek üzere Bab-ı Ali'yi davet etmişlerdir. Ali Paşa ise bu notaya şöyle karşılık vermiştir:

Hükümet, taşınmazlar üzerinde yabancılar tasarruf hakkı tanımak suretiyle Osmanlı için büyük faydalar elde edileceğine ve Osmanlı ile Avrupa arasındaki bağların daha çok artacağına emindir. Lakin yabancılar bu hak bazı şartlar eklenecek verilebilir. Bunların başlıcası da kapitülasyonların değiştirilmesidir.

Bu şartlar içinde yani Osmanlı hükümetinin kanunlarına ve nizamlarına dahil olmayan ve kendi mahkemeleri tarafından muhakeme edilen yabancılar taşınmaz edinim hakkı nasıl verilebilir? (Karal, 1988).

Görüldüğü üzere, Osmanlı Devleti ilettiği cevapta, aslında yabancılar taşınmaz edinme hakkını vermek istediğini ama bu mevzuda endişeleri bulunduğunu (*Osmanlı vatandaşlarının verdiği vergileri ödeme, mallar üzerindeki konularda Osmanlı Mahkemelerinin yetkili olması vb.*), endişelerinin giderilmesi için yabancıların Osmanlı Devleti'nde taşınmaz edinimi bazı şartların olmasına bağlı kabul edeceğini belirtmiştir (Kutlay, 2012).

Osmanlı Devleti ile yabancı devletler arasında Islahat Fermanı'nın uygulanmaması için yapılan görüşmeler Ali Paşa'nın verdiği cevaptan sonra da on dört yıl sürmüştür. Görüşmelerin neticesinde, Osmanlı Devleti, yabancıların Osmanlı topraklarında taşınmaz edinmesine ilişkin vaadini gerçekleştirilebilmek için 1867 yılında Safer Kanunu'nu

çıkarmıştır. Bu kanunun, yabancıların Osmanlı Devleti'nde taşınmaz edinmesi hususunda mühim bir adımdır. Türkiye Cumhuriyeti döneminde de kullanılmaya devam edilmiştir.

3. SAFER KANUNU

3.1. Safer Kanunu'nun Kabul Edilmesi

Yabancıların Osmanlı Devleti'nde taşınmaz edinmesine ilişkin düzenlemeler getiren "*Tebaayı Ecnebiyenin Emlake Mutasarrıf Olmaları Hakkında Kanun*", 7 Safer 1284 (1867) tarihinde çıkartılmıştır (Altuğ, 1976). Kısa ismiyle "Safer Kanunu" olarak anılmaktadır.

Safer Kanunu'nun kabul edilmesinden önce yabancılar münferit iradelere dayanan izinlerle taşınmaz edinmişlerdir. Fakat istisnaidir ve yabancıların genel olarak mülkiyeti Türk vatandaşı yakınlarının üzerinde kaydedilen taşınmazları fiilen sahiplenmişlerdir (Ekşi, 2012). Safer Kanunu'nun Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmesinde, bahsedilen Kanun'dan önceki muvazaalı uygulamaları kaldırmak ve Islahat Fermanı ile verilen vaadi gerçekleştirmek istenmiştir. Bunun yanı sıra, ekonominin gelişeceği, emlak fiyatlarının ve servetin artacağına ilişkin fikirler de yabancıların Osmanlı Devleti'nde taşınmaz edinmesine izin veren bu Kanun'un çıkarılmasına sebep olmuştur (Akyol, 2012).

Yabancıların taşınmaz mal edinmesi durumunun Osmanlı Devleti'ne ekonomik olarak katkı sağlayacağı düşünülerek bu kanun çıkarılmış olsa bile, yabancıların sınırsız taşınmaz mal edinmesi mümkün olmamıştır.

Kanunun ilgili maddeleri ile yabancıların taşınmaz edinimi bazı sınırlamalar uygulanmıştır. Yabancılar tanınan taşınmaz edinme haklarının kapsamı, sınırları ve kullanım koşulları Safer Kanunu'nun 1. maddeden 5. maddeye kadar olan hükümlerinde düzenlenmiştir (Kutlay, 2012).

3.2. Safer Kanunu İstisnaları

Safer Kanunu'nda, yabancı gerçek kişilerin taşınmaz edinmesine ilişkin halkı temsil sistemi yani eşitlik ilkesi kabul edilmiştir. Ama Kanun'un 1. maddesi, bu ilkeye iki istisna getirmiştir. Bunlar, bölge ve kişiler ile ilintilidir.

Safer Kanunu'nun birinci maddesiyle, taşınmazın Osmanlı topraklarındaki köy ve Şehirlerde olup olmadığına bakılmaksızın yabancılar taşınmaz edinebilme imkânı verilmiştir. Ancak bahsi geçen madde hükmü, Müslümanlar tarafından kutsal sayılan Hicaz toprakları konusunda bir istisna getirmiş ve bu bölgeler yabancılar taşınmaz edinme hakkını veren Kanun hükmünün kapsamı dışında tutulmuştur (Akyol, 2012). Bunun nedeni Hicaz topraklarındaki Mekke ve Medine'nin Osmanlı Devleti için kutsal olmasıdır.

Yabancıların Osmanlı Devleti topraklarında taşınmaz mal edinebilmesi hususunda ikinci istisna ise kişilerle alakalıdır. Buna göre, doğuştan Osmanlı vatandaşı olup, sonradan izinsiz vatandaşlıklarını değiştirdikleri için vatandaşlıktan ıskat edilenler Safer Kanunu hükümlerine göre Osmanlı Devleti sınırlarında taşınmaz edinmeyeceklerdir (Kutlay, 2012). Esas amaç, özellikle kapitülasyonların yabancılar tanıdığı imtiyazlardan yararlanmak amacıyla başka bir devletin vatandaşlığına geçen eski Osmanlı vatandaşlarının, Safer Kanunu maddelerinden faydalanarak Osmanlı Devleti'nde taşınmaz edinmelerini önlemektir. (Akyol, 2012) İzin almayıp vatandaşlık değiştiren kişiler için ise Safer Kanunu'nda, özel kanun çıkartılacağı belirtilmiştir. Zikredilen Kanun, Ecanibin Hakkı İstimlâki Kanunu'nun 1. Maddesinde İstisna Olunan Eşhasın Emlak ve Arazisine Mahsus Kanun'u olup Safer Kanunu'ndan tam on altı yıl sonra çıkarılmıştır.

3.3. Safer Kanunu ile Gelen Yenilik ve Düzenlemeler

Yabancıların Osmanlı Devleti'nde taşınmaz edinmesinde uygulanacak hukuka ilişkin Safer Kanunu'nun 2. maddesinde düzenleme getirilmiştir. Düzenlemeye göre, yabancılar, taşınmaz mal alım-satımı ve kullanımı açısından Osmanlı vatandaşları ile aynı muamelenin yapılacağı; taşınmaz alımında Osmanlı vatandaşlarının sorumlu olduğu, tüm vergi ve harçları yabancıların da ödeyeceği, taşınmazlara ilişkin davaların Osmanlı Mahkemeleri'nde ve Osmanlı Hukuku'na uygun olarak görüleceği belirtilmiştir (Kutlay,2012). Kanun'un ikinci maddesi başka bir anlatımla Osmanlı vatandaşı ile taşınmazı olan yabancıları eşit tutmuş ve vatandaşla aynı hukuki sisteme dahil olacaklarını garanti altına almıştır.

Kanun uygulanırken dikkat edilmesi gereken bir diğer konu, Osmanlı Devleti'nde yabancılar verilen ayrıcalıklara ilişkin uyuşmazlıklarda milli kanunların uygulanacağı kuralına Safer Kanunu'nun 2. maddesi ile istisna getirilmiş ve bu madde ile uyuşmazlıklarda taşınmazların bulunduğu yer kanunun uygulanacağı hüküm altına alınmış

olmasıdır (Konan, 2006). Bu kural uygulamada bazı durumlarda ihlal edilmiştir. Konsolosluk nezdinde açılan yabancıların taşınmaz edinimine ilişkin davalarda Safer Kanunu'na göre yetkisizlik itirazında bulunulmuşsa da konsolosluk mahkemeleri kendi milli hukukunu yani Lex Fori'yi uyguladığı görülmüştür (Üstündağ, 2010).

Safer Kanunu hangi ülke vatandaşlarının, bu Kanun kapsamında Osmanlı Devleti'nde taşınmaz edinebileceğini de derlemiştir. Safer Kanunu'nun 5. maddesine göre Osmanlı Devleti'nde yabancıların taşınmaz edinme hakkından faydalanabilmeleri için Osmanlı Devleti tarafından bu hususta yapılan düzenlemelerin, yabancıların tabii oldukları devletlerce tasdiklenmesi gerekmektedir (Parlakıyıldız, 2019). Bu sebeple, yabancıların Osmanlı Devleti'nde taşınmaz mal edinebilmesi yabancı devletler ile Osmanlı Devleti arasında protokolün imzalanması şartına bağlanmıştır. Sonuç olarak Osmanlı Devleti ile imzalanan bu protokole katılmamış devletlerin vatandaşları bu Kanun'dan yararlanamayacak ve nihayetinde Osmanlı Devleti'nde taşınmaz edinmemektedir. Yabancıların Osmanlı Devleti'nde taşınmaz edinebilmesine ilişkin yabancıların mensubiyetinde buldukları devletlerin Safer Kanunu'nda bulunan protokole katılım sağlamış olmaları zorunluluğu Osmanlı Devleti'nin yabancıların taşınmaz edinmesi konusunda çekimser davrandığını göstermiştir (Ekşi, 2012).

Yabancıların iflas etmesi durumunda, Osmanlı Devleti'nde bulunan taşınmazlarının sonucuna dair durumu Safer Kanunu'nun 3. Maddesi (Tanrıvermiş vd., 2013) ile düzenleme yapılmıştır. Kanuna göre, iflas eden yabancıların taşınmazlarının satılıp-satılmayacağına Osmanlı Devleti mahkemeleri karar verecektir. Kanunun 4. maddesi (Tanrıvermiş vd., 2013) ise vasiyet ve bağış olan taşınmazların durumunu düzenlemektedir. Yapılan bu derlemeye göre yabancıların, miras ve bağışa uygun olan mülk arazisini, bağış ve vasiyet etme hakkı varken Osmanlı Devleti'nin izin vermediği arazileri-miri ve vakıf arazilerini- bağışlama ve vasiyet etme hakkı yoktur. Görüldüğü üzere kanunda miras hakkında derleme yapılmıştır. Bahse konu derlemeler kanuni mirasçılık ve ölüme bağlı tasarruflarda uygulama alanı bulmuştur (Aydoğmuş, 2016).

Ölüme bağlı tasarruf, miras bırakanın vefatı sonrası getirilmesini istediği son isteklerini içeren hukuki bir işlemdir (Öztaş, 2017). Ölüme bağlı tasarruflar, miras sözleşmesi veya vasiyet yapmak suretiyle yapılır. Kanuni mirasçılık ise, miras bırakanın ölüme bağlı tasarruf yolu ile mirasçı atamaması, yaptığı tasarrufun geçersiz olması ya da tasarruf oranının tamamını kullanmaması halinde Kanun'da gösterilmiş olan kanun gereği mirasçı olan kişilerin mirasçılığıdır (Öztaş, 2017). Safer Kanunu'nun uygulanması miras verenin vefat tarihine göre hesaplanacaktır.

4722 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun Yürürlüğü ve Uygulama şekli Hakkındaki Kanun'un maddesine göre "Mirasçılık ve mirasın geçişi, miras bırakanın ölümü tarihinde yürürlükte olan hükümlere göre belirlenir." hükmünden de yola çıkarak bu durum Yargıtay uygulamasına yansımıştır. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu (YHGK'nun 1999/2-629 E., 1993/910 K. sayılı ve 03.11.199 tarihli kararı) 1927 yılında vefat edenin mirasçılarının terekede bulunan taşınmazlar üzerindeki haklarını ele almıştır. Murisin ölüm anında Safer Kanunu'nun yürürlükte olması sebebiyle bu Kanunun uygulanması gerektiğini kabul etmiştir (Aydoğmuş, 2016). YHGK Safer Kanunu ve protokolünü dikkate alıp vasilerin taşınmaz edinimindeki bu sorunu çözüme kavuşturmuştur.

Safer Kanunu'nda yabancı vatandaşların Osmanlı Devleti'nde taşınmaz mal edinmesinde eşitlik ilkesi gözetilmiş olsa da Kanun'da yabancılara, vatandaşlara uygulanmayan bazı yaptırımlar getirilmiştir. Bunlar bölgeye, kişilere, uygulanacak kanuna ve sözleşmeyi imzalayan devletin vatandaşı olmasına bağlıdır. Bu yaptırımlar taşınmaz mülkiyetinin sınırsız bir şekilde yabancılar tarafından edinilmesini engellemiştir. Safer Kanunu ile yabancı tüzel kişilere herhangi bir yaptırım yapılmamıştır.

Safer Kanunu, taşınmaz edinmesi için yapılan ilk düzenleme olması sebebiyle çok önemlidir. Safer Kanunu'nun yürürlükten kalktığı zamana ilişkin öğretide farklı görüşler mevcuttur. Bunlardan biri (Fişek, a.g.m., s. 438, Obut, a.g.e., s. 65-66.), yabancıların taşınmaz edinme hakkı 1914 yılında çıkan Kavanin-i Mevcudede Uhudu Atıkaya Müstenit Ahkâmın Lağvı'na kadar sürmüştür. Tasfiye için çıkan bu evrak, düşman devletlerin vatandaşlarına tanınan idari, adli ve mali imtiyazları kaldırmıştır. Taşınmaz edinme hakkını veren kanunların da kaldırıldığının düşünülmesine sebep olmuştur. Diğer bir görüşe göre (M. R. Seviğ, Ecnebilerin Emlak Sahibi Olmaları, s. 614 – 615), Safer Kanunu'nun 2644 sayılı Tapu Kanunu ile yürürlükten kalkmıştır. Ekşi'ye göre ise 1934 tarihli 2644 sayılı Tapu Kanunu'nun 38. maddesinde açıkça Safer Kanunu'na değinilmemesine rağmen madde metninde "başka kanunların bu kanuna uygun olmayan hükümlerinin kaldırıldığından" bahsedilmiştir. Yani, eşitlik ilkesini benimseyen Safer Kanunu'nun, karşılıklılık ilkesini benimseyen 2644 sayılı Tapu Kanunu'nun ilkeleri çakışmıştır. Safer Kanunu'nda yer alan Hicaz bölgesine ait hükmün uygulanamaması gibi sebeplerden 1934 yılından itibaren Safer Kanunu'nun uygulanamayacağı kabul edilmiştir (Ekşi,2012).

Safer Kanunu 1/f.2 maddesinde sonradan vatandaşlığı değişen kişiler Safer Kanunu'ndan yararlanamazlar. Bu kişilere özel kanun çıkartılmıştır. Bu kanun, Safer Kanunu'ndan on altı yıl sonra 21 Şubat 1928'de çıkartılan Ecanibin Hakkı İstimlâki Kanunu'nun 1. Maddesinde İstisna Olunan Eşhasın Emlak ve Arazisine Mahsus Kanunu'dur (Altuğ, Arazi İktisabı, s. 171).

3.4. Eşhasın Emlak ve Arazisine Mahsus Kanunu

Eşhasın Emlak ve Arazisine Mahsus Kanun'unun 1. maddesine göre; doğum yolu ile Osmanlı vatandaşı olanlar, kanuna uygun bir şekilde vatandaşlıklarını değiştirmiş olmalıdır. Vatandaşlığına geçtikleri devlet Safer Kanunu'nun Ek Protokolüne taraf olmalıdır. Ancak bu şartları karşılayan kişiler Safer Kanunu'nda yabancılara tanınan Taşınmaz edinme hakkından yararlanabilmişlerdir (Kutlay, 1997).

Kanun'da vatandaşlık değiştirme işlemi için süre sınırlandırılmıştır. Bu Kanun'dan yararlanabilecek kişiler Ecanibin Hakkı İstimlâki Kanunu'nu yürürlüğe girdikten sonra Kanun hükümlerine göre vatandaşlıklarını değiştirmiş olmalıdır.

Ecanibin Hakkı İstimlâki Kanunu'nun 2. maddesinde ise Osmanlı Devleti vatandaşlığından izin almadan çıkan, iskat edilen kişilerin Osmanlı topraklarında satın alma veya miras hakkını kullanma yoluyla taşınmaz edinmesi yasaklanmıştır. Kanun'un 3. maddesi ise izin almadan vatandaşlığını değiştiren kişilere ait taşınmazların mirası konusunda Arazi Kanunnamesi' ne atıfta bulunmuştur.

3.5. Arazi Kanunnamesi

Arazi Kanunnamesi, 23 Şevval 1274 (6 Haziran 1858) tarihinde özellikle arazilerin mülkiyeti, kullanımı ve devri konularında esasları belirlemek amacıyla yürürlüğe girmiştir. Kanun, arazi mülkiyeti, devri, intikali, kullanımı ve diğer arazi işlemlerini düzenlemiştir. Özellikle mülk ve mîrî arazilerin tasarruf şekilleri, devir ve intikal esasları bu kanunla belirlenmiştir.

Bahse konu maddeye göre, bu kişilere ait taşınmaz mallar, taşınır mallar gibi kişinin mirasçıları arasında paylaşılacaktır. Ama bu kişilerin taşınmaz malları vakıf ve miri arazi ise Arazi Kanunnamesinin 110. ve 111. maddeleri uygulanacaktır (Tanrıvermiş vd.,2013). Arazi Kanunnamesinin ilgili maddelerine göre, bu şahısların Osmanlı sınırları içinde taşınmaz edinemeyeceklerdir. Eskiden beri ellerinde bulunan miri ve vakıf arazisinin intikal ve tapu hakkı sahibi, mirasçı bırakmadan ölmüşler gibi devlete geri dönecektir. Mülk taşınmazları ise Osmanlı vatandaşı olan mirasçıları arasında taksim edilecektir. İzinsiz vatandaşlık değiştiren kişiler, Safer Kanunu'nun ek protokolüne taraf olan devletin vatandaşlığına geçmişse de taşınmaz edinemeyeceklerdir.

Kanun, imtiyazlardan yararlanmak için Osmanlı vatandaşlığından çıkanların art niyetle gayrimeşru menfaatler elde etmelerini engellemeyi istemiştir (Kutlay, 1997). Bu sebeple 1869 yılında Tabiiyeti Osmaniye Kanunnamesi (Tanrıvermiş vd., 2013) çıkarılmıştır. Bu kanun, Osmanlı uyruğunun kazanılmasında kan bağı ilkesini benimsemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda vatandaşlık ve uyrukluk konusunda önemli bir adımdır.

4. DİĞER KANUNİ DÜZENLEMELER

Tüzel kişiler için bir düzenleme yapılmadığından bahsetmiştik. Ağustos 1325 tarihli Cemiyetler Kanunu ile ilk kez yerli tüzel kişilere taşınmaz edinme hakkı verilmiş (Akyol, 2012) olmasından mütevellit yabancı tüzel kişilere verilmemiş olması yerinde olmuştur. Cemiyetler Kanunu ile de yerli tüzel kişilerin taşınmaz ediniminin sınırı çizilmiştir. Kanun'un 8. maddesinde, tüzel kişilerin kuruluş amacına ulaşmak için gerekli olan taşınmazlar hariç diğer taşınmazları edinme ve bu taşınmazlar üzerinde işlem yapma hakkına sahip olmamaları hükme bağlanmıştır (Akyol, 2012).

4.1. Eşhası Hükmiye'nin Emvali Gayrimenkuleye Tasarrufu Hakkındaki Kanunu

Tüzel kişilerin taşınmaz edinmesine izin veren diğer kanun, Eşhası Hükmiye'nin Emvali Gayrimenkuleye Tasarrufu Hakkındaki Kanunu'dur. Bu Kanun tüzel kişilere tanınan taşınmaz mal edinme hakkını Osmanlı mensubiyetinde bulunan tüzel kişiler ile sınırlandırmıştır (Çelikel ve Gelgel, 2015). Kanunda, yabancı tüzel kişilerin taşınmaz edinmeyeceğine dair açık bir yasak yoktur. Güral, imtiyazların var olduğu bir dönemde bile kendilerine bu hakkı tanımaktan çekinen ve bunu bir teamül haline getiren Osmanlı Devleti'nin, yabancı tüzel kişileri Eşhası Hükmiye'nin Emvali Gayrimenkuleye Tasarrufu Hakkındaki Kanunu'ndan yararlandırmak istediği sonucuna varılmamasını belirtmiştir (Güral, 1950).

Kanun'un 3. maddesine eklenen geçici fıkrada da tüzel kişilerin taşınmaz edinebilmesi Osmanlı vatandaşlığına sahip olması şartına bağlanır. Yabancı tüzel kişilerin taşınmaz mal edinmesi mümkün olmamaktadır (Ekşi, 2012). Kanun'un 3. maddesine eklenen geçici fıkra, başkası adına kayıtlı dernek ve hayır kurumlarına ait taşınmazların, Kanun'un yayımı tarihinden itibaren altı ay içinde kendi adlarına kaydettirmek için başvurabileceklerini hüküm altına almıştır.

Ama bu hüküm de Osmanlı vatandaşlarına aittir. Yabancı tüzel kişiler bu hükmün kapsamında değildir. Yabancı tüzel kişiler 3. maddenin geçici fıkrasından yararlanarak, namı müstear veya namı mevhum ile tasarruf ettikleri taşınmazları kendi adlarına tescil ettirememişlerdir (Ekşi, 2012). Yani, yabancı tüzel kişilerin Osmanlı Devleti'nde taşınmaz edinme hakkı Eşhası Hükmiyenin Emvali Gayrimenkuleye Tasarrufu Hakkındaki Kanun'da tanınmamıştır. Fakat Osmanlı Devleti'nde zaman zaman çıkarılan fermanlar ile yabancı tüzel kişilere taşınmaz edinme hakkı tanındığı kayıtlarda mevcuttur (Tanrıvermiş vd.,2013).

4.2. Memaliki Osmaniye'de Bulunan Ecebilerin Hukuk ve Vezaifi Hakkında Kanun

Bir başka mühim Kanun ise, 1915 yılında çıkarılan "Memaliki Osmaniye'de Bulunan Ecebilerin Hukuk ve Vezaifi Hakkında Kanun" dur. Kanun'un 4. maddesine göre, Osmanlı vatandaşları ile ilintili olmasa bile yabancılara ait tüm taşınmazlara ilişkin uyuşmazlıklar Osmanlı mahkemelerinde, Osmanlı kanunlarına göre çözümlenecektir (Tanrıvermiş vd., 2013). Fark edileceği üzere, yabancılardan taşınmaz edinmesi ile ilgili bir hüküm bulunmamaktadır. Lakin uygulanacak hukuk açısından yabancı/vatandaş ayrımı olmadığı gibi gerçek ve tüzel kişi ayrımı da yapılmadığına da dikkat çekilmelidir.

Düşman devletlerin vatandaşlarına imtiyaz veya kanunlarla tanınan adli, idari ve mali imtiyazlar 1914 yılında çıkarılan Kavanin-i Mevcudedede Uhudu Antikaya Müstenit Ahkâmın Lağvı ile tamamen kaldırılmıştır (Kapan, 1998).

4.3. Kavanin-i Mevcudedede Uhudu Antikaya Müstenit Ahkâmın Lağvı

Yabancılardan Osmanlı Devleti'nde taşınmaz edinebileceği ilgili hükümler düşman devletleri için bu Kanun ile sona ermiştir. Ancak kaldırılması Kanun I. Dünya Savaşı'nın bitmesi ile 1924 yılında 106 sayılı kararnameyle olmuştur (Kapan, 1998).

Osmanlı dönemindeki tüm kanunlara göre dönemin hiçbir zamanında yabancı tüzel kişilerin taşınmaz edinme hakkının verilmediği görülmektedir. 16 Şubat 1328 tarihine kadar olan dönemde, yabancı tüzel kişilerin taşınmaz malları kendi adlarına tescil ettirme hakkına sahip değillerdir. Fiilen tasarruf ettikleri taşınmazları güvendikleri kişiler adına namı müstear olarak tescil ettirdikleri anlaşılmaktadır (Ekşi, 2012). Altuğ, Lozan Antlaşması'na kadar olan süreçte yabancı tüzel kişilerin Osmanlı Devleti'nde taşınmaz edinmesini düzenleyen bir milletlerarası antlaşmanın da bulunmadığını belirtmiştir (Altuğ, 1976).

4.4. Kanuni Esasiye

Osmanlı Devleti döneminde yapılan bir diğer düzenleme ise 1876 Kanuni Esasiye'dir. Kanuni Esasi'nin 21. maddesinde, yabancı ve yerli vatandaş ayrımı yapılmadan herkes mülkiyet hakkına sahiptir. Bu hakkın sınırlandırılması kamu yararı ve bedelin peşin ödenmesi şartlarına bağlanmıştır. Görüldüğü gibi ilk Anayasa olan Kanuni Esasiye'de yabancılardan taşınmaz edinmesiyle ilgili bir hüküm bulunmamaktadır. Osmanlı topraklarında taşınmaz edinmiş olan herkesin bu hakkı koruma altına alınmıştır.

4.5. Teşkilatı Esasiye Kanunu

1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu (1921 Anayasası), yabancılardan taşınmaz mal satın almasına ilişkin herhangi bir düzenlemede bulunmamıştır. Bu nedenle 1876 Kanun- i Esasi'de düzenlenen taşınmaz edinme hakkının bu dönemde de geçerliliğini sürdürdüğü ağırlıkta olan görüşlerdendir (Akyol, 2012). Taşınmaz mülkiyetine ilişkin Kanun-i Esasi'de bulunan hükümler uygulanacağından bu konuda bir boşluktan bahsedilemeyeceği kabul edilmektedir (Tanrıvermiş vd., 2013).

5. SONUÇ

Osmanlı Devleti döneminin en geniş topraklara sahip devletlerindendir. Bu sebeple yabancılardan hukuki anlamda yaşanabilecek ihtimaller de epey fazladır. Hukuki alanlardan biri de yabancılardan mülkiyet haklarıdır. Bir devlete tabi olmadan yaşayan insanlar kendilerini garanti alabilmek için bazı haklar talep etmektedir. Bu hakların verilmesi

devlet içerisinde çeşitli sorunlara yol açabilmektedir. Hakların verilmesi bu sebeple bazı şartlar ve protokollere dayandırılmaktadır. Biz de bu çalışmamızda bu şartları ve protokolleri tarihsel sıra ile inceledik.

1856 yılında Islahat Fermanı ilan edilmiştir. Gayrimüslimlere yeni haklar tanınmıştır. Yabancılar artık Osmanlı topraklarında taşınmaz mal sahibi olabileceklerdir. Fakat uygulamaya geçilememiştir. Çünkü Osman Devleti taşınmaz edinilmesine izin verdiği takdirde yabancı nüfusun artıp gereğinden fazla imtiyaz tanınacağını öngörmüştür.

Yapılan istişareler neticesinde 1869 yılında Safer Kanunu çıkartılmıştır. Böylelikle yabancıların taşınmaz edinimini düzenleyip Osmanlı Devleti'nin hükümlerlik hakkının korunması amaçlanmıştır.

Zaman içerisinde kanunların açığından faydalanmak isteyenler sebebiyle defalarca değişim ve dönüşüme gidilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına kadar en son Teşkilatı Esasiye Kanunu uygulanmıştır. Makalemizde Cumhuriyet öncesi dönemdeki yabancıların taşınmaz mal edinimleri hakkında uygulamaları ve bu uygulamaların günün şartları içerisinde geri alınmasının, düzenlenmesinin sebeplerinden bahsettik.

KAYNAKÇA

- Akyol, F. (2012). Yabancı Gerçek ve Tüzel Kişilerin Taşınmaz Ediniminde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Uzmanlık Tezi, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Altuğ, Y. (1976). Yabancıların Arazi İktisabı Meselesi. 3. Baskı. İstanbul: İÜHF Yayınları.
- Aydın, Mustafa. "1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Esnasındaki Rumeli Göçünün Meclis-i Mebusana Yansımaları ve Yapılan Yardımlar". Osmanlı Araştırmaları Dergisi, C.45, S.45 (2015): s.209-230.
- Aydoğmuş, A. Y. (2016). AIHS'e Ek 1 No'lu Protokole göre Yabancıların Türkiye'de Taşınmaz Edinmesi. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Bülbül, Gül. "Islahat Fermanı'nı Hazırlayan Sebepler ve Islahat Fermanı", Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 2, Sayı 2 (1989): s.157-179.
- Çelikel, A. Gelgel G. Ö. (2015). Yabancılar Hukuku, 21. Baskı. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Ekşi, N. (2012). Yabancıların Türkiye'de Taşınmaz İktisabı (6302 Sayılı ve 3.5.2012 Tarihli Kanunla Yapılan Değişikliklere Göre Hazırlanmış). 2. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları.
- Güral, A. J. (1950). Hususi Hukuk Tüzel Kişilerinin Milletlerarası Mevcudiyeti. Ankara.
- Karakaya Parlakyıldız, H. (2019). Yabancıların Türkiye'de Taşınmaz Mal Edinimleri. Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi.
- Karal, E. Z. (1988). Osmanlı Tarihi, Islahat Fermanı Devri (1856 1876). Cilt: VII, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Konan, B. (2006). Osmanlı Devleti'nde Yabancıların Kapitülasyonlar Kapsamında Hukuki Durumu. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi.
- Kutlay, H. (2012). Yabancı Gerçek ve Tüzel Kişilerin Türkiye'de Taşınmaz Mal Edinimleri. Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi.
- Osmanağaoğlu, Cihan, (2003), "Tanzimat Dönemi İtibarıyla Osmanlı Tabiiyyetinin (Vatandaşlığının) Gelişimi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öztan, B. (2017). Miras Hukuku. Ankara: Turhan.

- Sargın, F. (1997). *Yabancı Gerçek Kişilerin Türkiye’de Taşınmaz Mal Edinmeleri ve Sınırlı Ayni Haklardan Yararlanmaları*. Ankara: Yetkin.
- Seviğ, Muammer Raşit: “Ecnebilerin Emlak Sahibi Olmalarından Doğan Kanunlar İhtilafı”, *Ebül’ula Mardin’e Armağan, İÜHFY, İstanbul, 1944*, s. 605- 630 (Ecnebilerin Emlak Sahibi Olmaları).
- Süleyman Dost, *Devletler Özel Hukukunda Mütakabiliyet” Leges Hukuk Dergisi, Yıl:7, sayı:73-75, Ocak-Şubat-Mart 2016*.
- Tanrıvermiş H. vd., (2013). “Türkiye’de Yabancıların Taşınmaz Ediniminin Etkilerinin Değerlendirilmesi Projesi, Türkiye’de Tarihsel Gelişim Süreci İçinde Yabancıların Taşınmaz Edinimlerinin Analizi”, (Tübitak Projesi, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü), s. 40.
- Tuğçe Bilici, *Yabancıların Türkiye’de Taşınmaz Mal Edinimi, XII Levha Yayınları, 2018*.
- Üstündağ, B. (2010). *Türk Hukukunda Yabancıların Taşınmaz Mal Edinimleri*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi.
- YHGK’nun 1999/2-629 E., 1993/910 K. sayılı ve 03.11.199 tarihli kararın özeti için bkz. Özuğur, a.g.e., s. 165 – 166.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Atf için / for cited: Yelsiz, İ., Yurtseven, M. (2024). Türkiye Katılım Bankalarının AAOIFI Standartlarına Adaptasyonunda Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Journal of Vocational and Social Sciences of Turkey, Yıl: 6, Sayı: 15, Ağustos 2024, s.82-100.

**TÜRKİYE KATILIM BANKALARININ AAOIFI STANDARTLARINA
ADAPTASYONUNDA KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ**

İdris YELSİZ¹

Muhammet YURTSEVEN²

ÖZ

Türkiye’de katılım finans sisteminin önemli bir bileşeni olan katılım bankaları, İslami finans ilkelerine dayalı olarak faaliyet gösteren kurumlar olarak tanımlanmaktadır. Bu bankaların geleneksel bankalardan ayrılan en temel özellikleri, reel işlemlere dayanması (dayanak varlık), faizli işlemleri içermemesi ve kar-zarar paylaşımını esas almıştır. Bu nedenle katılım bankacılığında başta muhasebe ilkeleri olmak üzere kurumsal yönetim, denetim ve etik ilkeler gibi alanlar konvansiyonel bankalardan farklılaşmaktadır.

Bu çalışmanın amacı Türkiye’deki katılım bankalarının iş ve işlemlerde takip ettiği yöntem ve esasların muhasebe, yönetim, denetim ve etik ilkeler çerçevesinde uluslararası İslami finans kuruluşları tarafından yayınlanan standartlara adaptasyonunu incelemek, karşılaşılan sorunları belirlemek ve bu bağlamda sektör oyuncularına yönelik bir yol haritası belirlemek için öneriler sunmaktır. Bu bağlamda uluslararası İslami finans endüstrisi için yayınlanan AAOIFI standartları, uluslararası İslami finans sektöründe kabul görmüş ve birçok ülkede uygulanması zorunlu hale gelmiş önemli bir referans kaynağıdır. Buradan hareketle bu standartların Türkiye’deki katılım bankalarının hem ulusal hem de uluslararası düzeyde sektörel rekabet gücünü artırmak için önemli görülmektedir. Bu yönüyle Türkiye’deki katılım bankalarının AAOIFI standartlarının adaptasyon sürecinde; hukuki ve düzenleyici altyapı, finansal ürün ve hizmetlerin yetersizliği, personel eğitimi ve bilinçlendirme, finansal raporlama standartlarının uyumlaştırılması, denetim ve iç kontrol süreçleri, etik ve kurumsal yönetim ilkelerinin uygulanması, uluslararası ilişkiler ve iş birliği, süreç, zaman ve adaptasyon gibi sorunlarla karşılaştığı ilgili literatür analizinden elde edilen sonuçlardır. Bu sorunları değerlendirip ilgili sorunlar çerçevesinde çözüm önerileri sunmak ve bu çözüm önerileriyle adaptasyon sürecinin daha nitelikli bir çerçeveye taşımak bu çalışmanın hedeflerindedir.

Anahtar Kelimeler: Para Sistemleri, Ekonomik Entegrasyon ve Küreselleşme, Uluslararası Finans- Genel, Yatırım Bankacılığı, Finansal Ekonomi- Genel

JEL Sınıflandırma Kodları: E42, F02, F30, G2, G00.

**PROBLEMS AND SOLUTION SUGGESTIONS IN TERMS OF APPLICABILITY OF
TURKISH PARTICIPATION BANKS IN INTERNATIONAL AAOIFI STANDARDS**

ABSTRACT

Participation banks, which are an important component of the participation finance system in Turkey, are defined as institutions operating based on Islamic finance principles. The most basic features of these banks that distinguish them from traditional banks are that they are based on real transactions (the underlying asset), do not include interest-bearing transactions and are based on profit-loss sharing. For this reason, areas such as accounting principles, corporate governance, auditing and ethical principles in participation banking differ from conventional banks.

¹ 0000-0001-7474-0915, Yüksek Lisans Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam İktisadı ve Finansı Anabilim Dalı, idrisyelsiz@gmail.com

² 0000-0003-2604-440X, Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, muhammetyurtseven@sdu.edu.tr

The aim of this study is to examine the adaptation of the methods and principles followed by participation banks in Turkey in their business and transactions to the standards published by international Islamic financial institutions within the framework of accounting, governance, auditing and ethical principles, to identify the problems encountered and to make suggestions for determining a road map for sector players in this context. In this context, AAOIFI standards published for the international Islamic finance industry are an important reference source that has been accepted in the international Islamic finance industry and has become mandatory in many countries. Based on this, these standards are considered important to increase the sectoral competitiveness of participation banks in Turkey both at national and international levels. In this respect, in the adaptation process of AAOIFI standards of participation banks in Turkey; Related literature on problems such as legal and regulatory infrastructure, inadequacy of financial products and services, personnel training and awareness, harmonization of financial reporting standards, audit and internal control processes, implementation of ethical and corporate governance principles, international relations and cooperation, process, time and adaptation. are the results obtained from the analysis. The objectives of this study are to evaluate these problems, offer solutions within the framework of the relevant problems, and move the adaptation process to a more qualified framework with these solution suggestions.

Keywords: Monetary System, Economic Integration and Globalization, International Finance, Investment banking, Financial Economics.

JEL Classification Codes: E42, F02, F30, G2, G00.

1. GİRİŞ

Dünya'nın var oluşundan beri insanoğlunun temel endişeleri ekonomi üzerine şekillenmektedir. Sabah kalkıp işine giden bir çalışanın iktisadi kaygısı olduğu gibi, sermaye sahiplerinin de kaynaklarını yatırımlara yönlendirmesindeki kaygı ortak paydada buluşmaktadır. Ekonomik sistemlerin gelişmesi, tarihin farklı evrelerinde farklı şekillerde politikalar uygulanması -her iktisadi ürün ve sistemde olduğu gibi- toplumun ihtiyaçları üzerine gerçekleşmiştir. Kronolojik olarak örneklerine bakıldığında insanların avcılık ve toplayıcılık döneminden günümüz modern toplumuna kadar ihtiyaçları sürekli olarak değişiklik sergilemektedir. Bu ihtiyaçlara istinaden sürekli olarak ortaya çıkan yenilikler ve bununla beraber duyulan ihtiyaçlar her geçen gün artış göstermektedir.

Ortaya çıkan ihtiyaçların her alanda olduğu gibi; finansal sistemin güncellenmesi ve yenilenmesi şeklinde de ihtiyaçlar meydana gelmiştir. Sağlıklı ve güvenilir bir finansal sistem arayışı tarih boyunca insanların gelirleri, birikimleri ve hatta geleceklerini korumaya yönelik beklentilere göre şekillenmektedir. İnsanların finansal ihtiyaçlarına cevap verebilecek sistemlerle ilgili yüzlerce teori ortaya atılmış ve bu teoriler geliştirilerek - Muhasebe ve Finansman gibi- bilim dalları haline gelmiştir. Bu gelişmeleri sadece teori sayesinde büyüme/ilerleme değil aynı zamanda teori ve teorilerin uygulanabilirliği noktasında -deneme-yanılma yolu ile- da değerlendirmek gerekir. Ortaya çıkan pürüzler ve süreç başarısızlıkları da bu gelişmelere büyük ölçüde katkılar sağlamıştır. Nitekim, neyin nasıl yapılmayacağını öğrenmek de bir bakıma doğru olanı belirleme noktasında önemli bir adım olmuştur.

Bankacılık sistemlerinin de gelişme kaydetmesi, insanoğlunun finansal ihtiyaçlarının çeşitlenmesi ışığında "alternatif finansal sistem" kavramını da gündeme getirmiştir. Elbirliği sistemleri, katılım ortaklığı sistemleri ve İslami bankacılık sistemi bunların örneklerinden sayılabilecek sistemlerdir. Burada temel ayırım ve dikkat edilmesi gereken husus; her ne kadar insan ihtiyaçları olarak ele alınmış olsa da makro iktisadi alandaki finansal ihtiyaçlara cevap verebilecek sistemler de bir çözüm yolu haline gelmektedir (Yurtseven, 2023, s.37-39).

Finans sistemi içerisinde günümüzde insanların doğrudan etkilendiği alan daha çok bankacılık sistemi olarak görünse de sermaye hareketliliği kavramı, faiz oranları, alternatif yatırım araçlarının fazlalığı, döviz ve forex piyasaları hatta günümüzde trend hale gelen blockchain altyapılı kripto paralar gibi birçok finansal işlemler yatırım kararlarını etkileyici unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu karmaşık ve oldukça spekülasyon piyasalarının taşıdığı riskler ve getiri potansiyelleri de yatırımcı ve tüketici kararlarını doğrudan etkileyen faktörlerdir. Buradan hareketle mevcut piyasa koşullarının yapısı ve finans sisteminde yaşanan aksaklıklar insanları alternatif alanlara yönlendirmekte ve yatırımcı kararları daha risksiz alanlara kaymaktadır. İslami finans sistemi de son yıllarda küresel bir oyuncu olarak sektörde yer almakta ve yatırımcıların ilgisini çekmektedir.

İslami finans, Müslüman coğrafyalarda yaşayan toplumun sistem tercihlerini şekillendirebilecek bir unsur olarak değerlendirilebilmektedir. İslami finans sistemi mevcut yapısıyla küresel finans mimarisi içerisinde yer almakta ve birçok alanda faaliyetler yürütmektedir. Bu alanlar; Bankacılık, sermaye piyasası, tekâful ve bankacılık dışı finansal kuruluşlar olarak tasnif edilmektedir. Küresel anlamda İslami finans Türkiye'de ise katılım finans sistemi

olarak isimlendirilen ilkesel çerçeveye içerisinde yürütülen iş ve işlemler yer yer konvansiyonel finans ile aynı düzlemde yürütülmekte, benzerlik göstermekte hatta birebir taklit edilerek yapılmaktadır (Bozkuş Kahyaoğlu, 2016). Bu da kamuoyunda bu alanın faaliyetlerini ilkesel farklılıkların ortadan kalkması endişesi ile oldukça tartışmalı hale getirmektedir.

Buradan hareketle iş ve işlemlerin yürütülmesinde ortaya çıkan fikir ayrılıkları, sistemlerin benzeşmesi, Müslüman kamuoyunun güven kaybı gibi hususlar bu alanda karşılaşılan bazı temel zorluklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu zorlukları ortadan kaldırmak, yaşanan tartışmaları daha aza indirmek ve sistemin işleyişindeki birliğin sağlanması için Bahreyn merkezli Uluslararası Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu (AAOIFI) kurulmuş ve İslami finans sistemindeki bahsi geçen uyumsuzlukları ortadan kaldırmak adına AAOIFI birbirini tamamlayıcı “Muhasebe, Şer’i Yönetişim, Denetim ve Etik” başlıklarında standartlar yayınlamıştır. Bu standartlar da Müslüman ülkelerin kendi yasal çerçevesi bağlamında değerlendirmeye alınmıştır. Bazı ülkeler doğrudan finansal sistem içerisine entegre ederek uygulamış, bazıları da tavsiye niteliğinde düzenleyerek ülke içi mevzuatlarına dahil etmiştir. Bu yönüyle standartların ülkelerin finansal sistemine göre uygulanabilirliği ya da adaptasyon süreci birbirinden farklılıklar göstermektedir.

Türkiye’de de İslami finans sistemine ilişkin uygulamalar katılım finans sistemi adı altında yürütülmektedir. Her ne kadar yasal mevzuat içerisinde bu sistem bütünüyle hala düzenlenmemiş olsa da bununla ilgili çalışmalar yürütülmekte ve mevzuat hazırlıkları yapılmaktadır. Cumhurbaşkanlığı finans ofisi bünyesinde Katılım Finans Daire Başkanlığı’nın tesis edilmesi, Katılım Finans Strateji Belgesi’nin yayınlanması ve Katılım Finans Kanun Teklifi’nin meclise sunulması bu alanda atılmış önemli adımlardır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, 2021).

Katılım finans sisteminin ilkesel olarak iş ve işlemlerinde İslami finans sisteminin esaslarıyla uyumlu olması gerekmektedir. Katılım bankacılığı sistemi de sektörün önemli bir oyuncusu olduğundan ilgili endişelerin ve sorunların ortadan kalkması için AAOIFI tarafından yayınlanan standartları sistemine entegre ederek uygulaması bir beklentidir. Bu yönüyle AAOIFI’nin yayınlamış olduğu standartların katılım bankacılığının ilkesel düzlemde işlemesi için oldukça önemlidir. Bu bağlamda AAOIFI Muhasebe Standartları, Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) aracılığı ile Şer’i standartlar da Türkiye Katılım bankaları Birliği (TKBB) tarafından tercüme edilerek sektör oyuncularına tavsiye niteliğinde sunulmuştur. Ancak Katılım bankalarının bu standartlara adaptasyonu sağlanamamıştır. Bu adaptasyonun sağlanabilmesi ya da faizsiz finans sistemine entegrasyonu; bankacılık ürünlerine uygulanması, faizsiz standartlara uyumlaştırma, mevcut finansal sistem ile çatışması, denetim mekanizmasına dahil edilmesi ve ayrı bir sistem olarak tanınarak huki ve resmi mevzuata dahil edilmesi gibi birçok unsur bu adaptasyon sürecinin sağlanamamasının temel nedenlerindedir. Bu sebeple yapılan bu çalışmada Türkiye’de katılım bankacılığı sistemine AAOIFI standartlarının entegre edilerek adaptasyonun sağlanmasının önemi, engelleri ve bu engellerin aşılması için çözüm önerileri ilgili literatürden elde edilen verilerden ve sektör içerisinde alınan bilgilerden hareketle sunulmuştur.

2. AAOIFI STANDARTLARI VE KATILIM BANKACILIĞINA ADAPTASYONU

2.1 İslami Finans Kurumları Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (AAOIFI)

Küreselleşen dünyada ithalat ve ihracatın artması ve firmaların diğer ülkelerde de faaliyet göstermesinin artması ile bilgi alışverişinde bulunan firmalar sorun yaşamaya başlamıştır. Aynı firmanın farklı ülkelerde bulunması ve her ülkenin muhasebe standartlarına göre finansal raporlarını ayrı hazırlanması demektir. Bu durum firmalar için güçlük teşkil ettiğinden uluslararası muhasebe standartlarına ihtiyaç duymaktadır. Bunun neticesinde Uluslararası Finansal Raporlama standartları yayınlanıp bu standartlar benimsenmiştir. Bu standartlar İslami finans ile uyumsuzdur. Dünya genelinde bir büyüme ve ilerleme gösteren İslami finansa bir muhasebe ve denetim standartları ihtiyacı doğmuştur (Ağkan, 2018, s.240-242).

Faizsiz finans sektörünün temsilcileri 1990 yılında Cezayir’de toplanarak İslami ilkelere uyumlu muhasebe ve denetim standartlarını hazırlamak geliştirmek amacıyla uluslararası bir kurum kurmayı kararlaştırdılar (Rammal,2006, s.204-208). Bahreyn de 1991 yılında İslam Kalkınma Bankası öncülüğünde İslami Bankalar ve Finansal Kuruluşlar Finansal Muhasebe Organizasyonu (Financial Accounting Organization for Islamic Banking and Financial Institution – FAOIBFI) ismiyle faaliyete başlamıştır. Organizasyon 1993 yılında ilk standartlarını yayınlamaya başlamıştır. Organizasyon daha sonra ismini değiştirerek İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions – AAOIFI) ismiyle devam etmiştir (Yatbaz, 2020, s.184)

AAOIFI, İslami Finans endüstrisinde gelişmiş organizasyon yapısıyla ve yayınladığı Şeri-İ, Muhasebe, Denetim ve Yönetişim Standartları ve Etik Kodlar ile İslami Finans Endüstrisi'ne (İFE) altyapı desteği sağlayan önemli bir kuruluş konumundadır. Yayınlanan standartlarla İslami finansın uluslararası mimarisinin oluşturulmasında, bilgi oluşturma güvenilirliğine ve önemli kuruluşların akredite edilmesinde büyük öneme sahiptir (Yurtseven, 2021, s.306).

2.2. AAOIFI'nin Yayınlamış Olduğu Standartlar

Yayınladığı standartlarla faizsiz finans kuruluşlarına yön veren AAOIFI 2022 yılına kadar 114 standart yayınlamıştır. AAOIFI standartları 5 ayrı farklı alanda yayınlamaktadır. Bunlar; Şer-i standartlar, muhasebe standartlar, denetim standartları, yönetim standartları ve etik standartlar şeklindedir. Yayınlanan standartların sayısı ise şu şekildedir; şer-i 59, muhasebe 31, 24 tanesi de yönetim etik ve denetim standart şeklindedir. Bünyesinde 161 aktif üye bulunduran organizasyonun yayınladığı standartlardan 35 ülke tamamını, geri kalan 126 üyesi ise kısmen ya da rehber şeklinde almıştır (AAOIFI Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu, 2024, s.46). AAOIFI, İslami Finans Kuruluşları (İFK) için muhasebe, şer'i, denetim, yönetim ve etik kodlar ile ilgili standartları yayınlamakta ve sürekli olarak bunları geliştirip iyileştirmektedir. Bu standartlar, birbirlerini tamamlayacak nitelikte bütünsel olarak hazırlanmış olup İslami finans işlemlerinin şer'i kurallarına uygun şekilde gerçekleştirilmesi ve sürdürülebilirliği için gerekli bileşenleri oluşturmaktadır. AAOIFI'nin temel yaklaşımı, modern hukuk ve uluslararası finans bilgilerinden yararlanarak bunları İslam'a uygun hale getirerek İslami finans endüstrisine entegrasyonunun sağlanmaktadır (Yurtseven, 2023).

2.2.1. Şer'i Standartlar

AAOIFI tarafından hazırlanan ve çıkarılan şer-i standartlar, İslami faizsiz finans kuruluşlarınca kullanılan metotlar, sermaye toplanması ve sermayenin kullanılması amacıyla yararlanılan araçlarının ve geri kalan bütün ürün ve hizmetlerin yelpazesinin İslam hukukuna uygunluk şartlarını belirlemek amacıyla 2022 yılına kadar 59 tane standart yayınlamıştır.

Bu standartlar; İslam hukukuna ihtilaflı durumları teşkil etmemesi için, dikkat edilmesi gereken konuları vurgulamaktadır. Esas olarak fıkıh ve İslam hukuku alanına giren bu standartlar, İslam hukukunun değişmezliği sebebiyle sık sık yenilemeye ihtiyaç duyulmamaktadır.

Ayrıca şeri standartlar, 2018 yılında Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından Türkçeye uyarlanıp denetlenmektedir (Pehlivanlı, 2011). Bu standartlar, İslami finansın şeriat hükümlerine uygun bir şekilde yürütülmesini sağlayan prensipleri ve kuralları içerir (Dadaş, 2015, s.311). Dünyanın bazı ülkelerinde bu standartlar yasal olarak zorunlu tutulurken, birçok İslam ülkesinde ise bu kurallara uyum gönüllülük esasına dayanmaktadır (Yurtseven, 2023),

Tablo 1. AAOIFI Şer'i Standartları

ŞER'İ STANDARTLARI (AAOIFI)	
<i>FFS 1</i> Döviz Ticareti	<i>FFS 36</i> Yüklenim Konusu İşleri (İltizâmât) Etkileyen Beklenmeyen Hâller
<i>FFS 2</i> Banka Kartları ve Kredi Kartları	<i>FFS 37</i> Kredi Anlaşması
<i>FFS 3</i> Ödeme Gücü Bulunduğu Hâlde Ödeme Yapmayan Borçlu	<i>FFS 38</i> Finansal İşlemlerde İnternet Kullanımı
<i>FFS 4</i> Takas İşlemleri	<i>FFS 39</i> Rehin ve Modern Uygulamaları
<i>FFS 5</i> Teminatlar	<i>FFS 40</i> Emek Sermaye Ortaklığına Dayanan Katılma Hesaplarında Kâr Dağıtımı
<i>FFS 6</i> Faizli Bankanın Faizsiz Bankaya Dönüştürülmesi	<i>FFS 41</i> Faizsiz Reasürans
<i>FFS 7</i> Havale	<i>FFS 42</i> Mali Haklar ve Bu Haklar Üzerinde Tasarruf
<i>FFS 8</i> Murâbaha	<i>FFS 43</i> İflas
<i>FFS 9</i> Kira ve Finansal Kiralama (Leasing)	<i>FFS 44</i> Likit Temini ve Kullandırımı
<i>FFS 10</i> Selem ve Alt Selem*	<i>FFS 45</i> Sermaye ve Yatırımların Koruması
<i>FFS 11</i> Eser (İstisnâ*) ve Alt Eser Sözleşmesi*	<i>FFS 46</i> Yatırım Vekâleti
<i>FFS 12</i> Ortaklık ve Çağdaş Ortaklıklar	<i>FFS 47</i> İşlemlerde Kâr Hesaplama İlkeleri
<i>FFS 13</i> Mudârebe (Emek-Sermaye Ortaklığı)	<i>FFS 48</i> Güven Esaslı Muhayyerlikler
<i>FFS 14</i> Akreditif	<i>FFS 49</i> Tek Taraflı Vaat ve Karşılıklı Vaadleşme
<i>FFS 15</i> Ödül Vaadi/Cuâle	<i>FFS 50</i> Bağ Bahçe Ortaklığı (Müsâkât)
<i>FFS 16</i> Kıymetli Evrak	

<p>FFS 17 Yatırım Sertifikaları (Sukûk) FFS 18 Teslim–Tesellüm (Kabz) FFS 19 Karz (Tüketim Ödücü) FFS 20 Organize Piyasalarda Emtia Satışı FFS 21 Menkul Kıymetler (Hisse Senetleri ve Tahviller) FFS 22 İmtiyaz Sözleşmeleri FFS 23 Vekâlet ve Yetkisiz Temsil FFS 24 Sendikasyon Finansmanı FFS 25 Bileşik (Mürekkep) Sözleşmeler FFS 26 Tekâfül (İslami Sigorta) FFS 27 Endeksler FFS 28 Faizsiz Bankalarda Bankacılık Hizmetleri FFS 29 Faizsiz Finans Kurumlarında Fetva İlkeleri ve Fetva Ahlakı FFS 30 Teverruk FFS 31 Garar İlkesi FFS 32 Tahkim FFS 34 Hizmet / İş Sözleşmesi FFS 33 Vakıf FFS 35 Zekât</p>	<p>FFS 51 Malın Selametine İlişkin Muhayyerlikler (Ayıplı Mal – Sözleşmenin Bölünmesi - Nitelik Eksikliği) FFS 52 Yeniden Değerlendirme Muhayyerlikleri (Şart - Tayin – Nakit Muhayyerlikleri) FFS 53 Kapora FFS 54 Akitlerin Şarta Bağlı Feshi FFS 55 Yarışma ve Ödüller FFS 56 Yatırım Yöneticisinin Tazmin Sorumluluğu FFS 57 Altın ve Altın İşlemleriyle İlgili Kurallar FFS 58 Satılan Malın Satıcıya Geri Dönmesi FFS 59 Alacağın Satımı FFS 60 Vakıf FFS 61 Ödeme Kartları</p>
---	--

Kaynak: Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu (AAOIFI)

2.2.2. Muhasebe Standartları

Sanayi devriminden sonra ortaya çıkan geleneksel muhasebe sistemleri, iş dünyasının değişmesi, emek, sermaye ve bilgi yönetimindeki değişimlerle birlikte çeşitli muhasebe tekniklerinin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu tekniklerin finansal sistemde kullanılması çeşitli mali sorunlara yol açmış ve küresel düzeyde muhasebe standartlarının uyumunun önemini ortaya çıkarmıştır. Finans sektöründeki büyük aktörler ve düzenleyici otoriteler, IFRS standartlarını benimsemeye çalışmış ve bu standartların uluslararası geçerliliği sağlamıştır. IFRS standartlarının temelini faiz oluşturduğu için İslam ilkeleri ile uyumlu olmadığından dolayı AAOIFI İslami ilkeleri çerçevesinde kendi standartlarını düzenleyip yayınlamıştır (Ağkan, 2018, s.242).

AAOIFI'nin başlıca hedefi, İslami finans kuruluşları için önem arz eden muhasebe ve denetim standartlarını belirlemektir. Bu bağlamda 39 tane muhasebe standardı yayınlanmıştır (Ağkan, 2018, s.75). Yayımlanan bu standartlar İslam ülkeleri tarafından zorunlu, gönüllü ya da rehber niteliğinde uygulanmaktadır.

Tablo 2. AAOIFI Muhasebe Standartları

MUHASEBE STANDARTLARI (AAOIFI)	
<p>Finansal tablolarda Genel Sunum ve Açıklamalar (Güncellenmiş 2020) FAS 1 Finansal Tablolarda Genel Sunum ve Açıklamalar FMS 3 Mudarebe Finansmanı FMS 4 Müşareke Finansmanı FMS 7 Selem ve Alt Selem FMS 9 Zekat FMS 10 İstisna ve Alt İstisna FMS 12 İslami Sigorta Şirketlerinin Finansal Tablolarda Genel Sunum ve Açıklamalar FAS 13 İslami Sigorta Şirketlerinde Fazla veya Eksiklik Dağıtım Temellerinin Açıklanması FMS 14 Yatırım Fonları FMS 15 İslami Sigorta Şirketlerinde Karşılıklar ve Rezervler FMS 16 Yabancı Para İşlemleri ve Yurtdışı İşletmeler FMS 18 Geleneksel Finans Kurumları Tarafından Sunulan İslami Finansal Hizmetler</p>	<p>FMS 28 Murabaha ve Diğer Ertelemeli Ödeme Satışları FMS 30 Değer Düşüklüğü, Kredi Kayıpları ve Ağır Borç Yükümlülükleri FMS 31 Yatırım Ajansı (Al Wakala Bi Al-Istithmar) FMS 32 İcare FMS 33 Sukuk, Hisse ve Benzeri Araçlara Yapılan Yatırımlar FMS 34 Sukuk Sahipleri için Finansal Raporlama FMS 35 Risk Yedekleri FMS 36 Faizsiz Finans Muhasebe Standartlarının İlk Kez Uygulanması FMS 37 Vakıflar İçin Finansal Raporlama FMS 38 Vaat, Opsiyon ve Korunma FMS 39 Zekata ilişkin Finansal Raporlama FMS 40 Katılım Finans Pencere Modeline İlişkin Finansal Raporlama FAS 41 Ara Dönem Finansal Raporlama</p>

<i>FMS 19</i> İslami Sigorta Şirketlerinde Katkılar	<i>FAS 42</i> Takafül Kurumlarının Finansal Tablolarında Sunum ve Açıklamalar
<i>FMS 21</i> Varlıkların Transferine İlişkin Açıklama	<i>FAS 43</i> Takafül için Muhasebe: Tanımlama ve Ölçüm
<i>FMS 22</i> Segment Raporlama	<i>FAS 44</i> Varlık ve İşletmelerin Kontrolünün Belirlenmesi
<i>FMS 23</i> Konsolidasyon	<i>FAS 45</i> Yarı Özkaynak (<i>Yatırım Hesapları Dahil</i>)
<i>FMS 24</i> İştiraklerdeki Yatırımlar	<i>FAS 46</i> Yönetim Altındaki Bilanço Dışı Varlıklar
<i>FMS 25</i> Sukuk, Hisse ve Benzeri Enstrümanlarda Yatırım	<i>FAS 47</i> Yatırım Havuzları Arasında Varlık Transferi
<i>FMS 26</i> Gayrimenkul Yatırımları	
<i>FMS 27</i> Yatırım Hesapları	

Kaynak: Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu (AAOIFI)

2.2.3. Denetim Standartları

AAOIFI tarafından 2024 yılına kadar yayımlanan 5 adet denetim standardı (ASFI) mevcuttur. Bu standartların oluşturulma amaçları, ASFI 1'de belirtildiği üzere, Şer'i kurallara doğru şekilde eylem icra eden finans kuruluşlarının hazırladığı denetim ve finansal raporlarla hedeflenen, kapsamlı ilke ve prensipleri hakkında standartlar belirleyerek rehberlik etmektir. Finansal tabloların denetimi ile ulaşılmak istenen sonuç ise, bir denetçi tarafından finansal tabloların her açıdan Şer'i ilke ve hükümlere uyumlu şekilde hazırlanıp hazırlanmadığını incelemek ve bu konuda bir görüş sunmaktır.

Denetçi, AAOIFI standartları ve ilgili ulusal muhasebe standartlarına uygun olarak raporunu oluşturup ve değerlendirme sunarken "doğru ve adil bir beyan" vermekle sorumludur. Denetim esnasında ASFI standartlarını temel kaynak olarak ele almalıdır. Denetim sürecinde, raporların doğruluğunu veya yanlışlığını kanıtlarla göstermesi gerekmektedir. Hiçbir şeyi kanıt olmaksızın doğru ya da yanlış olarak kabul etmemelidir.

Denetçi, denetim gerçekleştirirken İslami ilke ve kurallar doğrultusunda; ASFI, meslek kuruluşlarının gerekli düzenlemeleri, mevzuat, tüzük ve yasalarına dikkat edilmesi gerekmektedir. ASFI düzenlemeleri kapsamında ele alınmayan konularda ise Uluslararası Denetim Standartları'nı temel olarak denetim faaliyetini gerçekleştirmelidir.

Makul Güvence, kısaca kabul edilebilir hata düzeyi olarak tanımlanabilir; bu, denetçinin raporunda önem arz eden ve dikkate değer bir hata olup olmadığı konusunda sağlamış olduğu güvenilirlik seviyesidir. Denetçinin raporlama süreci, finansal tabloların doğruluğunu kanıtlamakla ilgilidir. Diğer bir hususta ise incelenen ve değerlendirilen işlemlerde, finansal kurumların kendi Şer'i kuralları ve prensiplerine uygunluğunu da değerlendirir. Bu da denetimin bir bakıma tutarlılık ve tekdüzeliğe uygun olup olmadığı hususunda bilgi verir.

Denetçinin, mali işlemler ve raporlar için kanıt toplama, inceleme ve varsa hataları belirtme görevini yerine getirirken; kurumun finansal tablolarının ilgili kurallara, ilkelere, mevzuata, yönetmeliklere ve tüzüklere uygun olarak hazırlayıp sunması gerekmektedir. Bağımsız denetçilerin, denetim raporlarını oluşturma aşamasında finansal tablolarla ilgili olarak denetim kanıtlarıyla beraber değerlendirir ve bu kanıtların standartlara uyumluluğu doğrultusunda değerlendirme yapabilmektedir. Bağımsız denetçi raporunda başlık, yetkili kişi, giriş bölümü, denetimin kapsamını açıklayan bölüm, finansal tabloların ASIFI ve ilgili ulusal standartlara uygunluğu, denetim sürecine ilişkin detaylar, finansal tablolarla ilgili denetçi değerlendirmesi ve bu değerlendirmenin sebeplerini açıklayan bölüm, raporun tarih bilgisi, denetçinin iletişim bilgileri ve imzası yer almalıdır.

Tablo 3. AAOIFI Denetim Standartları Tablosu

AAOIFI TARAFINDAN YAYINLANAN DENETİM STANDARTLARI	
DSN*	DENETİM STANDARTI ADI
1	Denetimin Amacı ve İlkeleri
2	Denetçi Raporu
3	Denetim Görevi Şartları
4	Şer'i Kural ve İlkeler Uyumluğunun Harici Denetçi Tarafından Test Edilmesi
5	Mali Tabloların Denetiminde Sahtekârlık ve Hataları Göz Önünde Bulundurma Sorumluluğu

Kaynak: Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu (AAOIFI)

* DSN: Denetim Standardı Numarası

2.2.4. Yönetişim Standartları ve Etik Kodlar

AAOIFI tarafından 2024 yılından itibaren yayınlanmış olan 17 adet Yönetişim Standardı (GSIFI) ve 2 adet Etik standardı mevcuttur. GSIFI'nin yayınlanma amacı, İslami prensiplere uygun olarak faaliyet gösteren finans kuruluşlarının kurumsal yönetimlerini bu doğrultuda düzenlemeye öncülük etmektir.

AAOIFI tarafından yayımlanan bu Yönetişim ve Etik Standartları, İslami finans kuruluşları için yönetim süreçlerinde sadece öneri ve rehberlik amacı taşımaktadır. Bu standartlara uyulmasının zorunlu olmadığı ve aynı zamanda uyulmadığı takdirde herhangi bir müeyyideye tabi bir sonuç getirmemektedir.

Tablo 4. AAOIFI Yönetişim Standartları Tablosu

AAOIFI TARAFINDAN YAYINLANAN YÖNETİŞİM STANDARTLARI	
YSN*	YÖNETİŞİM STANDARTI ADI
1	Şeriat Denetleme Kurulu - Atama, Oluşum ve Rapor
2	Şeriat İncelemesi
4	İslami Finans Kuruluşları için Denetim ve Yönetim Komitesi
5	Şeriat Denetleme Kurulunun Bağımsızlığı
6	İslami Finans Kuruluşları için Yönetim İlkeleri Hakkında Beyan
7	İslami Finans Kuruluşları için Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Davranış ve Açıklama
8	Merkezi Şeriat Kurulu
9	Şer'i Uyum Fonksiyonu
10	IFI'ler için Şeriat Uyumluluğu ve Emanet Derecelendirmeleri
11	Dâhili Şeriat Denetimi
12	Sukuk Yönetimi
13	Vakıf Yönetimi
14	İslami kitlesel fonlama
15	Sendika Finansmanı
16	Etiğin Uygulanmasına İlişkin Kurumsal Çerçeve
17	Sukuk ve Diğer İslami Finans Araçlarının Şer'i Uyumluluğu ve Güven Derecelendirmeleri

Kaynak: Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu (AAOIFI)

2.3 Türkiye'de Faaliyet Gösteren Katılım Bankalarının AAOIFI Standartlarına Adaptasyon Durumu

İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetim Kuruluşu'nun (AAOIFI) yayımlanmış olduğu Şeriat Standartlarının Türkiye'de uygulanmasına yönelik olarak hukuki düzeyde bir engel teşkil eden durum bulunmamaktadır. Bu anlamda konu ele alındığında katılım bankaları uhdesinde yer alan "Danışma Kurulları", yapılmış/yapılacak tüm işlem ve faaliyetlerinde İslami açıdan değerlendirme sağlarken bu standartları kendine bir kılavuz niteliğinde rehber olarak almakta ve uygulamaya geçirmektedir (Ağkan, 2018, s. 80). Ancak Türkiye'de, Türk Ticaret Kanunu (TTK) hükümlerine göre değerlendirildiğinde ise uygulama anlamında zorunlu olan Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) ve Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (UFRS), Türkiye'deki katılım bankalarının bu belirtilen standartları yerine getirerek uygulanması yönünde kısıtlar oluşturmaktadır. Türk Ticaret Kanunu tarafından TMS ve UFRS'ye yönelik olarak pratikte baz alınacak hususlar yönündeki çıkarımı bu konuda AAOIFI'nin Şeriat Standartları yönergesinin uygulanması yönünde temel düzeyde engel teşkil etmektedir. Vergilendirme anlamında ve dış bilgi kullanıcılarının merkeze alınacak bir biçimde muhasebe kayıtlarının oluşturulmasında ve mali içerikli tabloların meydana getirilmesinde esas alınması sebebiyle Şer'i Standartlara uygun bir şekilde hareket edilmesini ve muhasebe ile denetim standartlarının hayata geçirilmesine temelde engel oluşturmaktadır. Ancak özellikle yönetim noktasında ve etik standartlar noktasında bu açıdan bir engel teşkil etmemesi, bahsedilen bu standartların kılavuz alınarak kullanılabilmesinin önünü açmaktadır. Bu noktada yönetişimin özellikle sağlıklı şekilde işlerlik kazanması Şeriat Standartlarının uygulanmasının önünü açan başlıca bir yumuşak güç unsuru olarak dikkat çekmektedir (Kısacık, 2021, s.118-122).

AAOIFI muhasebe standartlarının uygulanabilirliği ile UFRS varsayımlarının arasındaki en temel farklılık, AAOIFI'nin muhasebede "öz" ve "biçime" eşit derecede önem vererek bu konulara eşanlı olarak eğilim göstermesi olurken, UFRS'in "öz" kısmını bir adım ön planda tutarak "biçim" kısmını ise ikincil planda ele alması durumunda ibarettir. Bu nedenden dolayı, AAOIFI tarafından yayımlanan örnek mali ve finansal tablolar,

* YSN: Yönetişim Standardı Numarası

uygulamalar ve dipnotlar standartlara uygun olarak sunulmakta olup, UFRS tarafından yapılan yayımlarda ise sadece taşınması gerekli olan temel özellikleri belirtmekte ve biçimi uygulayıcılara bırakması durumu ön plana çıkmaktadır. Bu bakımdan geniş bakış açısıyla konu değerlendirildiğinde AAOIFI'nin biçimsel uygulamalarının genellikle UFRS ile çelişmemesi amacıyla hazırlandığı için uygulanmaları durumunda UFRS ile önemli ölçüde farklılık göstermeyeceği söylenebilmektedir. Ancak, KGK tarafından yayımlanan TMS ve TFRS standartları ile BDDK'nın 20.09.2017 tarihli “*Bankalarca Kamuya Açıklanacak Finansal Tablolar ve Bunlara İlişkin Açıklama ve Dipnotlar Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ*” kapsamında yer alan örnek finansal tablolar ile AAOIFI'nin finansal tabloları karşılaştırıldığında farklılıkların yer aldığı görülmektedir (BDDK, 2017). Burada amaçlanan ise, AAOIFI'nin bankanın sermayedar ve yatırımcılarına gereksinim duyulan bilgiyi üretmeyi amaçlarken; BDDK'nın mevzuat ve vergilendirme öncelikli olmasıdır.

Türkiye’de faaliyet başlayan katılım bankalarının ülke sınırları içerisinde 2020 yılına gelene kadar kendilerine özgü olarak bir düzenlemesi bulunmamaktaydı. Bu sebeple Türkiye’deki katılım bankaları da 2020 yılına gelene kadar konvansiyonel düzeydeki ticari bankalarla aynı muhasebe ve raporlama standartlarına tabi olarak uygulamak zorunda kalmışlardır. Bu sebepten dolayı da katılım bankaları, ticari bankalardan farklı olan uygulamaları için kendi faaliyetlerine uygun bir muhasebe ve raporlama standardına sahip değillerdir (Doğan, 2022, s.96-101).

Yukarıda belirtilen hususlar bağlamında, AAOIFI tarafından yayımlanmış olan Şeriat Standartları Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) tarafından Türkiye de rehber olarak kullanılmaktadır (Güçlü, 2022, s.5). Muhasebe standartları Kamu Gözetim Kurumu tarafından 2019 yılında “Faizsiz Finans Muhasebe Standartları” olarak çevrilmiş ve yayımlanmıştır. Bu standartlar, katılım bankaları açısından rehber standartlar olarak uygulanmaktadır (Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, 2024).

Katılım finans kuruluşları, kullanıcıların ortak bilgi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla belirli aralıklarla finansal tablolar yayımlamak zorundadır. Bu Standart, finansal tabloların sunumuna dair genel ilkeleri ve finansal tabloların içeriğine yönelik asgari gereksinimleri belirler. Ayrıca, katılım finans prensipleri ve standartları doğrultusunda gerçeğe uygun sunumun sağlanmasını hedefler ve bu tabloların, önceki dönemlere ait finansal tablolar ile diğer kuruluşların finansal tablolarıyla karşılaştırılabilmesini kolaylaştıracak şekilde yapılandırılmasına dair öneriler sunar.

3. AAOIFI STANDARTLARININ KATILIM BANKACILIĞINA ADAPTASYONU İÇİN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

3.1. Kurumsal Roller ve Süreçler

Türkiye Katılım Bankaları Birliği ve Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu vasıtasıyla Türkiye’de uygulanan AAOIFI standartlarının uygulama sürecinde hukuki ve düzenleyici altyapı, finansal ürün ve hizmetlerin yetersizliği, finansal ürün ve hizmetlerin yetersizliği, personel eğitimi ve bilinçlendirme, finansal raporlama standartlarının uyumlaştırılması, denetim ve iç kontrol süreçleri, etik ve kurumsal yönetim ilkelerinin uygulanması, uluslararası ilişkiler ve iş birliği, süreç, zaman ve adaptasyon sorunlarını aşılmasına katkı sağlamak amacıyla Faizsiz finans sistemi uygulamasında; bankacılık ürünlerinin uygulanması, faizsiz standartlara uyum süreçleri, mevcut finansal sistem ile çatışma durumları, denetim mekanizmasının işlenmesi, ayrı bir sistem olarak tanınması, gibi birçok faktör ilgili standartların uyarlanması konusunda zorlukları beraberinde getirmektedir. Bu çalışmanın ilerleyen süreçlerinde Türkiye’de katılım bankacılığı sisteminin gelişiminden, AAOIFI’nin oluşum sebepleri ve standartların çerçevesinden ve Türkiye’nin bu standartlara adaptasyonundan bahsedilmektedir.

3.1.1. Hukuki ve Düzenleyici Altyapı Sorunu

Türkiye’de Katılım Bankalarının AAOIFI standartlarına uyum süreçlerinde yaşanan temel sorunlardan en önemlileri hukuki ve düzenleyici altyapının eksikliği ile bazı konularda da ortaya çıkan belirsizliklerdir. Nitekim Türkiye’de Katılım Bankalarının AAOIFI’nin belirlemiş olduğu standartlara uyumundaki en temel sorun yasal ve düzenleyici altyapı eksikliği (Canbaz, 2020, s.244-258) olarak belirtilebilmektedir. Bu sorunun aşılması adına hukuki ve düzenleyici altyapı sorunu için çözüm önerisi tablo 5’te ifade edilmiştir.

Tablo 5. Sektör Açısından Sorun Çözümüne Yönelik Eylem, Amaç ve Katkılar

Eylem, Amaç ve Katkılar	
Eylem: AAOIFI Uyum Ofisi'nin İstanbul Finans Merkezi bünyesinde kurulması ve Katılım Finans Daire Başkanlığı başta olmak üzere sektör oyuncularından temsilcilerin bu ofiste konumlandırılarak koordineli bir çalışma sürecini için eylem planlarının hazırlanması.	Amaç: Katılım Bankalarının AAOIFI'nin belirlemiş olduğu standartlara uyum sürecinde sektöre destek olacak hukuki faaliyetleri merkezi bir planlama ile gerçekleştirmek ve ilgili koordinasyonu sağlamak.
Katkı: AAOIFI Uyum Ofisi personelinin alanında uzman ve yetkin kişilerden oluşması ve Katılım Bankalarına AAOIFI uyumlaştırma sürecinde iletişim, işbirliği ve destek hizmetleri sunması hukuki adaptasyon sürecine olumlu yansımaları olacaktır.	Pozitif Dışsallık: İFM bünyesinde faaliyet gösteren bir ofisin izlemiş olduğu hukuki çerçeve uyum politikaları diğer kurumlar için de hem örnek hem de bağlayıcı nitelikte olup sürecin hızlanmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynak: Yazarlar tarafından "İslami Finans Sisteminin Küresel Mimarisi" isimli eserden esinlenerek hazırlanmıştır.

AAOIFI Uyum Ofisi'nin İstanbul Finans Merkezi (İFM) bünyesinde kurulması ve Katılım Finans Daire Başkanlığı başta olmak üzere sektör temsilcilerinin bu ofiste konumlandırılması, koordineli bir çalışma sürecini amaçlamaktadır. Bu koordinasyonla tesis edilmiş çalışma grubunun temel hedefi, Katılım Bankalarının AAOIFI'nin belirlemiş olduğu standartlara uyum sürecinde sektöre destek olacak faaliyetleri merkezi bir planlama ile gerçekleştirmek ve gerekli koordinasyonu sağlamaktır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi, 2022). AAOIFI Uyum Ofisi'nde görev alacak alanında uzman ve yetkin insan değerlerinden oluşması, katılım bankalarına AAOIFI uyumlaştırma sürecinde iletişim, işbirliği ve destek hizmetleri sunarak adaptasyon sürecine olumlu katkılar sunacaktır. İFM bünyesinde faaliyet gösteren bir ofisin uyum politikalarını izliyor olması, diğer kurumlar için hem örnek teşkil edecek hem de bağlayıcı nitelikte olup sürecin hızlanmasına katkı sağlayacaktır. Bu çerçevede, AAOIFI standartlarının takibi ve uyumlaştırılması kapsamında güncel gelişmelerin izlenmesi ve Türkiye'deki katılım bankalarının uyabileceği şekilde AAOIFI Uyum Ofisi ile işbirliği yapılarak bu standartların uygulama esasları ile beraber yayımlanması sağlanacaktır. Bu süreç, katılım bankalarının AAOIFI standartlarına uyum sürecinde güncellenen standartlara hızlı erişim ve aynı zamanda uygulama esaslarını hızlı öğrenme imkânı bulmalarını da sağlayacaktır. Güncel ve Türkiye'ye uyarlanabilir standartların bu koordinasyon sürecinin sonunda yayımlanması, Türkiye'deki tüm katılım finans kuruluşları için uygulama esaslarındaki fikir ayrılıklarının önüne geçecek ve daha tutarlı bir uyum süreci izlenmiş olacaktır.

Tablo 6. KGK, SPK ve BDDK Açısından Sorun Çözümüne Yönelik Eylem, Amaç ve Katkılar

Eylem, Amaç ve Katkılar	
Eylem: AAOIFI'nin Standartları Takibi ve Uyumlaştırması	Amaç: AAOIFI'nin belirlemiş olduğu standartların güncelliğini takip etme ve Türkiye'deki katılım Bankalarının uyabileceği şekilde AAOIFI Uyum Ofisi ile işbirliği gerçekleştirerek standartları uygulama esasları ile beraber yayımlamak.
Katkı: Katılım Bankaları AAOIFI'nin belirlemiş olduğu standartlara uyum sürecinde güncellenen standartlara hızlı erişim ve aynı zamanda uygulama esaslarını hızlı öğrenme imkânı bulabilecektir.	Pozitif Dışsallık: Güncel ve Türkiye'ye uyarlanabilir şekilde ilgili standartların yayımlanması, Türkiye'deki Tüm Katılım Finans Kuruluşları için uygulama esaslarındaki fikir ayrılıklarının önüne geçebilecektir.

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Bahsi geçen eylem ve amaçlar Türkiye'deki Katılım Bankalarının AAOIFI standartlarına uyumlaştırılması için oldukça önem arz etmektedir. AAOIFI standartlarının güncelliğini takip etmek ve Türkiye'deki katılım bankalarının bu standartlara uyumunu gerçekleştirmek, sektördeki uyumun ve standardizasyonun artmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca, AAOIFI Uyum Ofisi ile iş birliği yaparak bu standartların uygulama esaslarını yayımlamak, katılım bankalarının güncellemelerden hızlı bir şekilde haberdar olmalarını ve standartları nasıl uygulayacaklarını öğrenmelerini sağlayacak ve sonuç itibarıyla de Türkiye'de Katılım Bankacılığı Sisteminin yapısının güçlenmesine imkân verebilecektir. Ayrıca bu süreç, Türkiye'deki tüm katılım finans kuruluşlarının aynı standartlara göre hareket etmelerine, sektördeki uyumun artmasına ve fikir ayrılıklarının önlenmesine yardımcı olabilecektir. Böylelikle de sektörün güvenilirliğini artacak ve uluslararası alanda katılım finans sisteminin kabul görmesine katkı sunabilecektir.

3.1.2. Katılım Bankacılığı Ürün ve Hizmetlerinin Noksanlığı

Katılım Bankaları'nın AAOIFI'nin yayımladığı standartlara uyum sürecinde karşı karşıya kaldıkları sorunlardan bir diğeri de ürün ve hizmet portföyünün yetersiz olmasıdır. Müşteri beklenti ve ihtiyaçlarının fazla olması ve buna mukabil konvansiyonel bankalar gibi katılım bankalarının çoğu isteğe cevap verememesi tercih edilmesinin önünde bir engel olabilmektedir.

Tablo 7. BDDK Açısından Sorun Çözümüne Yönelik Eylem, Amaç ve Katkılar

Eylem, Amaç ve Katkılar	
Eylem: Katılım Bankalarının Sunabileceği Ürün ve Hizmet Sayısını Artırmak	Amaç: Katılım Bankalarının AAOIFI'nin belirlemiş olduğu standartlara uygun şekilde müşterilere sunabileceği ürün ve hizmet sayısının sayısını artırmak daha fazla müşteriye ulaşma ve daha fazla sermayeyi kontrol etme anlamına gelmektedir. Daha fazla büyüyen bir sistem kurumsal kimliğini daha fazla muhafaza edebilir. Bu da AAOIFI standartlarına uyum süreçleri için daha büyük bir kaynak ve prestij ile hareket etme anlamına gelmektedir.
Katkı: Ürün ve Hizmet sayılarının artması İslami hassasiyet gösteren kesimlerin konvansiyonel bankalardan Katılım Bankalarına yönelmelerini sağlayacaktır. Bu da Katılım Bankalarının Pazar payını artırmasına neden olacaktır. Nihai olarak Katılım Bankacılığı büyüyen bir sistem olarak düşünüldüğünde görmezden gelinmesi ya da merkezi gelişme süreçlerinden mahrum kalmasının yolları kapanacaktır.	Pozitif Dışsallık: Müşteriler için alternatif bankacılık ürünlerinin sayısının artması finansal sistem içerisinde daha güçlü bir talep yönlü rekabet ortamının oluşmasını sağlayacaktır. Ayrıca Katılım Bankacılığı modeli açısından daha tanınır bir hale gelip Müşteri Beklentileri sorununun çözümüne de katkı sağlayacaktır.

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 7'de bahsi geçen eylem ve amaçlar, katılım bankalarının ürün ve hizmet çeşitliliğini artırarak hem müşteri tabanlarını genişletmelerini hem de sektör içindeki paylarını büyütmelerini hedef olarak belirlenmiştir. AAOIFI standartlarına uygun olarak sunulan daha fazla ürün ve hizmet seçeneği; katılım bankalarının kurumsal kimliklerini şekillendirmede katkı sağlarken aynı zamanda daha fazla sermaye kontrolüne ulaşmalarını da hedeflemektedir.

Bu adımın katkıları arasında, İslami hassasiyete sahip kesimlerin konvansiyonel bankalardan katılım bankalarına yönelmelerini teşvik etmek de yer almaktadır. Bu durum, katılım bankalarının pazar paylarını artırarak finansal sistemde daha güçlü bir konum edinmelerine katkı sağlayacaktır. Ayrıca, alternatif bankacılık ürünlerinin çeşitlenmesi müşteriler için daha fazla seçenek sunulmasına, finansal sistemde rekabetin artmasına ve müşteri beklentilerinin karşılanmasına yardımcı olacaktır. Bu yönüyle ilgili politikanın sürece ve katılım bankacılığı sektörüne beklenen olumlu yansımaları olarak değerlendirilebilir (Baykara, 2012, s. 68).

Sonuç olarak, katılım bankacılığının daha geniş kitlelerce tanınmasına ve finansal sistem içinde talep yönlü rekabet ortamının güçlenmesine imkân tanıyan bu eylem ve amaçlar, sektörün büyümesine ve gelişmesine de olumlu katkılarda bulunacağı beklenmektedir (Polat, 2009, s.77). AAOIFI standartlarına uygun şekilde tasarlanan bu eylem planının da nihai amaçları hem standartlara uyumlaştırma hem de sistemi etkin bir şekilde geliştirme şeklinde tanımlanabilir.

3.1.3. Teknik Açından Uygulama Zorlukları

AAOIFI'nin belirlemiş olduğu standartlar, şer'i finans ve muhasebe alanlarında yer almaktadır. Bu standartların uygulanması için teknik bilgi ve yeterliliklerin eksikliği ikinci bir problem olarak uyum sürecini baltalamaktadır.

Tablo 8. İFM ve BDDK Açısından Sorun Çözümüne Yönelik Eylem, Amaç ve Katkılar

Eylem, Amaç ve Katkılar	
Eylem: Uzmanlık ve Kapasite Gelişim Programları Hazırlamak ve Yönetmek	Amaç: Katılım Bankalarının AAOIFI tarafından belirlenen şer'i finans ve muhasebe standartlarına uyum sağlamaları için teknik bilgi ve yeterliliklerini artırmak amacıyla özel eğitim ve sertifikasyon programları başlatarak buradaki eksikliğin etkilerini azaltmak. Aynı zamanda teknik yeterlilik noktasında da ürün ve hizmetlerin geliştirilmesine

	yönelik işlem hacmi, hizmet alanı gibi alanlarda esneklik sağlamak.
Katkı: Bu programlar, Katılım Bankaları personelinin şer'i finansın karmaşıklığına uygun olarak gelişmiş muhasebe yetenekleri ve finansal ürünlerin şer'i uygunluğunu değerlendirme becerilerine sahip olmasını sağlayacak. Ayrıca, uluslararası düzeyde tanınan sertifikalar aracılığıyla personelin mesleki standartlarını yükseltmek ve küresel piyasalarda rekabet avantajı elde etmelerini sağlamak hedeflenmektedir.	Pozitif Dışsalılık: Yeterli teknik bilgi ve becerilere sahip olan personelin, Katılım Bankalarının finansal ürün ve hizmetlerinin şer'i standartlara uygunluğunu sağlamak için daha güçlü bir bilgisel konumda yer tutacak. Ek olarak Kurulacak olan AAOIFI Uyum Ofisi kapsamında merkezi planlama ile bu eğitimlerin verilmesi fırsat eşitliği sağlayacaktır. Bu da sektörün itibarını ve güvenilirliğini artırarak genel ekonomik istikrara katkıda bulunabilecektir.

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 8'de bahsi geçen eylem ve amaçlar, katılım bankalarının AAOIFI tarafından belirlenen şer'i finans ve muhasebe standartlarına uyum sağlamaları için önemli bir rol üstlenmektedir. Özel eğitim ve sertifikasyon programları aracılığıyla teknik bilgi ve yeterliliklerini artırmak, katılım bankalarının personelinin şer'i finansın karmaşıklığına uygun olarak gelişmiş muhasebe yetenekleri edinmesine ve finansal ürünlerin şer'i uygunluğunu değerlendirme becerilerini güçlendirmesine olanak tanıyabilecektir.

Bu programlar ayrıca, uluslararası düzeyde tanımlanmış/akredite olmuş sertifikalar aracılığıyla insan değerlerinin mesleki standartlarını yükseltmeyi ve küresel piyasalarda rekabet avantajı elde etmelerini sağlamayı da hedeflemektedir. Bu şekilde, katılım bankaları uluslararası arenada daha güçlü bir konuma gelebileceklerdir.

Eylem planının katkıları arasında, teknik bilgi ve becerilere sahip insan değerinin finansal ürün ve hizmetlerin şer'i standartlara uygunluğunu sağlama konusunda yetkinlik kazanması gösterilebilir. Ayrıca, kurulacak AAOIFI Uyum Ofisi aracılığıyla merkezi planlama ile eğitimlerin verilmesi, fırsat eşitliği sağlayarak sektörün kurumsal itibarını artıracak ve ekonomik istikrara katkıda bulunabilecektir.

Netice itibarıyla uzmanlık ve kapasite gelişim programlarıyla katılım bankalarının teknik altyapılarını güçlendirmesi, sektörün büyümesine ve şer'i finans prensiplerine uygun olarak daha güvenilir bir şekilde hizmet sunmalarına olanak tanıyacak ve geniş bir sosyo-ekonomik etki oluşturabilecektir.

3.1.4. Personel Eğitimi ve Bilinçlendirme

AAOIFI standartlarına uyum sağlamak için Katılım Bankaları insan değerlerinin eğitimi ve bilinçli olması gerekmektedir. Sistem içerisinde uygulayıcı konumunda olan insan değerlerinin katılım finans esasları, yürürlükteki kanun ve yönetmelikleri, AAOIFI standartlarını bütüncül bir şekilde ele alıp değerlendirmesi gerekmektedir. Aksi takdirde sistemsel aksaklıklar meydana gelebilecektir. Aşağıdaki tabloda (tablo 9) buna yönelik eylem planı önerilmiştir.

Tablo 9. TKKB ve Eğitim Kurumları Açısından Sorun Çözümüne Yönelik Eylem, Amaç ve Katkıları

Eylem, Amaç ve Katkıları	
Eylem: Genişletilmiş Eğitim Programları Geliştirmek ve Uygulamak	Amaç: Katılım Bankaları personelinin AAOIFI standartlarını anlamalarını ve uygulamalarını sağlamak amacıyla özel eğitim ve bilinçlendirme programları başlatmak. Bu programlar, mevcut anayasal düzenlemelerin ve AAOIFI standartlarının benzer ve farklı yönlerini anlamak ve bunlara uyum sağlamak için gerekli bilgi ve becerileri sunmayı hedeflemektedir.
Katkı: Bu eğitim ve bilinçlendirme programları, Katılım Bankalarının insan kaynaklarının AAOIFI standartları hakkında bilgili ve hazırlıklı olmalarına imkan verecektir. Böylelikle, bankaların şer'i finans ve muhasebe uygulamalarını daha etkin bir şekilde yönetmelerine ve şeffaf bir şekilde müşterilere sunmalarına yardımcı olacaktır. TKKB bünyesi kapsamında Eğitim Kurumlarından özel destekler alarak ve İstanbul Finans Merkezi Bünyesindeki AAOIFI Uyumlaştırma Ofisi iş birliği ile bu programların standartlaşması ve etkinliğinin artırılması eğitim konusunda rehberlik sağlayabilir. Böylece	Pozitif Dışsalılık: Eğitimi ve bilinçli personel, Katılım Bankalarının AAOIFI standartlarına adaptasyon sürecindeki başarılarını artırarak sektörde güvenilirliği ve itibarı artıracaktır. Burada önemli olan bir diğer konu da Bilgi Yayılmasının sağlanmasıdır. Aynı zamanda Üniversiteler ve Enstitüler gibi eğitim kurumları ile gerçekleştirilen iş birliği sayesinde Teorik ve Pratik entegrasyonun sağlanması mümkün olacaktır.

sektör genelinde uyumun sağlanması kolaylaştırarak tek düzenlik hedeflenmiş olur.

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 9'da sözü geçen eylem ve amaçlar, katılım bankalarının insan değerlerinin AAOIFI standartlarını anlamalarını ve uygulamalarını sağlamak için kapsamlı eğitim, bilinçlendirme ve farkındalık programları geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu programların, personelin mevcut hukuki düzenlemeler ile AAOIFI standartlarının benzerliklerini ve farklılıklarını kavramalarına yardımcı olacak şekilde tasarlanması hedeflenmektedir. Nihai olarak bilgi birikiminin oluşması sayesinde, katılım bankaları AAOIFI standartlarına uyum sağlama süreçlerinde daha etkin ve şeffaf bir şekilde hareket edebileceklerdir.

Bu eğitim ve bilinçlendirme programlarının katkıları arasında, katılım bankalarının insan kaynaklarının AAOIFI standartları hakkında bilgili ve hazırlıklı olmaları da yer tutmaktadır. Bu durum, bankaların şer'i finans ve muhasebe uygulamalarını yönetme kabiliyetlerini artırarak müşterilere daha güvenilir bir hizmet sunmalarına imkan sağlayacağı öngörülmektedir.

Ayrıca, TKBB ve Merkez Bankası'nın, AAOIFI Uyumlaştırma Ofisi ile işbirliği yaparak bu programların standartlaşması ve etkinliğinin artırılması, sektör genelinde uyumun sağlanmasına büyük katkı sağlayabilir. Bu işbirlikleri, eğitim kurumlarıyla yapılan işbirlikleriyle desteklenerek bilgi ve uygulamanın bütünleşik bir hale gelmesini mümkün kılabilir.

Eylem planının pozitif dışsallıkları arasında, eğitilmiş ve bilinçli personelin katılım bankalarının AAOIFI standartlarına uyum süreçlerinde başarılarını artırarak sektördeki güvenilirliklerini ve itibarlarını artırıcı bir rol oynaması bulunmaktadır. Aynı zamanda bilgi yayılmasının sağlanması, sektörde genel bir bilinçlenmeyi ve standartların daha yaygın şekilde benimsenmesini teşvik edebilir. Ayrıca genişletilmiş eğitim programları ile katılım bankalarının AAOIFI standartlarına uyum süreçlerindeki etkinlikleri artırılabilir, sektör genelinde uyumun sağlanması kolaylaştırılabilir ve finansal sisteme orta ve uzun vadede büyük katkılarda bulunabilir.

3.1.5. Finansal Raporlama Standartlarının Uyumlaştırılması

AAOIFI'nin finansal raporlama standartları, uluslararası muhasebe standartlarından farklı olabilir. Türkiye'deki Katılım Bankaları, bu standartlarla uyumlu finansal raporlama süreçlerini geliştirmek için belirli zorluklarla karşılaşabilir. Aşağıdaki tabloda bu zorlukların aşılması için öneriler sunulmuştur.

Tablo 10. İFM, TKKB ve TMSK Açısından Sorun Çözümüne Yönelik Eylem, Amaç ve Katkılar

Eylem, Amaç ve Katkılar	
Eylem: Uyumlaştırma Rehberleri ve Rehber Uygulama Programları Geliştirmek	Amaç: Türkiye'deki Katılım Bankalarının AAOIFI'nin önerdiği şer'i finansal raporlama standartlarına uyum sağlamalarını teşvik etmek ve uluslararası muhasebe standartlarından farklılıkları ayırabilmelerini sağlamak. Bu kapsamda, özel eğitim ve rehberlik programları oluşturularak finansal raporlama süreçlerinde uyum sağlama sürecini kolaylaştırmak.
Katkı: Bu programlar, Katılım Bankalarının finansal raporlama standartlarına uyum sağlama konusunda bilinçlenmelerine ve yetkinlik kazanmalarına yardımcı olacaktır. İFM bünyesinde AAOIFI Uyumlaştırma Ofisi, TKKB ve Türkiye Muhasebe Standartları Kurumu (TMSK) gibi düzenleyici kurumlar, bu eğitim programlarını destekleyerek sektör genelinde standartlaşmayı sağlayabilir ve bankaların uluslararası piyasalarda rekabet edebilirlik seviyesini artırabilir.	Pozitif Dışsallık: AAOIFI uyumlu finansal raporlama standartlarına sahip olan Katılım Bankaları, şeffaf ve güvenilir finansal bilgi sunarak yatırımcı ve müşteri güvenini artırabilir. Güven unsuruna dayanan bankacılık sektörünün genelinde de istikrarı destekleyici etki oluşturur. Ayrıca, Türkiye'nin uluslararası alanda finansal raporlama standardizasyonunda liderlik rolünü güçlendirici etkiye sahip olabilir. Bu sayede ortak finansal raporlama dili sayesinde Uluslararası İlişkiler ve İşbirliği sorununun çözümüne katkı sunabilir.

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Bu önerilen eylem planı, Türkiye'deki katılım bankalarının uluslararası İslami finans standartlarına uyum düzeylerini artırmayı amaçlamaktadır. İlgili eylem planı, özel eğitim ve rehberlik programları geliştirerek

bankaların finansal raporlama süreçlerindeki uyum sağlama sürecini kolaylaştırmayı hedeflemektedir. Bu programların, bankaların AAOIFI'nin önerdiği şer'i finansal raporlama standartlarına dair bilinçlenmelerine ve bu standartlara uygun olarak yetkinlik kazanmalarına yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Eğitim programlarının desteklenmesi, İslami Finans Merkezi (IFM), Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) ve Türkiye Muhasebe Standartları Kurumu (TMSK) gibi düzenleyici kurumlar tarafından yapılabilir. Bu destek, sektör genelinde finansal raporlama standartlarının daha da sağlam bir çerçeveye oturmasını ve bankaların uluslararası piyasalarda rekabet güçlerini artmasına katkı sağlayabilir. Aynı zamanda belirlenen eylem planı AAOIFI'nin standartlarına uyumu benimsediği için AAOIFI Uyumlaştırma Ofisi'nin temel amacına da katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

AAOIFI uyumlu finansal raporlama standartlarına sahip olan Katılım Bankaları, şeffaf ve güvenilir finansal bilgi sunarak yatırımcı ve müşteri güvenini artırabilirler. Bu durum, bankacılık sektörünün genelinde istikrarı destekleyici bir etki yaratabilir ve Türkiye'nin uluslararası alanda finansal raporlama standardizasyonunda liderlik rolünü güçlendirebilir. Ortak bir finansal raporlama dili kullanılması, uluslararası ilişkilerde işbirliğini artırarak çözüm odaklı katkılar sağlayabilir.

3.1.6. Denetim ve İç Kontrol Süreçleri

Katılım Bankalarının uyguladığı AAOIFI şer'i ve muhasebe standartlarının, yine AAOIFI'nin yayınlamış olduğu denetim standartlarına tabi şekilde denetim ve iç kontrol süreçlerinde belirli yönergeler ve gereklilikler getirebilir. Bu uygulama ve denetim süreçlerin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi önem arz eden bir husustur. Mevcut Bankacılık Kanunları çerçevesinde karmaşıklıklara yol açarak zorlukları beraberinde getirebilir.

Tablo 11. BDDK, SPK ve TMSK Açısından Sorun Çözümüne Yönelik Eylem, Amaç ve Katkılar

Eylem, Amaç ve Katkılar	
Eylem: Katılım Bankaları İçin AAOIFI'nin Şer'i ve Muhasebe Standartlarına Uyumlu Denetim ve İç Kontrol Süreçlerini Güçlendirmek	Amaç: Bankaların finansal raporlama ve faaliyet dönemlerinde uyumunun sağlanması, AAOIFI standartlarının tam anlamıyla uygulanması ve doğru muhasebeleştirme yöntemlerinin tatbik edilmesiyle kalite güvencesini artırmak.
Katkı: Eğitim ve rehberlik programları, banka çalışanlarının AAOIFI şer'i ve muhasebe standartlarına olan uyumunu artırarak doğru uygulamaları teşvik eder. Güçlendirilmiş denetim ve iç kontrol mekanizmaları, finansal raporlama ve risk yönetimi gibi alanlarda kaliteyi artırır ve bankalara güvenilirlik kazandırır. Sağlıklı yönetilen denetim ve iç kontrol süreçleri, operasyonel verimliliği artırır ve hataların ve kayıpların minimize edilmesine yardımcı olur.	Pozitif Dışsallık: Katılım bankalarının denetim ve iç kontrol süreçlerini güçlendirmesi, AAOIFI şer'i ve muhasebe standartlarına tam uyum sağlaması sektör uyumunda önemli etkiler yaratır. Güçlü denetim ve iç kontrol süreçleri, sadece bankanın operasyonel etkinliğini artırmakla kalmaz, aynı zamanda sektördeki diğer kurumlar için de bir standart belirler. Bu süreçlerin sağlanması, yatırımcı güvenini artırarak bankaların sürdürülebilir büyümesine katkıda bulunur. Ayrıca, AAOIFI standartlarına uyumlu olmak, bankaların düzenleyicilerle olan ilişkilerinde güçlü bir pozisyon elde etmelerine ve olası yasal riskleri azaltmalarına yardımcı olur. Bu nedenle, katılım bankaları için denetim ve iç kontrol süreçlerinin etkin bir şekilde yönetilmesi stratejik bir öneme sahiptir.

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 11'de önerilen eylem planı, Katılım Bankalarının AAOIFI'nin şer'i ve muhasebe standartlarına tam uyum sağlamanın yanı sıra denetim ile iç kontrol süreçlerini güçlendirmelerini amaçlamaktadır. Planın temel hedefi, bankaların finansal raporlama süreçlerinde ve faaliyet dönemlerinde uyumlarını sağlayarak AAOIFI standartlarının eksiksiz olarak uygulanmasını ve doğru muhasebeleştirme yöntemlerinin kullanılmasını teşvik etmektedir. Böylece kalite güvencesini artırmayı ve bankaların güvenilirliğini pekiştirmeyi amaçlamaktadır.

Eğitim ve rehberlik programları ile banka çalışanlarının AAOIFI şer'i ve muhasebe standartlarına olan uyumunu artırarak doğru uygulamaları teşvik eder. Aynı zamanda güçlendirilmiş denetim ve iç kontrol mekanizmaları, finansal raporlama ve risk yönetimi gibi kritik alanlarda kaliteyi artırır. Sağlıklı yönetilen denetim ve iç kontrol süreçleri, operasyonel verimliliği artırır ve hataların ve kayıpların minimize edilmesine yardımcı olur.

Katılım bankalarının denetim ve iç kontrol süreçlerini güçlendirmesi, AAOIFI şer'i ve muhasebe standartlarına tam uyum sağlaması sektör genelinde önemli etkiler yaratacaktır. Güçlü denetim ve iç kontrol süreçleri, sadece bankanın operasyonel etkinliğini artırmakla kalmaz, aynı zamanda sektördeki diğer kurumlar için de bir standart belirler. Bu süreçlerin güçlendirilmesi, yatırımcı güvenini artırarak bankaların sürdürülebilir büyümesine katkıda bulunur. Ayrıca, AAOIFI standartlarına uyumlu olmak, bankaların düzenleyicilerle olan ilişkilerinde güçlü bir pozisyon elde etmelerine ve olası yasal riskleri azaltmalarına yardımcı olabilir. Çünkü katılım bankaları için denetim ve iç kontrol süreçlerinin etkin bir şekilde yönetilmesi stratejik bir öneme sahiptir. Bu süreçlerin güçlendirilmesi, hem bankaların iç operasyonlarında verimliliği artırırken hem de sektör genelinde güvenilirlik ve standartlaşma sağlayarak daha sağlam bir finansal yapı oluşturulmasına yardımcı olabilecektir.

3.1.7. Etik ve Kurumsal Yönetim İlkelerinin Uygulanması

Katılım Bankacılığının mesleki kuralları çerçevesin AAOIFI'nin etik ve kurumsal yönetim standartları dikkate alınmalıdır. Türk toplum yapısının kültürel yapısı, anlayış farklılıkları, meslek etiği ve aynı zamanda iş hukuku kavramları bu hususlarda çatışabilmektedir. Bu ilkelerin benimsenmesi ve uygulanması, kurum kültürü ve iş süreçlerinde mevcut sisteme aykırılıklara neden olabilir.

Tablo 12. TKBB ve AAOIFI Uyum Ofisi Açısından Sorun Çözümüne Yönelik Eylem, Amaç ve Katkılar

Eylem, Amaç ve Katkılar	
Eylem: Katılım Bankalarının, AAOIFI'nin Etik Standartlarına Adaptasyon Seviyesini Artırmak	Amaç: Bankaların, çalışanlarının etik değerleri benimsemesi ve kurumsal yönetim ilkelerine tam uyum sağlaması yoluyla iş süreçlerinde şeffaflığı artırmak, yönetim güvenliğini sağlamak ve sürdürülebilir büyümeyi teşvik etmektir.
Katkı: Eğitim ve rehberlik programları aracılığıyla bankalar, içinde çalışanların etik değerlere verdiği önemi artırarak kurumsal kültürlerini sağlam bir etik temele oturmasını sağlayabilir. Aynı şekilde, güçlü iç denetim mekanizmaları sayesinde bankalar, AAOIFI standartlarına uygunluğu izleyebilir, sürekli iyileştirme yapabilir ve bu süreçte operasyonel riskleri azaltarak hukuki uyumsuzluk risklerini minimize edebilirler. Bu da finansal performanslarını ve piyasa başarılarını güçlendirmeye katkı sağlayacaktır. İstanbul Finans Merkezi bünyesinde kurulan AAOIFI Uyum Ofisi koordinasyonunda TKBB'nin süreç yürütücülüğü ile ilgili çözüm önerisi hayata geçirilebilir.	Pozitif Dışsallık: Sektörel standartların yükseltilmesi açısından, bankaların etik ve kurumsal yönetim standartlarına uyum sağlaması, finansal sektördeki diğer kurumlar için bir örnek oluşturabilir ve bu sayede genel olarak finansal sektörün standartlarının gelişmesine katkıda bulunabilir. Aynı zamanda, daha güçlü etik ve kurumsal yönetim uygulamaları, yatırımcı güvenini artırarak bankalara rekabet avantajı sağlar ve uzun vadeli yatırımları çeker. AAOIFI standartlarına uyum sağlama, bankaların düzenleyicilerle olan ilişkilerinde güçlü bir konum elde etmelerine ve düzenlemelere uyum sağlama süreçlerini daha etkin bir şekilde yönetmelerine yardımcı olur.

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Bu önerilen eylem planı, katılım bankalarının AAOIFI'nin etik standartlarına adapte olma seviyelerini artırmayı amaçlamaktadır. Planın temel hedefi, bankaların çalışanlarının etik değerleri benimsemelerini teşvik ederek kurumsal yönetim ilkelerine tam uyum sağlamalarını ve iş süreçlerinde şeffaflığı artırmayı, yönetim güvenliğini sağlamayı ve sürdürülebilir büyümeyi teşvik etmeyi içermektedir.

Eğitim ve rehberlik programları aracılığıyla bankalar, içinde çalışanların etik değerlere verdiği önemi artırarak kurumsal kültürlerini sağlam bir etik temele oturabilirler. Ayrıca güçlü iç denetim mekanizmaları sayesinde bankalar, AAOIFI standartlarına uygunluğu izleyebilir, sürekli iyileştirme yapabilir ve bu süreçte operasyonel riskleri azaltarak hukuki uyumsuzluk risklerini minimize edebilirler. Bu da finansal performanslarını güçlendirerek piyasa başarılarını artırmaya katkı sağlar.

İFM bünyesinde kurulması planlanan AAOIFI Uyum Ofisi koordinasyonunda Türkiye Katılım Bankaları Birliği'nin (TKBB) süreç yürütücülüğü ile ilgili çözüm önerileri hayata geçirilebilir.

Sektörel standartların yükseltilmesi açısından, bankaların etik ve kurumsal yönetim standartlarına uyum sağlaması, finansal sektördeki diğer kurumlar için bir örnek oluşturabilir. Bu sayede genel olarak finansal sektörün standartlarının gelişmesine katkıda bulunabilir. Aynı zamanda, daha güçlü etik ve kurumsal yönetim uygulamaları, yatırımcı güvenini artırarak bankalara rekabet avantajı sağlar ve uzun vadeli yatırımları çeker. AAOIFI standartlarına uyum sağlama noktasında ise; bankaların düzenleyicilerle olan ilişkilerinde güçlü bir konum elde etmelerine ve düzenlemelere uyum sağlama süreçlerini daha etkin bir şekilde yönetmelerine yardımcı olabilir.

3.1.8. Uluslararası İlişkiler ve İş Birliği

Katılım Bankaları'nın adapte olmaya çalıştığı AAOIFI standartlarının evrensel şekilde kabul görmesi ve uygulanabilirliği, uluslararası düzeyde iş birliği ve tecrübe aktarımını gerektirir. Türkiye'nin uluslararası finansal standartlarla uyumlu olması ve bu sürecin yönetilmesi önem arz eden bir diğer konudur.

Tablo 13. Borsa İstanbul, İFM, Katılım Finans Daire Başkanlığı ve Dış İşleri Bakanlığı Açısından Sorun Çözümüne Yönelik Eylem, Amaç ve Katkıları

Eylem, Amaç ve Katkıları	
Eylem: Uluslararası Düzeyde İşbirliklerini Güçlendirmek	Amaç: Bu çözüm önerisi, katılım bankalarının uluslararası düzeyde AAOIFI standartlarına uyum sağlamasını hızlandırarak Türkiye'nin uluslararası finansal entegrasyonunu güçlendirmeyi hedeflemektedir. Uluslararası iş birliklerinin güçlendirilmesi, katılım bankalarının en iyi uygulamaları ve deneyimleri paylaşmasını sağlayarak bu süreci hızlandıracaktır. Bu sayede, Türkiye'nin uluslararası finansal piyasalarda daha güçlü ve rekabetçi bir konum elde etmesi mümkün hale gelecektir.
Katkı: Bu önerilen çözüm önerileri, katılım bankalarının uluslararası düzeyde AAOIFI standartlarına uyum sürecinde önemli katkılarda bulunabilir. İlk olarak, iş birliklerinin güçlendirilmesi; uluslararası finansal kuruluşlarla yapılan ortak projeler ve iş birlikleri aracılığıyla katılım bankalarının en iyi uygulamaları öğrenmesini ve bu standartlara uyumu hızlandırmasını sağlar. Bu sayede, bankalar uluslararası finansal standartlara daha çabuk adapte olabilir ve uluslararası düzeyde rekabet güçlerini artırabilirler. İlişkilerinin güçlendirilmesi, Türkiye'deki süreç yürütücüler (Borsa İstanbul, İFM, Dış İşleri Bakanlığı ve Katılım Finans Daire Başkanlığı) ile uluslararası arenada sağlam bir iş birliği ağı kurularak AAOIFI standartlarına uyum sürecinin etkin bir şekilde yönetilmesine yardımcı olur. Bu yöntemlerin tümü, katılım bankalarının uluslararası düzeyde finansal entegrasyonlarını güçlendirmelerine ve Türkiye'nin uluslararası finansal piyasalarda daha etkin bir rol oynamasına katkı sağlayabilir.	Pozitif Dışsallık: Katılım bankalarının uluslararası düzeyde AAOIFI standartlarına uyum sağlaması, Türkiye'deki finansal sektörün genel standartlarını yükseltme potansiyeline sahiptir. Bu adım, diğer finansal kurumlar için de bir kılavuz görevi görebilir ve sektörel gelişimi teşvik edebilir. Ayrıca, daha güçlü etik ve kurumsal yönetim uygulamalarının benimsenmesi, uluslararası yatırımcıların Türkiye'ye olan güvenini artırabilir ve bu da ülkenin uluslararası finansal piyasalarda rekabet avantajı elde etmesine ve uzun vadeli yatırımları çekmesine yardımcı olabilir. Bu süreç, Türkiye'nin finansal bütünlüğünü güçlendirerek uluslararası sahada daha güçlü bir konum elde etmesine olanak tanır.

Kaynak: Yazarlar tarafından "İslami Finans Sisteminin Küresel Mimarisi" isimli eserden esinlenerek hazırlanmıştır.

Bu önerilen eylem planı, Katılım Bankalarının uluslararası düzeyde AAOIFI standartlarına uyum sağlamlarını hızlandırarak Türkiye'nin uluslararası finansal entegrasyonunu güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Planın temel hedefi, uluslararası iş birliklerinin güçlendirilmesi yoluyla katılım bankalarının uygulamaları ve deneyimlerini paylaşmalarını sağlamak ve bu süreci ivmelendirmektir. Bu sayede, Türkiye'nin uluslararası finansal piyasalarda daha güçlü ve rekabetçi bir konum elde etmesi mümkün hale gelebilecektir.

Önerilen çözüm önerileri, katılım bankalarının uluslararası düzeyde AAOIFI standartlarına uyum sürecinde önemli katkılarda bulunabilir. İlk olarak, iş birliklerinin güçlendirilmesi; uluslararası finansal kuruluşlarla yapılan ortak projeler ve iş birlikleri aracılığıyla katılım bankalarının en iyi uygulamaları öğrenmelerini ve bu standartlara uyumu hızlandırmalarını sağlar. Bu sayede, bankalar uluslararası finansal standartlara daha çabuk uyum sağlayabilir ve uluslararası düzeyde rekabet güçlerini artırabilirler (TKBB, 2023, s.15).

İlişkilerin güçlendirilmesi, Türkiye'deki süreç yürütücüler (Borsa İstanbul, İstanbul Finans Merkezi, Dışişleri Bakanlığı ve Katılım Finans Daire Başkanlığı) ile uluslararası arenada sağlam bir iş birliği ağı kurarak AAOIFI standartlarına uyum sürecinin etkin bir şekilde yönetilmesine yardımcı olur. Bu yöntemlerin tümü, katılım bankalarının uluslararası düzeyde finansal entegrasyonlarını güçlendirmelerine ve Türkiye'nin uluslararası finansal piyasalarda daha etkin bir rol oynamasına katkı sağlayabilir.

Katılım bankalarının uluslararası düzeyde AAOIFI standartlarına uyum sağlaması, Türkiye'deki finansal sektörün genel standartlarının da yükseltilme potansiyelini barındırmaktadır. Bu adım, diğer finansal kurumlar için de bir

kılavuz görevi görebilir ve Katılım Finans Sistemi için de sektörel gelişimi teşvik edebilir. Ayrıca, daha güçlü etik ve kurumsal yönetim uygulamalarının benimsenmesi, uluslararası yatırımcıların Türkiye'ye olan güvenini artırabilir ve bu da ülkenin uluslararası finansal piyasalarda rekabet avantajı elde etmesine ve uzun vadeli yatırımları çekmesine yardımcı olabilir. Bu süreç, Türkiye'nin finansal bütünleşmesini güçlendirerek uluslararası sahada daha güçlü bir konum elde etmesine fırsat verebilecektir.

3.1.9. Süreç, Zaman ve Adaptasyon Sorunu

AAOIFI standartlarına uyum sağlamak, Katılım Bankalarının mevcut iş süreçlerini ve sistemlerini gözden geçirmesini anlamına gelmektedir. Bu süreçlerin mesai alması ve adaptasyon sürecinin beklenenden daha yavaş ilerlemesi zorluk yaratabilmektedir.

Tablo 14. “Tüm Kurumlar” Açısından Sorun Çözümüne Yönelik Eylem, Amaç ve Katkılar

Eylem, Amaç ve Katkılar	
Eylem: Katılım Bankaları İçin Uyum Sürecini Hızlandırmak	Amaç: Katılım bankalarının AAOIFI standartlarına uyum sürecini hızlandırmak, gereken süreçleri ve adımları daha hızlı ve etkin bir şekilde uygulayarak operasyonel riskleri minimize etmeyi ve bankanın sürdürülebilirliğini güçlendirmeyi amaçlar. Bu uyum, uluslararası finans piyasalarında rekabet avantajı sağlamak için önemlidir; bankanın güvenilirliğini ve itibarını artırarak müşteri memnuniyetini ve kurumsal yönetim standartlarını yükseltir.
Katkı: AAOIFI standartlarına uyum sürecinde başarılı olmak için öncelikle mevcut süreçler ve sistemler detaylı bir şekilde incelenmeli ve hangi alanlarda değişiklik gerektiği belirlenmelidir. Bu değerlendirme sonucunda ortaya çıkan gereksinimler doğrultusunda kaynaklar ve süreçler planlanmalıdır. Personelin AAOIFI standartları hakkında bilinçlendirilmesi için eğitimler düzenlenmeli ve uyum sürecinin önemi vurgulanmalıdır. Teknolojik altyapı ise veri yönetimi, raporlama sistemleri ve uyum takip sistemleri gibi alanlarda güçlendirilmelidir. Ayrıca, profesyonel danışmanlık hizmetlerinden faydalanarak proaktif işbirliği yapmak, uyum sürecinin belirli aşamalarında destek olarak karmaşık konuların çözümüne ve sürecin hızlandırılmasına katkı sağlayabilir.	Pozitif Dışsalılık: Katılım bankalarının AAOIFI standartlarına uyum süreci, sektörel gelişimi teşvik ederek standartları yükseltir ve finansal piyasalarda sağlam ve güvenilir bir ortam oluşturur. Bu sürecin hızlandırılması, bankaların operasyonel verimliliklerini artırır, maliyetleri düşürür ve genel verimliliği iyileştirir. Aynı zamanda AAOIFI standartlarına uyum, operasyonel riskleri minimize eder ve bankaların krizlere karşı direncini artırarak güvenilirliklerini pekiştirir. Uluslararası finans piyasalarında uyumlu olmak, bankalara rekabet avantajı sağlar ve güçlü bir uyum süreci bankaların güvenilirliğini ve itibarını artırarak müşteri memnuniyetini ve kurumsal yönetim standartlarını yükseltir. Teknolojik altyapı iyileştirmeleri ise uyum sürecini destekleyerek dijital dönüşümü hızlandırır ve gelecekteki operasyonel süreçlerin daha verimli olmasını sağlar. Bu açıdan bakıldığında, zaman tasarrufu sağlayarak başarıya ulaşma sürecini güçlendirir.

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 14'te önerilen eylem planı, Katılım Bankalarının AAOIFI standartlarına uyum sürecini hızlandırmayı amaçlamaktadır. Planın temel hedefi, bankaların gereken süreçleri ve adımları daha hızlı ve etkin bir şekilde uygulayarak operasyonel riskleri minimize etmelerini ve bankanın faaliyetlerini sürdürülebilirliğine güç katmayı sağlaması beklenmektedir. Bu uyum süreci, uluslararası finans piyasalarında rekabet avantajı elde etmek için kritik öneme sahiptir. Bunun nedeni ise yeniliklerin aslında fırsatları beraberinde getirmesidir. Ayrıca sürecin sağlıklı ve hızlı şekilde gerçekleştirilmesi, bankaların güvenilirliğini ve itibarını artırarak müşteri memnuniyetini ve kurumsal yönetim standartlarını artırıcı etki doğurabilecektir.

AAOIFI standartlarına uyum sürecinde başarılı olmak için ilk adım olarak mevcut süreçler ve sistemler detaylı bir şekilde incelenmeli ve hangi alanlarda değişiklik gerektiği belirlenmelidir. Bu değerlendirme sonucunda ortaya çıkan gereksinimler doğrultusunda kaynaklar ve süreçler planlanmalıdır. Personelin AAOIFI standartları hakkında bilinçlendirilmesi için düzenli eğitimler verilmeli ve uyum sürecinin öneminin altı çizilmelidir. Teknolojik altyapı ise özellikle veri yönetimi, raporlama sistemleri ve uyum takip sistemleri gibi alanlarda güçlendirilmelidir.

Ayrıca, profesyonel danışmanlık hizmetlerinden faydalanarak proaktif iş birliği yapmak, uyum sürecinin belirli aşamalarında destek olarak karmaşık konuların çözümüne ve sürecin hızlandırılmasına katkı sağlayabilir.

Katılım bankalarının AAOIFI standartlarına uyum süreci, sektörel gelişimi teşvik ederek standartları yükseltir ve finansal piyasalarda sağlam ve güvenilir bir ortam oluşturur. Bu sürecin hızlandırılması, bankaların operasyonel verimliliklerini artırır, maliyetleri düşürür ve genel verimliliği iyileştirir. Aynı zamanda AAOIFI standartlarına uyum, operasyonel riskleri minimize eder ve bankaların krizlere karşı direncini artırarak güvenilirliklerini pekiştirir. Ayrıca uluslararası finans piyasalarında uyumlu olmak, bankalara rekabet avantajı sağlar ve güçlü bir uyum süreci bankaların güvenilirliğini ve itibarını artırarak müşteri memnuniyetini ve kurumsal yönetim standartlarını yükseltir. Teknolojik altyapı iyileştirmeleri ise uyum sürecini destekleyerek dijital dönüşümü hızlandırır ve gelecekteki operasyonel süreçlerin daha verimli olmasını sağlar. Bu açıdan bakıldığında, zaman tasarrufu sağlayarak başarıya ulaşma sürecini hem hızlı hem de güçlü hale getirebilecektir.

4. SONUÇ

İslami hassasiyetleri göz önünde bulundurarak faaliyetlerini yürüten katılım bankacılığı sistemi, şer'i ve ahlaki değerlere, risk paylaşımına ve toplumsal sorumluluk anlayışına bağlı kalmak koşulu ile finansal faaliyet süreçlerini katılım finans ilkeleri çerçevesinde gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Bu özellikleriyle faiz temelli geleneksel finans sisteminden ayrılmaktadır. Ancak, küresel finans sisteminden farklı olmak ya da alternatif bir finans sistemi oluşturmak çeşitli zorlukları da beraberinde getirmektedir. Bu zorlukların üstesinden gelmek için en etkili yöntem, katılım finans sistemine özgü kabul edilebilecek ilke ve standartların belirlenmesidir. Bu vesile ile de AAOIFI'nin belirlemiş olduğu standartları bu gelişim ve uygulama süreçlerinde rehber olarak benimsenebilecek düzeyde olduğu görülmektedir.

1991 yılında Bahreyn'de kurulan AAOIFI (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions), İslami finans alanında standardizasyonun geliştirilmeyi ve teşvik edilmesinde lider bir rol üstlenmiştir. AAOIFI'nin şer'i standartları dünya genelinde kabul edilerek; -finansal muhasebe, yönetim ve etik standartları- küresel çapta İslami finans alanında faaliyet gösteren kurumlar tarafından rehber olarak kullanılmaktadır. Bu standartlar, katılım finans sektöründeki uygulayıcılar, düzenleyiciler ve müşteriler için temel bir referans niteliğindedir.

Türkiye'deki Katılım Bankaları, İslami finans prensipleri doğrultusunda faaliyetlerini sürdürürler. Bu bağlamda, AAOIFI standartlarının Türkçe'ye çevrilerek KGMK tarafından yayımlanmasının üzerinden uzun bir süre geçmemesi sebebiyle literatürde uygulanabilirlikler noktasında birtakım eksiklikler tespit edilmiştir. AAOIFI standartlarının uygulanabilirliğinde karşılaşılan eksikliklerin/sorunların aşılması için eylem planlarının eksikliği göze çarpmaktadır. Bu eksikliklerin tamamlanmasıyla katılım bankalarının AAOIFI standartlarına adaptasyon süreci daha sağlıklı bir şekilde yürütülecek ve sektöre olumlu yansımaları olacaktır. Özellikle hukuki alt yapı eksikliğinin giderilmesi oldukça önem arz etmektedir.

Ürün ve hizmet eksikliğinin aşılması için portföyünün genişletilmesi, müşteri beklenti ve ihtiyaçlarını karşılanabilmesi gerekmektedir. AAOIFI standartlarının uygulamasında yaşanan bir başka sorun ise teknik bilgi ve insan değerlerinin yeterlilikleri açısından eksikliğidir. İnsan değerlerinin ve teknik ekibin bilinçlendirilip gerekli uygulama eğitimlerinin verilmesiyle AAOIFI uyum süreci daha da kolaylaşacaktır.

Türkiye'deki Katılım Bankalarının AAOIFI'ye adaptasyon sürecinin hızlandırılması ya da uyum seviyesinin artırılması açısından önerilmiş olan çözümler, kurumların birbiri ile senkronize politikaları benimsemesi neticesinde izlenen politikaların verimliliğine olumlu yansıma yapacaktır. Bu önerideki temel amaç AAOIFI'ye yüzde yüz tam uyumu yakalamak gibi kesin bir yargı değil sadece uyum seviyesinin daha da artırılması yönünde bir adım atmaktır. Süreçlerin işlerlik kazanması için ilgili sürecin önermede de belirtilen AAOIFI Uyumlaştırma Ofisi gibi faaliyet alanı benzer bir merkez tarafından yürütülmesi sistem içerisinde de tek düzenliği sağlamaya yardımcı olacaktır. Bu merkezin de diğer ortak ve paydaşlar ile görüş ve önerilerini dikkate alarak hareket etmesi önem arz etmektedir. Özellikle AAOIFI'ye uyum sürecinin hızlandırılması gibi spesifik bir noktada izlenen politikalar için, oluşturulacak yeni kurumların ve kurumlara verilen görev tanımlarının da AAOIFI tarafından belirlenen Yönetim ve Denetim standartlarına uygun olarak gerçekleştirilmesi yine uyumlaştırma süreci açısından sürecin sağlıklı ve daha ivmeli şekilde gerçekleşmesine imkân tanıyacaktır. Genel manada görüşler incelendiğinde ise ortak paydanın aslında AAOIFI'ye Türkiye'deki Katılım Bankalarının daha da adapte hale getirilerek Katılım Bankacılığı sisteminin gelişmesini benimsemektedir.

KAYNAKÇA

- AAOIFI Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu. (2024, Şubat 25). Hedefler: AAOIFI Web sitesi. AAOIFI Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu: <https://aaoifi.com/objectives/?lang=en> adresinden alındı
- AAOIFI Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu. (2024, Şubat 12). Organizasyon Yapısı. AAOIFI Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu Web sitesi: <https://aaoifi.com/structure/?lang=en> adresinden alındı
- Ağkan, F. (2018). AAOIFI Standartları ve Türkiye Katılım Bankalarında Uygulanabilirliği. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 235–245.
- Baykara H.V., Katılım Bankalarında Etkinlik ve Verimlilik Analizi (Tokat: Gazi Osman Paşa Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 68.
- BDDK. (2017). Bankalarca Kamuya Açıklanacak Finansal Tablolar ile Bunlara İlişkin Açıklama ve Dipnotlar Hakkında Tebliğ. Ankara: BDDK.
- Bozkuş Kahyaoğlu S., “Finansal Piyasalarda Denetim”, Finansal Piyasalar ve Kurumlar: Teori ve Türkiye Uygulamasına Genel Bakış, ed. Aysel Gündoğdu, İşletme ve Finans 152 (Ankara: Seçkin, 2016), 197-245.
- Canbaz M.F., “İslam İktisadi ve Finansında Temel Sorunlar”, Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 22/2 (2020), 244-258.
- Dadaş M.B, “Bir Fetva Belirleme Yöntemi Olarak Heyet İctihadı ve İslam Dünyasında Bu Amaçla Kurulan Fıkıh Meclisleri”, Bilimname 1/1 (2015), 311-342.
- Doğan, İ. (2022). *Katılım Bankalarının Denetim Standartlarına Uyum Düzeylerinin Finansal Performans Üzerindeki Etkisi*. Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Güçlü F., “İslami Finans Endüstrisinde Denetleme, Gözetim ve Standartlaşma: TKBB Danışma Kurulu ve AAOIFI Standartları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz”, Uluslararası Bankacılık Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi 5/1 (2022), 1-27.
- Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu. (2024, Şubat 26). Katılım Finans Muhasebe Standartları. Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu Web Sitesi: [https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/9201/Kat%C4%B1m-Finans-Muhasebe-Standartlar%C4%B1-\(KFMS\)](https://www.kgk.gov.tr/DynamicContentDetail/9201/Kat%C4%B1m-Finans-Muhasebe-Standartlar%C4%B1-(KFMS)) adresinden alındı.
- Kısacık, H. (2021). Katılım Finans Ürünleri ve Muhasebe Süreçleri. İstanbul: TKBB Yayınları.
- Pehlivanlı D., “Dünya İslami Denetleme Kurulu Uygulamaları ile Türkiye Faizsiz Bankacılık Sektörü Uygulamaları Karşılaştırması”, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi 48/552 (2011), 59-66.
- Polat A., “Katılım Bankacılığı: Dünya Uygulamalarına İlişkin Sorunlar-Fırsatlar; Türkiye için Projeksiyonlar”, Finansal Yenilik ve Açılımları ile Katılım Bankacılığı (İstanbul: TKBB Yayınları, 2009), 77-120.
- Rammal H. G., “The Importance of Shari’ah Supervision in Islamic Financial Institutions”, Corporate Ownership and Control 3/3 (2006), 204-208
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi. (2021). Katılım Finans Strateji Belgesi. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi. (2022). İFM Eylem Planı. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi. <https://www.cbfo.gov.tr/ifm-eylem-planı> adresinden alındı.

TKBB (2023), İkinci Yüzyıl Türkiye Hedeflerinde Katılım Finansın Rolü, Katılım Finans Dergisi, Sayı. 34.

Yatbaz, A. (2020). Faizsiz Finansal Kuruluşlarda Muhasebe ve Finansal Raporlama İlkeleri. İstanbul: TKBB Yayınları.

Yurtseven, M. (2021). İslami Finans Sisteminin Küresel Mimarisi, Kurumları, Yapısal İşleyişleri ve Türkiye İçin Kurumsal Model Önerisi. Doktora Tezi. Isparta.

Yurtseven, M. (2023). İslami Finans Sisteminin Küresel Mimarisi (Şer'i Yönetişimin Kurumsal Yönü) (1.Baskı), Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.